List do Rzymian

Przekład z greki · tekst bazowy SBLGNT

Odsyłacze w tekście (małe pochyłe cyfry nad wierszem; numery wersetów są większe i pogrubione) prowadzą do przypisów u dołu strony: **tn** przekładowe (uzasadnienie wyboru słowa lub składni), **tc** tekstowe (różnice między wydaniami tekstu greckiego), **sn** studyjne (tło historyczne i znaczenie). Słowa dodane w przekładzie, których nie ma w grece, oznaczono *kursywą*. Tam, gdzie testy zrozumienia pokazały, że dosłowność myli, przypis oznaczony ° mówi to samo prościej (wydanie czytelnicze); fragmenty różniące się między wydaniami są podkreślone kropkami – w tekście i w przypisie. Nagłówki perykop pochodzą od tłumacza. Wydanie czytelnicze, grecki tekst werset po wersecie i pełny zapis decyzji tłumacza – na stronie https://przekladotwarty.pl. Stan tekstu: 2026-11-15. Wstęp do całego wydania (cel przekładu, sposób pracy, granice) jest w skrócie na końcu tego pliku, w nocie „O tym wydaniu", a w całości na stronie przekladotwarty.pl.

Paweł, sługa Chrystusa, do umiłowanych Boga w Rzymie (1:1–7)

1 **1** Paweł, sługa[1] Chrystusa Jezusa, powołany apostoł, odłączony[2] do ewangelii Boga, **2** którą wcześniej obiecał przez swoich proroków w Pismach świętych,[3] **3** o swoim Synu, narodzonym z potomstwa Dawida według ciała,[4] **4** ustanowionym[5] Synem Bożym w mocy według Ducha świętości[6] przez zmartwychwstanie umarłych[7] – Jezusie Chrystusie, naszym Panu,° **5** przez któ-

[1] **tn** „Sługa" – ten sam grecki wyraz (δοῦλος, doulos) stoi dalej w tym liście jako „niewolnik" (6:16–20). Tu jest tytułem: w greckim Starym Testamencie nosi go Mojżesz (Ps 105:26), Dawid (Ps 89:4) i prorocy (2 Krl 21:10). Tak samo przedstawia się Paweł w Ga 1:10, a Jakub w Jk 1:1.

[2] **sn** „Odłączony" – tym czasownikiem (ἀφορίζω, aphorizō) grecki przekład Księgi Kapłańskiej mówi, że Bóg odłączył Izraela „od wszystkich narodów" (Kpł 20:26). Tu Paweł jest odłączony do ewangelii, a ewangelia niesie go właśnie do narodów: „poganie" w w. 5 to po grecku ten sam wyraz (ἔθνη, ethnē). O swoim odłączeniu „od łona matki" pisze też w Ga 1:15.

[3] **sn** „Wcześniej obiecał ... w Pismach świętych" – ewangelia nie zaczyna się od Pawła: Pisma ją zapowiedziały. Tę samą rzecz list powtarza w 3:21, gdzie sprawiedliwości Bożej świadczą Prawo i Prorocy, i w 16:26.

[4] **sn** „Według ciała" i w następnym wersecie „według Ducha" (κατὰ σάρκα, kata sarka ... κατὰ πνεῦμα, kata pneuma) – dwa człony tej samej budowy, oba o tym samym Synu. „Narodzonym": grecki nie ma tu „rodzić", lecz „stać się" (γίνομαι, ginomai), jak w Ga 4:4. Mesjasz z Dawida wraca w 9:5 i na końcu wywodu, w 15:12 (Iz 11:10).

[5] **tn** „Ustanowionym" (ὁρίζω, horizō) – czasownik znaczy „wyznaczyć granicę", stąd „wyznaczyć, ustanowić"; tak o Jezusie w Dz 10:42 i 17:31, ustanowionym przez Boga sędzią. Zdanie nie mówi, że dopiero wtedy stał się Synem: w w. 3 jest już „swoim Synem", zanim mowa o narodzeniu. Ustanowienie dotyczy Syna „w mocy" (υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει, huiou theou en dynamei); Cranfield czyta to jako przeciwieństwo pozornej słabości ziemskiego życia, a Paweł wiąże zmartwychwstanie z Ps 2:7 także w Dz 13:33. Inni łączą „w mocy" z czasownikiem („ustanowionym z mocą"; Sanday i Headlam, za 2 Kor 13:4). Chryzostom rozumiał czasownik jako „ukazanym"; Cranfield odpowiada, że nie ma jasnego przykładu tego znaczenia z czasów NT ani wcześniej.

[6] **tn** „Ducha świętości" (πνεῦμα ἁγιωσύνης, pneuma hagiōsynēs) – nie zwykłe „Duch Święty". To dosłowne brzmienie zwrotu hebrajskiego: „duch Twojej świętości" (Ps 51:13), „duch Jego świętości" (Iz 63:10–11); grecki Stary Testament ma w tych miejscach zwykłe „Duch Święty". Wielka litera czyta to o Duchu Świętym, jak w 8:11: Duch Tego, który wzbudził Jezusa z martwych. Można też małą, „duch świętości", o wnętrzu samego Jezusa, jako drugą stronę do „według ciała" (w. 3).

[7] **tn** „Zmartwychwstanie umarłych" (ἀνάστασις νεκρῶν, anastasis nekrōn) – Paweł nie pisze „Jego zmartwychwstanie" ani „z martwych", lecz to samo wyrażenie, którego używa Hbr 6:2. Bywa to czytane jako zapowiedź: w Jezusie zaczęło się zmartwychwstanie umarłych (por. 1 Kor 15:20). Grecki przyimek (ἐκ, ek) można też rozumieć w czasie: „od zmartwychwstania".

° W wydaniu czytelniczym: „który jako Syn Boży został ustanowiony w mocy według Ducha świętości przez zmartwychwstanie umarłych – o Jezusie Chrystusie, naszym Panu,"

rego otrzymaliśmy łaskę i apostolstwo[8] ku posłuszeństwu wiary[9] wśród wszystkich pogan dla
Jego imienia, **6** wśród których jesteście także wy,[10] powołani Jezusa Chrystusa – **7** do wszystkich,
którzy są w Rzymie, umiłowanych Boga, powołanych świętych:[11] łaska wam i pokój od Boga,
naszego Ojca, i od Pana Jezusa Chrystusa.

Dziękczynienie i pragnienie przyjścia do Rzymu (1:8–15)

8 Najpierw dziękuję mojemu Bogu przez Jezusa Chrystusa za was wszystkich, że wasza wiara
jest głoszona na całym świecie.[12] **9** Świadkiem bowiem moim jest Bóg, któremu pełnię służbę[13]
w moim duchu w ewangelii Jego Syna, jak nieustannie was wspominam **10** zawsze w moich
modlitwach, prosząc, czy jakimś sposobem już wreszcie powiedzie mi się[14] z woli Boga przyjść
do was. **11** Tęsknię bowiem za tym, by was zobaczyć, aby podzielić się z wami jakimś duchowym
darem łaski,[15] abyście zostali umocnieni,[16] **12** a to znaczy, abyśmy razem doznali zachęty wśród
was przez wzajemną wiarę, i waszą, i moją.[17] **13** Nie chcę zaś, abyście nie wiedzieli, bracia, że
często zamierzałem przyjść do was – a aż dotąd nie pozwalano mi[18] – aby mieć jakiś owoc
także wśród was, tak jak i wśród pozostałych pogan. **14** Grekom i barbarzyńcom,[19] mądrym
i nierozumnym dłużnikiem[20] jestem; **15** tak więc, o ile to ode mnie zależy,[21] gotów *jestem* głosić
ewangelię także wam w Rzymie.

---

[8] **tn** „Otrzymaliśmy” – liczba mnoga po samym „Paweł” z w. 1; może obejmować innych apostołów albo być sposobem mówienia o sobie, bo w w. 8 Paweł mówi już „ja”. „Łaskę i apostolstwo” można czytać jako dwie rzeczy albo jako jedną: łaskę, którą jest apostolstwo; tak o swojej posłudze mówi w 12:3 i 15:15.

[9] **tn** „Posłuszeństwu wiary” (ὑπακοὴν πίστεως, hypakoēn pisteōs) – grecki dopełniacz zostawia otwarte: posłuszeństwo, którym jest sama wiara, albo posłuszeństwo, które z wiary wypływa; polskie brzmienie niesie oba. Zwrot otwiera i zamyka list: ten sam stoi w 16:26, a posłuszeństwo pogan wraca w 15:18.

[10] **tn** „Wśród których jesteście także wy” – adresaci listu stoją tu wśród „pogan” z w. 5; wprost powie to 11:13. „Poganie” i „narody” to po grecku jeden wyraz (ἔθνη, ethnē): w słowach Pawła stoi „poganie”, w cytatach ze Starego Testamentu „narody” (2:24; 15:9–12).

[11] **tn** „Umiłowanych Boga” znaczy: tych, których Bóg umiłował (ἀγαπητοῖς θεοῦ, agapētois theou). „Powołanych świętych” – ten sam przymiotnik (κλητός, klētos) co „powołany apostoł” w w. 1; wróci w 8:28. Grecki stawia oba słowa obok siebie, bez czasownika, tak samo jak w w. 1.

[12] **sn** „Na całym świecie” – ta sama przesada co w Kol 1:6 i 1 Tes 1:8.

[13] **tn** „Pełnię służbę” (λατρεύω, latreuō) – słowo służby świątynnej; tak Hbr 9:9 i 9:14 mówią o kulcie. Paweł pełni ją „w moim duchu”, a jej miejscem jest ewangelia. Tym samym językiem mówi w 12:1 o ciałach wierzących i w 15:16 o swojej posłudze wśród pogan.

[14] **tn** „Powiedzie mi się” (εὐοδόομαι, euodoomai) – w słowie jest „droga” (ὁδός, hodos): dosłownie „mieć dobrą drogę”, w użyciu „powodzić się”. W 3 J 2 o całym życiu, tu o podróży do Rzymu.

[15] **tn** „Darem łaski” (χάρισμα, charisma) – jedno słowo greckie, zbudowane na „łasce” (χάρις, charis, ww. 5 i 7). Wraca w 5:15–16, 6:23, 11:29 i 12:6. Jaki to dar, Paweł nie nazywa; „duchowy” może znaczyć „od Ducha” albo „dotyczący ducha człowieka”.

[16] **sn** „Abyście zostali umocnieni” (στηρίζω, stērizō) – strona bierna: Paweł nie mówi tu, kto umacnia. Tym samym czasownikiem zamyka się list: w doksologii 16:25 umacnia Bóg.

[17] **sn** „Razem”, „wzajemną”, „i waszą, i moją” – w. 11 mówił, co Paweł da; w. 12 od razu to dopełnia: zachęta ma iść w obie strony. Czasownik (συμπαρακαλέομαι, symparakaleomai) pada w Nowym Testamencie tylko tu. To list do kościoła, w którym Paweł jeszcze nie był (w. 13).

[18] **sn** „Nie pozwalano mi” – strona bierna nie mówi kto. W 15:22 Paweł wraca do tej samej sprawy i podaje powód: głoszenie ewangelii od Jerozolimy po Ilirię (15:19–23). Rama listu, przyjście i owoc, otwiera się tu i zamyka w r. 15. Formuła „nie chcę, abyście nie wiedzieli” wraca w 11:25, przy tajemnicy.

[19] **sn** „Grekom i barbarzyńcom” – podział świata według języka i kultury: „barbarzyńca” (βάρβαρος, barbaros) to dla Greka ten, kto nie mówi po grecku (por. Kol 3:11). W. 16 dzieli ludzi inaczej: na Żyda i Greka.

[20] **tn** „Dłużnikiem” (ὀφειλέτης, opheiletēs) – obraz długu, który Paweł spłaca głoszeniem (w. 15). Ten sam wyraz w 8:12 i 15:27, czasownik „być winnym” w 13:8. W Ga 5:3, przy bezokoliczniku, stoi jako „zobowiązany”.

[21] **tn** „O ile to ode mnie zależy” – dosłownie „to, co po mojej stronie” (τὸ κατ᾽ ἐμέ, to kat᾽ eme). Zastrzeżenie odsyła do ww. 10 i 13: przyjście nie zależy tylko od Pawła. Można też czytać krócej: „moja gotowość”. „Gotów” (πρόθυμος, prothymos) stoi w Nowym Testamencie jeszcze tylko o duchu, w Mt 26:41 i Mk 14:38.

Nie wstydzę się ewangelii: sprawiedliwość Boża z wiary (1:16–17)

16 Nie wstydzę się bowiem ewangelii,[22] bo mocą Bożą jest ku zbawieniu dla każdego wierzącego,
dla Żyda najpierw i dla Greka;[23] 17 sprawiedliwość Boża[24] bowiem w niej jest objawiana z wiary
ku wierze,[25] jak jest napisane: „A sprawiedliwy z wiary żyć będzie”.[26]

Gniew Boga na tych, którzy zamienili Jego chwałę (1:18–23)

18 Objawiany jest bowiem gniew Boga[27] z nieba na wszelką bezbożność i nieprawość[28] ludzi,
którzy w nieprawości zatrzymują prawdę,[29] 19 bo to, co o Bogu można poznać,[30] jest w nich
jawne, Bóg bowiem im to objawił. 20 To bowiem, co w Nim niewidzialne, od stworzenia świata
jest wyraźnie widziane,[31] pojmowane w dziełach: Jego wieczna moc i boskość,[32] tak że nie mają
wymówki,[33] 21 bo poznawszy Boga, nie uwielbili Go jako Boga ani Mu nie podziękowali, ale stali

---

[22] **tn** „Nie wstydzę się” (ἐπαισχύνομαι, epaischynomai) – ten czasownik wraca w liście tylko w 6:21, o czynach, których wierzący wstydzą się teraz. **tc** Tekst bizantyjski ma „ewangelii Chrystusa” (τοῦ Χριστοῦ, tou Christou); nie mają tego kodeksy Synajski i Watykański (IV w.), Aleksandryjski i Efrema (V w.).

[23] **sn** „Dla Żyda najpierw i dla Greka” – zwrot wraca jak refren: w 2:9 i 2:10 ta sama para z „najpierw” (Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι, Ioudaiō te prōton kai Hellēni), a sama para Żyd i Grek w 3:9 i 10:12. „Grek” stoi tu za każdego, kto nie jest Żydem; inny podział niż w w. 14.

[24] **tn** „Sprawiedliwość Boża” (δικαιοσύνη θεοῦ, dikaiosynē theou) – grecki dopełniacz można czytać trojako: sprawiedliwość jako przymiot Boga; Boże działanie, które czyni ludzi sprawiedliwymi; sprawiedliwość, którą Bóg daje człowiekowi. Polski przymiotnik tego nie rozstrzyga, tak jak nie rozstrzyga grecki. Tak samo Jk 1:20. Zwrot wraca w 3:21–22 i 10:3, a w 3:25–26 stoi „Jego sprawiedliwość”.

[25] **tn** „Z wiary ku wierze” (ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ek pisteōs eis pistin) – zwrot bez czasownika, czytany różnie: sama wiara od początku do końca; od wierności Boga do wiary człowieka; od wiary jednych do wiary drugich, gdy ewangelia idzie dalej. Ta sama budowa stoi w 2 Kor 2:16 („z życia ku życiu”) i w greckim Ps 84:8 („z mocy ku mocy”).

[26] **tn** Ha 2:4 – ten sam werset niosą Ga 3:11 i Hbr 10:38. Hebrajski ma „ze swojej wierności”, przekład grecki „z mojej wierności”; Paweł opuszcza zaimek. Zdanie jest dwuznaczne i po grecku, i po polsku: „z wiary” można związać ze „sprawiedliwym” (kto sprawiedliwy z wiary, ten żyć będzie) albo z „żyć będzie” (sprawiedliwy będzie żył z wiary). Za pierwszym przemawia to, że list mówi o sprawiedliwości z wiary w 9:30 i 10:6.

[27] **tn** „Objawiany jest ... gniew Boga” (Ἀποκαλύπτεται ... ὀργὴ θεοῦ, apokalyptetai ... orgē theou) – ten sam czasownik i ten sam dopełniacz co w w. 17: „sprawiedliwość Boża ... jest objawiana”. Greka ma jedno brzmienie, polski dwa, bo tak stoją te zwroty w Jk 1:20 i Ef 5:6. Czas jest teraźniejszy, a 2:5 mówi o „dniu gniewu i objawienia”: zdanie obejmuje to, co widać już teraz (w. 24, 26 i 28: „wydał”), i sąd, który nadejdzie.

[28] **tn** „Bezbożność i nieprawość” (ἀσέβεια, asebeia; ἀδικία, adikia) – pierwsze słowo mówi o stosunku do Boga, drugie o krzywdzie wobec ludzi; tak zestawia je już Ksenofont (Cyropedia 8.8.7). „Nieprawość” to po grecku przeczenie „sprawiedliwości” z w. 17 (δικαιοσύνη, dikaiosynē): ten sam rdzeń z przedrostkiem „a-”. Te dwa słowa stają naprzeciw siebie w 3:5 i 6:13, a „wszelka nieprawość” otwiera listę w w. 29.

[29] **tn** „Zatrzymują” (κατέχω, katechō) – ten sam czasownik co w Flm 13 o zatrzymaniu kogoś przy sobie: prawda mogłaby iść dalej, a ludzie nie dają jej przejść. „W nieprawości” (ἐν ἀδικίᾳ, en adikia) może mówić o środku albo o tym, w czym ci ludzie żyją; polski przyimek unosi jedno i drugie.

[30] **tn** „To, co o Bogu można poznać” (τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, to gnōston tou theou) – grecki przymiotnik znaczy albo „możliwy do poznania”, albo „znany”; w Nowym Testamencie zwykle to drugie (J 18:15; Dz 1:19). Za pierwszym przemawia tu w. 20, który mówi o tym, co się pojmuje w dziełach. Przy drugim zdanie mówiłoby: to, co o Bogu wiadome, jest w nich jawne.

[31] **tn** „Niewidzialne ... widziane” – greka gra tu jednym rdzeniem (ἀόρατα, aorata; καθορᾶται, kathoratai): to, czego oczy nie widzą, widać po tym, co Bóg zrobił. Słowo „dzieła” (ποίημα, poiēma) pada w Nowym Testamencie jeszcze tylko w Ef 2:10, o wierzących: „Jego bowiem jesteśmy dziełem”.

[32] **tn** „Boskość” (θειότης, theiotēs) pada w Nowym Testamencie tylko tutaj: to, po czym w stworzeniu widać, że Bóg jest Bogiem. To inne słowo niż „Bóstwo” w Kol 2:9 (θεότης, theotēs), które nazywa samo bycie Bogiem; zob. przypis przy Kol 2:9.

[33] **tn** „Nie mają wymówki” (ἀναπολόγητος, anapologētos) – to słowo pada w Nowym Testamencie tylko tu i w 2:1: ocena, która tu spada na tych ludzi, spada zaraz na tego, kto ich sądzi. Greckie wyrażenie (εἰς τό z bezokolicznikiem, eis to) często mówi o celu: „aby nie mieli wymówki”. Następne zdanie podaje jednak przyczynę („bo poznawszy Boga”), dlatego bliższy jest tu skutek.

się marni[34] w swoich rozważaniach, a zaciemnione zostało ich bezrozumne serce;[35] 22 twierdząc,
że są mądrzy, stali się głupi, 23 i zamienili chwałę niezniszczalnego Boga na podobieństwo[36]
obrazu zniszczalnego człowieka i ptaków, i czworonogów, i gadów.[37]

Wydał ich Bóg (1:24–32)

24 Dlatego wydał ich Bóg[38] w pożądaniach ich serc na nieczystość, tak że ich ciała były znieważane między nimi, 25 oni, którzy zamienili prawdę Boga na kłamstwo[39] i oddali cześć, i pełnili służbę[40] stworzeniu zamiast Stwórcy,[41] który jest błogosławiony na wieki. Amen. 26 Dlatego wydał ich Bóg na haniebne namiętności; ich kobiety bowiem zamieniły naturalne współżycie[42] na to, które jest wbrew naturze, 27 podobnie też mężczyźni, zostawiwszy naturalne współżycie z kobietą, zapłonęli w swojej żądzy ku sobie nawzajem, mężczyźni z mężczyznami wykonując bezwstydny czyn i otrzymując w samych sobie należną zapłatę za swój błąd.[43] 28 A jak nie uznali za wartościowe mieć Boga w poznaniu,[44] tak wydał ich Bóg na bezwartościowe myślenie, by czy-

[34] **tn** „Stali się marni” (ἐματαιώθησαν, emataiōthēsan) – w. 21–23 idą językiem greckiego Starego Testamentu o bałwochwalstwie. Ten sam czasownik stoi w Jr 2:5 i 2 Krl 17:15: Izrael poszedł za „marnymi” (tak nazwane są tam bożki) i „stał się marny”. „Stali się głupi” (w. 22, ἐμωράνθησαν, emōranthēsan) to Jr 10:14: ogłupiał każdy człowiek, zawstydził się każdy złotnik swoimi rzeźbami. „Rozważania” i marność stoją obok siebie w Ps 94:11, a rdzeń „marn-” wraca w Ef 4:17.

[35] **tn** „Serce” (καρδία, kardia) – w Biblii miejsce myślenia i postanowień, nie tylko uczuć: dlatego może być „bezrozumne” (ἀσύνετος, asynetos). Ten sam obraz stoi w Ef 4:18: „zaciemnieni w umyśle ... z powodu zatwardziałości ich serca”.

[36] **tn** „Zamienili chwałę ... na podobieństwo” (ἤλλαξαν τὴν δόξαν ... ἐν ὁμοιώματι, ēllaxan tēn doxan ... en homoiōmati) – słowa z Ps 106:20 o Izraelu pod Horebem, w przekładzie greckim: „zamienili swoją chwałę na podobieństwo cielca jedzącego trawę”; podobnie Jr 2:11. Psalm mówi „swoją chwałę”, Paweł „chwałę niezniszczalnego Boga”. To, co Pismo mówi o Izraelu, stoi tu o ludziach w ogóle, a 2:1 zwraca się do tego, kto ich sądzi. „Chwała” ma po grecku ten sam rdzeń co „uwielbili” w w. 21.

[37] **tn** „Niezniszczalnego ... zniszczalnego” (ἄφθαρτος, aphthartos; φθαρτός, phthartos) – to samo słowo z przeczeniem i bez niego; „niezniszczalność” wraca w 2:7. „Obraz” (εἰκών, eikōn) znaczy tu figurę bożka, a to samo słowo nazywa Chrystusa w Kol 1:15: „obraz Boga niewidzialnego”. Zdanie mówi językiem Księgi Rodzaju: w Rdz 1:26 stoją człowiek, obraz, ptaki i gady, i człowiek ma panować nad zwierzętami; por. zakaz w Pwt 4:16–18.

[38] **tn** „Wydał ich Bóg” (παρέδωκεν, paredōken) – to zdanie pada trzy razy: w. 24, 26 i 28. Ten sam czasownik mówi w 4:25 i 8:32 o Jezusie, którego Bóg wydał za nas. Sens jest spierany: Chryzostom (IV w.) czytał tu dopuszczenie, Bóg pozwolił im iść ich drogą; Sanday i Headlam czytają karę, która działa sama, bo jedno zło rodzi następne. W Ef 4:19 ludzie wydają samych siebie.

[39] **tn** „Prawdę Boga na kłamstwo” (τὴν ἀλήθειαν ... ἐν τῷ ψεύδει, tēn alētheian ... en tō pseudei) – ten sam zwrot „zamienić na” co w w. 23, więc „kłamstwo” stoi tam, gdzie wcześniej stały figury bożków. Tak mówi Iz 44:20 o człowieku z bożkiem w ręku: „kłamstwo w mojej prawicy”. Greka ma tu rodzajnik: to kłamstwo.

[40] **tn** „Pełnili służbę” (ἐλάτρευσαν, elatreusan) – słowo o służbie Bogu, to samo co w 1:9. Zdania 1:24–28 i 12:1–2 stoją naprzeciw siebie: tu ciała znieważane, służba stworzeniu i bezwartościowe myślenie, tam ciała złożone Bogu, służba Jemu i odnowione myślenie.

[41] **tn** „Zamiast Stwórcy” (παρὰ τὸν κτίσαντα, para ton ktisanta) – greckie „para” może znaczyć też „bardziej niż”; wtedy Stwórcy nie pominięto, tylko postawiono niżej. Cały wywód mówi jednak o zamianie. „Stworzeniu” i „Stwórcy” mają jeden rdzeń, jak po grecku.

[42] **tn** „Kobiety” (θήλειαι, thēleiai) i „mężczyźni” w w. 27 (ἄρσενες, arsenes) to nie zwykłe słowa na żonę i męża, lecz słowa z greckiego Rdz 1:27: „mężczyzną i kobietą ich stworzył”; tak też Ga 3:28. „Współżycie” (χρῆσις, chrēsis) to dosłownie „użycie”, w grece słowo także o życiu płciowym. „Wbrew naturze” (παρὰ φύσιν, para physin) wraca w 11:24 o szczepieniu oliwki.

[43] **tn** „Należną zapłatę za swój błąd” (τὴν ἀντιμισθίαν ... τῆς πλάνης, tēn antimisthian ... tēs planēs) – po grecku: zapłatę, „jaka musiała być”. Czym ona jest, zdanie nie nazywa. Może to być samo to postępowanie, tak jak w w. 24–28 Bóg „wydał”, albo to, co z niego wynika „w samych sobie”. „Błąd” znaczy tu dosłownie zbłądzenie z drogi.

[44] **tn** „Nie uznali za wartościowe ... bezwartościowe” (ἐδοκίμασαν, edokimasan; ἀδόκιμον, adokimon) – greka gra jednym rdzeniem: pierwsze słowo mówi o uznaniu czegoś po sprawdzeniu, drugie o tym, co po sprawdzeniu odrzucone. Grecki spójnik (καθώς, kathōs) zwykle porównuje: jak oni, tak Bóg; można go też czytać „ponieważ”. „Myślenie” (νοῦς, nous) to samo słowo co w 12:2 i Ef 4:17.

nili to, co nie przystoi,[45] 29 napełnionych wszelką nieprawością, złem, chciwością, złośliwością,[46] pełnych zawiści, zabójstwa,[47] sporu, podstępu, złej woli, szeptaczy, 30 obmówców, nienawidzących Boga,[48] zuchwalców, pysznych, chełpliwych, wynalazców zła, opornych wobec rodziców, 31 bezrozumnych, wiarołomnych, nieczułych,[49] bezlitosnych;[50] 32 oni, którzy poznawszy przepis Boga,[51] że ci, którzy tak postępują, są godni śmierci, nie tylko to czynią, ale i pochwalają tych, którzy tak postępują.[52]

Ty, który sądzisz: u Boga na twarz się nie patrzy (2:1–11)

2 1 Dlatego nie masz wymówki, człowieku,[53] ktokolwiek sądzisz; w czym bowiem sądzisz drugiego, samego siebie potępiasz,[54] bo tak samo postępujesz, ty, który sądzisz; 2 wiemy zaś, że wyrok Boga jest zgodny z prawdą na tych, którzy tak postępują. 3 A czy uważasz, człowieku, który sądzisz tych, którzy tak postępują, i to czynisz, że ty ujdziesz wyrokowi Boga? 4 Czy też gardzisz bogactwem Jego dobroci i powściągliwości, i cierpliwości,[55] nie wiedząc, że dobroć Boga prowadzi cię do nawrócenia? 5 A według swojej zatwardziałości i nienawróconego serca gromadzisz sobie gniew[56] na dzień gniewu i objawienia sprawiedliwego sądu Boga,[57] 6 który odda każdemu według jego uczynków:[58] 7 tym, którzy przez wytrwałość w dobrym

[45] **sn** „To, co nie przystoi" (τὰ μὴ καθήκοντα, ta mē kathēkonta) – wyrażenie znane z etyki stoików, którzy tym słowem nazywali to, co moralnie należne. W następnych wersetach Paweł to wylicza.

[46] **tc** Rękopisy różnią się kolejnością tych słów: kodeksy Synajski (IV w.) i Aleksandryjski (V w.) mają „złem, złośliwością, chciwością", Kodeks Efrema (V w.) „złośliwością, złem, chciwością". Komentarz tekstowy Houghtona (2025) uznaje przyjęty porządek za niepewny. Większość greckich rękopisów dodaje na początku „rozpustą" (πορνείᾳ, porneia), może przez pomyłkę przy podobnym πονηρίᾳ (ponēria, „złem").

[47] **tn** „Zawiści, zabójstwa" (φθόνου φόνου, phthonou phonou) – po grecku te dwa słowa różnią się jedną głoską, po polsku mają wspólny początek; por. przypis przy Ga 5:21. Lista nie ma ścisłego porządku, ale widać w niej grupy: słowa ogólne, zawiść i jej skutki, mowa za plecami („szeptaczy", po cichu; „obmówców", otwarcie), pycha („zuchwalców, pysznych, chełpliwych").

[48] **tn** „Nienawidzących Boga" (θεοστυγής, theostygēs) – słowo pada w Nowym Testamencie tylko tutaj. W grece klasycznej znaczy zwykle „znienawidzony przez Boga" i tak czyta je Wulgata (IV w.), a wtedy byłoby: „znienawidzonych przez Boga". Lista wymienia jednak to, co ludzie robią, więc lepiej pasuje znaczenie czynne.

[49] **tc** Większość greckich rękopisów dodaje tu „nieprzejednanych" (ἀσπόνδους, aspondous), zapewne z listy w 2 Tm 3:3. Nie mają tego słowa kodeksy Synajski (w pierwotnym zapisie) i Watykański (IV w.) oraz Aleksandryjski (V w.).

[50] **tn** W grece wszystkie cztery słowa zaczynają się od przeczenia „a-", a dwa pierwsze różnią się jedną głoską (ἀσυνέτους, asynetous; ἀσυνθέτους, asynthetous). Polski tego nie unosi. „Wiarołomna" (ἀσύνθετος, asynthetos) to w greckim Jr 3:7 Juda, a „nieczuły" (ἄστοργος, astorgos) to przeciwieństwo serdeczności z 12:10 (φιλόστοργοι, philostorgoi).

[51] **tn** „Przepis Boga" (τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ, to dikaiōma tou theou) – słowo z rdzenia „sprawiedliwości" (w. 17), tu o tym, co Bóg ustanowił jako słuszne; tak też „przepisy" w Hbr 9:1 i 9:10. W 2:26 i 8:4 mówi o przepisach Prawa, a w 5:16 i 5:18 znaczy co innego: „uniewinnienie" i „sprawiedliwy czyn".

[52] **tn** „Tak postępują" (τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ta toiauta prassontes) – to samo wyrażenie co w Ga 5:21; wraca w 2:2–3. Obok stoi drugi czasownik, „czynią" (ποιέω, poieō). Budowa „nie tylko ..., ale i" stawia akcent na drugim członie, na pochwalaniu.

[53] **tn** „Człowieku" (ὦ ἄνθρωπε, ō anthrōpe) – zwrot do wymyślonego rozmówcy, znany ze sporów filozofów; tak też 2:3, 9:20 i Jk 2:20. Rozmówca sądzi tych z 1:18–32, a sam postępuje tak samo. W 2:17 zostaje nazwany Żydem i wielu czyta tak już tutaj, choć zdanie mówi szerzej: „ktokolwiek sądzisz". „Nie masz wymówki" to to samo słowo co w 1:20.

[54] **tn** „Sądzisz ... potępiasz" (κρίνεις, krineis; κατακρίνεις, katakrineis) – po grecku ten sam czasownik, w drugim wypadku z przedrostkiem: kto wydaje wyrok na drugiego, wydaje go też na siebie.

[55] **tn** „Dobroci i powściągliwości, i cierpliwości" – te słowa wracają w liście: „powściągliwość" (ἀνοχή, anochē) w 3:26, gdzie Bóg pomija wcześniejsze grzechy, „cierpliwość" (μακροθυμία, makrothymia) w 9:22, „dobroć" (χρηστότης, chrēstotēs) w 11:22. „Prowadzi cię" to czas teraźniejszy zamiaru: Bóg chce prowadzić, choć rozmówca nie idzie.

[56] **tn** „Gromadzisz sobie" (θησαυρίζεις, thēsaurizeis) – czasownik od „skarbu", jak w Jk 5:3: rozmówca odkłada sobie gniew jak majątek, naprzeciw „bogactwa" dobroci z w. 4. „Dzień gniewu" to język proroków o dniu Pana (So 1:15). Słowa „gniew" i „objawienie" łączą to zdanie z 1:18.

[57] **tc** Większość greckich rękopisów ma „i objawienia, i sprawiedliwego sądu", czyli trzy rzeczy zamiast dwóch. Krótszy tekst niosą kodeksy Synajski (w pierwotnym zapisie) i Watykański (IV w.) oraz Aleksandryjski (V w.).

[58] **tn** „Odda każdemu według jego uczynków" – słowa z greckiego Ps 62:13 i Prz 24:12. Zdanie brzmi inaczej niż 3:20 i 3:28, gdzie nikt nie zostaje uznany za sprawiedliwego z uczynków Prawa; słowo „uczynki" jest to samo. Czyta się

uczynku szukają chwały i czci, i niezniszczalności[59] – życie wieczne; [8] tym zaś z samolubstwa[60]
i stawiającym opór prawdzie, a słuchającym nieprawości – gniew i wybuchy gniewu, [9] ucisk
i udręka[61] na każdą duszę człowieka wykonującego zło, Żyda najpierw i Greka; [10] chwała zaś
i cześć, i pokój dla każdego wykonującego dobro, dla Żyda najpierw i dla Greka;[62] [11] u Boga
bowiem na twarz się nie patrzy.[63,°]

Prawo i poganie, którzy Prawa nie mają (2:12–16)

[12] Wszyscy bowiem, którzy bez Prawa zgrzeszyli,[64] bez Prawa też zginą; a wszyscy, którzy
w Prawie zgrzeszyli, przez Prawo będą sądzeni; [13] nie bowiem słuchacze Prawa[65] *są* sprawiedli-
wi przed Bogiem, ale wykonawcy Prawa zostaną uznani za sprawiedliwych.[66] [14] Gdy bowiem
poganie,[67] którzy nie mają Prawa, z natury[68] czynią to, co należy do Prawa, ci, nie mając Prawa,

---

je dwojako: Paweł mówi o mierze samego Prawa, której nikt nie spełnia (por. 2:13; 10:5), albo o uczynkach, które wyrastają z wiary (por. Ga 5:6). Sanday i Headlam łączą jedno z drugim.

[59] **tn** „Szukają chwały ... i niezniszczalności" – słowa z 1:23: tam ludzie zamienili chwałę niezniszczalnego Boga, tu tego szukają. „Cześć" (τιμή, timē) ma ten sam rdzeń co „znieważane" w 1:24. „Dobry uczynek" stoi po grecku w liczbie pojedynczej: całe życie jako jedno dzieło.

[60] **tn** „Z samolubstwa" (ἐξ ἐριθείας, ex eritheias) – znaczenie słowa jest niepewne. Mówiono nim o zabieganiu o urząd dla siebie (tak Jk 3:14 i 3:16), a dawni czytali je przez podobieństwo do „sporu" (ἔρις, eris); stąd „intrygi" w Ga 5:20. „Stawiającym opór ... słuchającym" (ἀπειθοῦσι, apeithousi; πειθομένοις, peithomenois) to po grecku jeden rdzeń, z przeczeniem i bez niego.

[61] **tn** „Ucisk i udręka" (θλῖψις καὶ στενοχωρία, thlipsis kai stenochōria) – para z greckiego Iz 8:22; wraca w 8:35. Drugie słowo znaczy dosłownie „ciasne miejsce". „Na każdą duszę człowieka" to zwrot semicki: na każdego człowieka. „Najpierw" może mówić o pierwszeństwie Żyda albo o kolejności na sądzie.

[62] **tn** „Dla każdego wykonującego dobro, dla Żyda najpierw i dla Greka" – te same słowa co w 1:16 o wierzących: „dla każdego wierzącego, dla Żyda najpierw i dla Greka". W. 7–10 są ułożone krzyżowo: ci, którzy szukają życia (w. 7), ci, którzy stawiają opór (w. 8), znów drudzy (w. 9), znów pierwsi (w. 10).

[63] **tn** „Na twarz się nie patrzy" (προσωπολημψία, prosōpolēmpsia) – o obrazie zob. przypis przy Ef 6:9. Tu zdanie zamyka w. 6–10: ta sama miara dla Żyda i dla Greka. Tak mówi o Bogu Pwt 10:17: „nie podziwia twarzy".

[°] W wydaniu czytelniczym: „dla Boga bowiem nie ma znaczenia, kim ktoś jest."

[64] **tn** „Bez Prawa ... w Prawie" (ἀνόμως, anomōs; ἐν νόμῳ, en nomō) – to Grek i Żyd z ww. 9–10, nazwani przez to, czy mają Prawo. Greckie słowo może znaczyć także „bezprawnie", ale stoi tu naprzeciw „w Prawie", więc mówi o braku samego Prawa (por. 1 Kor 9:21). „Zgrzeszyli" (ἥμαρτον, hēmarton) to ta sama forma co w 3:23 i 5:12. „Zginą" i „będą sądzeni" różnią się, lecz sąd z w. 16 obejmuje wszystkich ludzi.

[65] **sn** „Słuchacze ... wykonawcy" (ἀκροαταί, akroatai; ποιηταί, poiētai) – słuchacz to tu człowiek w synagodze, gdzie Prawo czytano na głos co szabat (Dz 15:21). Ta sama para stoi w Jk 1:22–25. Zdanie nie musiało dziwić Żyda: Szymonowi, synowi Gamaliela, nauczyciela Pawła (Dz 22:3), przypisywano słowa: „nie nauka jest podstawą, lecz czyn" (Pirke Awot 1:17).

[66] **tn** „Zostaną uznani za sprawiedliwych" (δικαιωθήσονται, dikaiōthēsontai) – ten sam czasownik, także w czasie przyszłym, stoi w 3:20 z przeczeniem: z uczynków Prawa nikt tak nie zostanie uznany. Podobnie Ga 3:11: „w Prawie nikt nie zostaje uznany za sprawiedliwego przed Bogiem". Wywód kończy się dopiero w 3:20; jak czytać to napięcie, zob. przypis przy 2:6. Czas przyszły wskazuje na wyrok w dniu sądu (w. 16).

[67] **tn** „Gdy ... poganie" – zdanie nie mówi o wszystkich poganach, lecz o tych, którzy tak czynią, i o chwilach, gdy tak czynią. Grecki nie ma tu rodzajnika (ἔθνη, ethnē), a spójnik (ὅταν, hotan) mówi o przypadku, który może się powtarzać.

[68] **tn** „Z natury" (φύσει, physei) – słowo stoi w grece między „nie mają Prawa" a „czynią" i może iść z każdym z nich. Tekst wiąże je z „czynią": zwrot „nie mają Prawa" jest już zamknięty, a w Ga 4:8, gdzie „z natury" należy do takiego zwrotu, stoi wewnątrz niego. Wtedy poganie sami z siebie, bez pouczenia, czynią to, co należy do Prawa. Drugie odczytanie: „poganie, którzy z natury, z urodzenia, nie mają Prawa". Przemawia za nim użycie Pawła: w Ga 2:15 („z urodzenia Żydzi") i w Rz 2:27 słowo mówi o tym, kim ktoś się urodził.

sami sobie są prawem;[69] **15** oni, którzy okazują uczynek Prawa[70] zapisany w ich sercach,[71] gdy razem świadczy ich sumienie,[72] a myśli między sobą oskarżają albo nawet bronią,[73,°] **16** w dniu,[74] gdy sądzi Bóg ukryte sprawy ludzi[75] według mojej ewangelii[76] przez Chrystusa Jezusa.[77]

Ty, który nazywasz się Żydem i chlubisz się Prawem (2:17–24)

17 A jeśli[78] ty nazywasz się Żydem[79] i opierasz się na Prawie,[80] i chlubisz się Bogiem,[81] **18** i znasz

---

[69] **tn** „Sami sobie są prawem" (ἑαυτοῖς εἰσιν νόμος, heautois eisin nomos) – po grecku to samo słowo co „Prawo" w całym zdaniu; mała litera mówi, że nie chodzi tu o Prawo Mojżesza, lecz o normę, którą sami noszą w sobie. Nie znaczy to „robią, co chcą": następny werset mówi o uczynku Prawa zapisanym w sercu i o myślach, które oskarżają.

[70] **tn** „Uczynek Prawa" (τὸ ἔργον τοῦ νόμου, to ergon tou nomou) – to samo wyrażenie co „uczynki Prawa" w 3:20 i 3:28, tu w liczbie pojedynczej, jak „dobry uczynek" w 2:7. Tam uczynki Prawa nie dają uznania za sprawiedliwego, tu uczynek Prawa jest zapisany w sercach pogan. Może to znaczyć całość tego, czego Prawo wymaga, albo skutek, jaki ono sprawia.

[71] **tn** „Zapisany w ich sercach" (γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, grapton en tais kardiais autōn) – to język Jr 31:33 o nowym przymierzu: „na ich sercach je napiszę" (w przekładzie greckim 38:33; cytują to Hbr 8:10 i 10:16). To nie cytat: Jeremiasz mówi o prawach, w liczbie mnogiej, i o domu Izraela, Paweł o uczynku i o poganach. Stąd dwa odczytania tego, kim są ci poganie: ludzie bez wiary w Chrystusa, których czyny bywają zgodne z Prawem, albo poganie wierzący (por. 2:26–29). Sama ta formuła sporu nie rozstrzyga.

[72] **tn** „Razem świadczy ... sumienie" (συμμαρτυρούσης ... τῆς συνειδήσεως, symmartyrousēs ... tēs syneidēseōs) – sumienie staje jako drugi świadek obok tego, co pokazują same czyny (tak Sanday i Headlam); ten sam zwrot wraca w 9:1 o sumieniu Pawła. Słowo „sumienie" należy do mowy greckiej: grecki Stary Testament ma je tylko w Koh 10:20 i Mdr 17:11.

[73] **tn** „Oskarżają albo nawet bronią" (κατηγορούντων, katēgorountōn; ἀπολογουμένων, apologoumenōn) – słowa z sali sądowej: tak oskarża Tertullus i broni się Paweł w Dz 24:2 i 24:10. Drugie ma ten sam rdzeń co „nie mieć wymówki" w 1:20 i 2:1 (ἀναπολόγητος, anapologētos): tam człowiek nie ma obrony, tu bronią go własne myśli. „Nawet" (καί, kai) pokazuje, że obrona jest wyjątkiem, a oskarżenie regułą. „Między sobą" (μεταξὺ ἀλλήλων, metaxy allēlōn) można czytać o myślach jednego człowieka albo o ludziach, którzy się nawzajem oceniają.

[°] W wydaniu czytelniczym: „oni, którzy okazują, że to, czego wymaga Prawo, jest zapisane w ich sercach, gdy razem świadczy ich sumienie, a myśli między sobą oskarżają albo nawet bronią,"

[74] **tn** „W dniu" (ἐν ἡμέρᾳ, en hēmera) – przecinek wydania greckiego wiąże to zdanie z w. 15: to, co teraz dzieje się w sercach i myślach, wyjdzie na jaw w tym dniu. Połączenie nie jest gładkie, bo w w. 15 poganie „okazują" w czasie teraźniejszym. Sanday i Headlam czytają inaczej: w. 16 wraca do „zostaną uznani" z w. 13 i do „dnia" z 2:5, a ww. 14–15 są wyjaśnieniem po drodze; ten sam czasownik „sądzić" stoi też w w. 12.

[75] **sn** „Ukryte sprawy ludzi" (τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, ta krypta tōn anthrōpōn) – sąd sięga tego, czego nie widzi nikt poza Bogiem. To samo słowo zamyka rozdział: Żyd „w tym, co ukryte", z obrzezaniem serca, ma pochwałę od Boga (2:29). Podobnie 1 Kor 4:5: Pan wydobędzie na światło ukryte sprawy ciemności i zamiary serc.

[76] **tn** „Według mojej ewangelii" (κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, kata to euangelion mou) – ten sam zwrot stoi w 16:25 i 2 Tm 2:8. „Moja", bo tę ewangelię Paweł głosi: to ewangelia Boga z 1:1–3 i 1:16, nie odrębna nauka. Nowe w niej nie jest to, że Bóg sądzi, lecz że sądzi „przez Chrystusa Jezusa" (tak Sanday i Headlam). Tak mówi Paweł w Atenach: Bóg wyznaczył dzień, w którym będzie sądził świat przez męża, którego ustanowił (Dz 17:31; „ustanowić" to słowo z 1:4).

[77] **tc** „Sądzi ... przez Chrystusa Jezusa" – dwie sprawy. Najstarsze rękopisy nie mają akcentów, a o czasie czasownika rozstrzyga tu akcent: κρίνει (krinei, „sądzi"; tak SBLGNT) albo κρινεῖ (krinei, „będzie sądził"; tak tekst bizantyjski). Kodeksy Synajski (w pierwotnym zapisie) i Watykański (IV w.) mają „Chrystusa Jezusa", a Aleksandryjski (V w.) i większość rękopisów „Jezusa Chrystusa". Komentarz tekstowy Houghtona (2025) uważa to drugie za pierwotne, bo tak Paweł pisze w 1:8, 5:21, 7:25 i 16:27.

[78] **tc** „A jeśli" (εἰ δέ, ei de) – tak czytają kodeksy Synajski i Watykański (IV w.) oraz Aleksandryjski (V w.). Tekst bizantyjski ma „Oto" (ἴδε, ide); w ówczesnej wymowie oba zapisy brzmiały tak samo. Przy „Oto" nie ma warunku, a więc znika też kłopot zdania, które w w. 20 się urywa (zob. przypis tam).

[79] **tn** „Nazywasz się Żydem" (σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, sy Ioudaios eponomazē) – rozmówca z 2:1 i 2:3, dotąd „człowiek", dostaje tu nazwę, a Paweł mówi do niego w liczbie pojedynczej. Czasownik pada w Nowym Testamencie tylko tutaj i mówi o noszeniu nazwy. Pytaniem, kim ktoś jest, kończy się rozdział (2:28–29).

[80] **sn** „Opierasz się na Prawie" (ἐπαναπαύῃ νόμῳ, epanapauē nomō) – czasownik mówi o opieraniu się całym ciężarem. W greckim Starym Testamencie tak król opiera się na ręce dowódcy (2 Krl 7:2), a Izrael na Egipcie, który łamie się jak trzcinowa laska (Ez 29:6–7). W Mi 3:11 kapłani i prorocy biorą zapłatę i „na Panu się opierają", mówiąc: „Czyż Pan nie jest wśród nas?".

[81] **sn** „Chlubisz się Bogiem" (καυχᾶσαι ἐν θεῷ, kauchasai en theō) i „znasz Jego wolę" (w. 18) – to język Jr 9:23 w przekładzie greckim: kto się chlubi, niech się chlubi tym, że rozumie i zna Pana, bo „w tym jest moja wola" (τὸ θέλημά μου, to thelēma mou). Sama ta chluba nie jest zarzutem: w 5:11 tym samym zwrotem chlubią się wierzący. Zarzut przynosi w. 23. Chluba jest nicią listu: 3:27 ją wyklucza, 4:2 odmawia jej Abrahamowi przed Bogiem, 5:2–3 i 15:17 mówią, czym

Jego wolę,[82] i uznajesz za wartościowe to, co lepsze,[83] nauczany[84] z Prawa, 19 i masz ufność, że
sam jesteś przewodnikiem ślepych,[85] światłością tych w ciemności,[86] 20 wychowawcą bezmyśl-
nych, nauczycielem niemowląt,[87] mając kształt[88] wiedzy i prawdy w Prawie –[89] 21 ty więc, który
uczysz drugiego, samego siebie nie uczysz? Ty, który głosisz, aby nie kraść, kradniesz?[90] 22 Ty,
który mówisz, aby nie cudzołożyć, cudzołożysz? Ty, który brzydzisz się[91] bożkami, okradasz
świątynie?[92] 23 Ty, który chlubisz się Prawem, przez przestępstwo przeciw Prawu znieważasz
Boga?[93] 24 Bo „przeciw imieniu Boga z waszego powodu bluźni się wśród narodów", jak jest
napisane.[94]

Obrzezanie serca (2:25–29)

wolno się chlubić; por. Ga 6:13–14.

[82] **tn** „*Jego* wolę" – grecki ma samo „wolę" z rodzajnikiem (τὸ θέλημα, to thelēma). Wyraz tak często mówił o woli Bożej, że dopowiedzenie nie było potrzebne; po polsku jest potrzebne, stąd kursywa.

[83] **tn** „Uznajesz za wartościowe to, co lepsze" (δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, dokimazeis ta diapheronta) – oba słowa mają po dwa znaczenia. Czasownik to „sprawdzać" albo „uznać po sprawdzeniu", jak w 1:28; imiesłów to „to, co się różni" albo „to, co się wyróżnia". Można więc czytać też: „badasz, czym rzeczy się różnią", czyli rozróżniasz dobro od zła. Ten sam zwrot stoi w Flp 1:10, a czasownik wraca razem z „wolą" w 12:2, o wierzących.

[84] **sn** „Nauczany" (κατηχούμενος, katēchoumenos) – słowo o nauce ze słuchu, jak w Ga 6:6; stąd później „katecheza". Tak Żyd poznawał Prawo: czytano je głośno w synagogach w każdy szabat (Dz 15:21). Por. „słuchacze Prawa" w w. 13.

[85] **tn** „Przewodnikiem ślepych" (ὁδηγὸν ... τυφλῶν, hodēgon ... typhlōn) – te same dwa słowa stoją w zdaniu Jezusa o faryzeuszach: „Są ślepymi przewodnikami ślepych" (Mt 15:14; por. 23:16 i 23:24). To inne słowo niż „przewodnik" w Hbr 2:10 i 12:2 (ἀρχηγός, archēgos).

[86] **sn** „Światłością tych w ciemności" (φῶς τῶν ἐν σκότει, phōs tōn en skotei) – język Księgi Izajasza w przekładzie greckim: Bóg prowadzi ślepych drogą i zamienia im ciemność w światłość (Iz 42:16), a sługa, nazwany tam Jakubem (42:1), ma otwierać oczy ślepych i wyprowadzać siedzących w ciemności (42:7) oraz być światłością narodów (49:6). Rozmówca uważa tę rolę za swoją. Ten sam rozdział pyta jednak: „Któż jest ślepy, jeśli nie moi słudzy?" (42:19). Żydowska Księga Mądrości mówi, że przez Izraela światu miała być dana „niezniszczalna światłość Prawa" (18:4).

[87] **tn** „Wychowawcą" (παιδευτής, paideutēs) – słowo od wychowania dzieci, które obejmuje naukę i karcenie; w Hbr 12:9 ten sam wyraz stoi przy ojcach jako „karcący". „Niemowląt" (νήπιος, nēpios) – jak w Ef 4:14 i Hbr 5:13, o tych, którzy jeszcze nie umieją; w Hbr 5:12–13 też obok „nauczycieli".

[88] **tn** „Kształt" (μόρφωσις, morphōsis) – w Nowym Testamencie jeszcze tylko w 2 Tm 3:5, o ludziach, którzy mają „kształt pobożności", a wypierają się jej mocy. Tam to sama powierzchnia, tu raczej wyraz: Prawo pokazuje wiedzę i prawdę w określonej postaci. Polskie słowo unosi oba odcienie.

[89] **sn** Zdanie się tu urywa: cztery wersety warunku („A jeśli ty ...") nie dostają dalszego ciągu. W. 21 zaczyna od nowa, a „więc" podejmuje urwaną myśl; polski zachowuje to pęknięcie greki. Pytania ww. 21–23 biorą to, co tu wyliczone: „nauczycielem" wraca w „uczysz", a chluba z w. 17 w w. 23.

[90] **sn** „Kraść ... cudzołożyć ... bożkami" (ww. 21–22) – trzy sprawy z Dziesięciorga przykazań: te same słowa (κλέπτω, kleptō; μοιχεύω, moicheuō; εἴδωλον, eidōlon) stoją w greckim Wj 20:4 i 20:14–15, a dwa pierwsze Paweł cytuje w 13:9. Przy kradzieży i cudzołóstwie zakaz i czyn stoją obok siebie: „nie kraść, kradniesz".

[91] **sn** „Brzydzisz się" (βδελύσσομαι, bdelyssomai) – słowo o fizycznym wstręcie. Tak w greckim Pwt 7:25–26 Izrael ma traktować rzeźby obcych bogów: nie brać sobie ich srebra i złota, „będziesz się tym brzydził" (βδελύξῃ, bdelyxē). Stąd przeciwieństwo w tym pytaniu: kto okrada świątynie, bierze właśnie to.

[92] **sn** „Okradasz świątynie" (ἱεροσυλέω, hierosyleō) – jedno słowo greckie, w Nowym Testamencie tylko tutaj; szerzej znaczyło też „dopuszczać się świętokradztwa" (LSJ). Okradający świątynie stoją obok bluźnierców w Dz 19:37, a Józef Flawiusz (I w.) przytacza zakaz jednego i drugiego (Dawne dzieje IV 8,10); por. w. 24. Opisuje też Żyda w Rzymie, który podawał się za wykładowcę Prawa Mojżesza, a złoto przeznaczone na świątynię w Jerozolimie zatrzymał dla siebie; skończyło się to wygnaniem Żydów z miasta (XVIII 3,5).

[93] **tn** „Znieważasz Boga" (ἀτιμάζεις, atimazeis) – ten sam czasownik co w 1:24, gdzie ludzie znieważali własne ciała; tu znieważa Boga ten, kto się Nim chlubi (w. 17). Wydania greckie stawiają na końcu pytajnik, a Sanday i Headlam czytają raczej stwierdzenie, które zbiera wcześniejsze pytania: zamiast imiesłowu z ww. 21–22 stoi tu zaimek (ὃς, hos). Wtedy zdanie brzmi: „znieważasz Boga".

[94] **tn** Iz 52:5 w przekładzie greckim: „z waszego powodu nieustannie bluźni się przeciw mojemu imieniu wśród narodów". Hebrajski nie ma „z waszego powodu" ani „wśród narodów": „nieustannie, przez cały dzień moje imię jest lżone". Paweł pisze „Boga" zamiast „moje" i opuszcza „nieustannie". Izajasz mówi o ludzie uprowadzonym bez zapłaty; Paweł odnosi te słowa do czynów rozmówcy, a liczba mnoga „was" przychodzi z cytatu. Por. Ez 36:22: imię, „które zbezcześciliście wśród narodów". Tego samego rozdziału Izajasza Paweł używa w 10:15 i 15:21.

25 Obrzezanie bowiem wprawdzie się przydaje, jeśli postępujesz według Prawa;[95] jeśli zaś jesteś
przestępcą Prawa, twoje obrzezanie stało się nieobrzezaniem.[96] 26 Jeśli więc nieobrzezanie
zachowuje przepisy Prawa, czyż jego nieobrzezanie nie zostanie policzone za obrzezanie?[97,°]
27 A nieobrzezanie z urodzenia, spełniając Prawo, będzie sądzić ciebie,[98] przy literze i obrzeza-
niu przestępcę Prawa.[99,°] 28 Nie bowiem ten jest Żydem, kto *jest nim* w tym, co jawne,[100] ani
obrzezaniem to, które *jest* w tym, co jawne, w ciele; 29 ale ten *jest* Żydem, kto *jest nim* w tym, co
ukryte,[101] i *obrzezaniem jest* obrzezanie serca,[102] w Duchu, nie w literze,[103] którego pochwała *jest*
nie od ludzi, ale od Boga.[104]

Przewaga Żyda i wierność Boga wobec niewiary (3:1–8)

[95] **tn** „Postępujesz według Prawa” (νόμον πράσσῃς, nomon prassēs) – ten sam czasownik co „tak postępują” w 1:32 i „tak samo postępujesz” w 2:1: rozmówca słyszał, jak postępuje, a teraz słyszy, jak miałby postępować. Po grecku Prawo jest dopełnieniem i stoi bez rodzajnika; Sanday i Headlam widzą w tym zwrocie rys człowieka, nie pojedynczy czyn. Obok stoją dwa dalsze czasowniki: „zachowywać” (w. 26) i „spełniać” (w. 27).

[96] **sn** „Stało się nieobrzezaniem” – znak na ciele zamienia się w swoje przeciwieństwo; to język Księgi Jeremiasza. W Jr 9:24–25 Bóg zapowiada sąd nad każdym „obrzezanym w nieobrzezaniu”, bo narody są nieobrzezane, „a cały dom Izraela nieobrzezany w sercu”; przekład grecki ma tam wprost „nieobrzezane w ciele”. „Ciało” i „serce” wrócą w ww. 28–29. Słowo „nieobrzezanie” (ἀκροβυστία, akrobystia) znaczy dosłownie „napletek”; tak w Rdz 17:11, gdzie obrzezanie jest „znakiem przymierza”.

[97] **tn** „Policzone za obrzezanie” (εἰς περιτομὴν λογισθήσεται, eis peritomēn logisthēsetai) – ten sam zwrot, którym w 4:3 i 4:9 Paweł cytuje Rdz 15:6: „policzono mu to za sprawiedliwość”. W 4:10 zapyta, kiedy to policzono Abrahamowi: w obrzezaniu czy w nieobrzezaniu. „Jego” (αὐτοῦ, autou) jest po grecku rodzaju męskiego, choć „nieobrzezanie” jest żeńskie: to słowo stoi tu za człowieka, poganina, jak w 3:30 i Ef 2:11.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Jeśli więc nieobrzezany zachowuje przepisy Prawa, czyż jego nieobrzezanie nie zostanie policzone za obrzezanie?”

[98] **sn** „Będzie sądzić ciebie” – role się odwracają: w 2:1 i 2:3 rozmówca sądził drugich (κρίνω, krinō), a tu sądzi go nieobrzezany. Sanday i Headlam czytają to jak Mt 12:41, gdzie mężczyźni z Niniwy potępią to pokolenie: wyrok płynie z porównania, nie z urzędu sędziego.

[99] **tn** „Z urodzenia ... przy literze i obrzezaniu” – zdanie stawia naprzeciw siebie dwóch ludzi. Jeden ma tylko to, z czym się urodził (ἐκ φύσεως, ek physeōs, dosłownie „z natury”; w tym znaczeniu to samo słowo w Ga 2:15: „z urodzenia Żydzi”), a Prawo spełnia. Drugi ma zapisane Prawo i znak na ciele, a Prawo przestępuje. Grecki przyimek (διά, dia) zwykle znaczy „przez”; tu mówi o okoliczności, jak w 4:11: litera i obrzezanie są przy nim, nie prowadzą go do przestępstwa.

[°] W wydaniu czytelniczym: „A nieobrzezany z urodzenia, spełniając Prawo, będzie sądzić ciebie, przy literze i obrzezaniu przestępcę Prawa.”

[100] **sn** „W tym, co jawne” i w w. 29 „w tym, co ukryte” (ἐν τῷ φανερῷ ... ἐν τῷ κρυπτῷ, en tō phanerō ... en tō kryptō) – to, co widzą ludzie, i to, co widzi Bóg. „Ukryte” to to samo słowo co w 2:16, gdzie Bóg sądzi to, co w ludziach ukryte; tak też Mt 6:4: Ojciec widzi „w ukryciu”. Por. 1 Sm 16:7 w przekładzie greckim: „człowiek patrzy na twarz, a Bóg na serce”, i „na twarz się nie patrzy” w 2:11.

[101] **tn** „Ten jest Żydem” – zdanie nie mówi, czy chodzi o Żyda z urodzenia, czy także o poganina z ww. 26–27. Za pierwszym przemawia 3:1, który od razu pyta o przewagę Żyda, oraz 9:6: nie wszyscy z Izraela są Izraelem. Za drugim przemawiają ww. 26–27 i Flp 3:3: „my jesteśmy obrzezaniem”. Por. Ga 6:16.

[102] **tn** „Obrzezanie serca” (περιτομὴ καρδίας, peritomē kardias) – obraz z Prawa i proroków. Po hebrajsku: „Obrzeżcie napletek waszego serca” (Pwt 10:16; podobnie Jr 4:4, do ludzi Judy) i „Pan, twój Bóg, obrzeże twoje serce” (Pwt 30:6). Przekład grecki ma w Pwt 10:16 „twardość serca”, a w Pwt 30:6 „oczyści”. Paweł nie stawia więc tego przeciw Prawu: żąda tego samo Prawo, a w Pwt 30:6 robi to sam Bóg.

[103] **tn** „W Duchu, nie w literze” (ἐν πνεύματι οὐ γράμματι, en pneumati ou grammati) – ta para wraca w 7:6 i 2 Kor 3:6, gdzie mowa o Duchu Świętym; stąd wielka litera, a zdanie mówi, czym dokonuje się to obrzezanie. Można też małą, „w duchu”: wewnętrznie, nie zewnętrznie, jako dalszy ciąg „w tym, co ukryte”; tak parafrazują Sanday i Headlam („moralne i duchowe obrzezanie”). „Litera” (γράμμα, gramma) to Prawo jako zapis, który stoi na zewnątrz człowieka, nie samo Prawo, które jest święte (7:12).

[104] **sn** „Którego pochwała ... od Boga” (οὗ ὁ ἔπαινος, hou ho epainos) – zaimek jest po grecku rodzaju męskiego, więc chodzi o tego Żyda, nie o obrzezanie. W Ef 1:6 pochwała idzie ku Bogu, tu przychodzi od Boga, jak w 1 Kor 4:5, gdzie Pan wydobywa na światło „to, co ukryte”, a wtedy „pochwała przyjdzie do każdego od Boga”. Sanday i Headlam widzą tu grę z imieniem: „Żyd” pochodzi od „Juda”, a Rdz 29:35 i 49:8 łączą to imię z „chwalić”. Ta gra działa tylko po hebrajsku.

3 **1** Jaka więc przewaga Żyda albo jaki pożytek z obrzezania?[105] **2** Wielka pod każdym względem. Przede wszystkim[106] bowiem to, że powierzono im słowa Boga.[107] **3** Co bowiem? Jeśli niektórzy nie uwierzyli, czyż ich niewiara pozbawi mocy wierność Boga?[108,°] **4** Oby się nie stało![109] Niech raczej Bóg okaże się prawdomówny,[110] a każdy człowiek kłamcą,[111] jak jest napisane: „Abyś został uznany za sprawiedliwego w swoich słowach[112] i zwyciężył, gdy jesteś sądzony”.[113,°] **5** Jeśli zaś nasza nieprawość ukazuje sprawiedliwość Bożą,[114] co powiemy?[115] Czyż niesprawiedliwy *jest* Bóg, który sprowadza gniew?[116] Mówię po ludzku.[117] **6** Oby się

---

[105] **sn** „Jaka więc przewaga Żyda” – pytanie rozmówcy z 2:17 po tym, co powiedziały 2:25–29: skoro liczy się obrzezanie serca, co daje obrzezanie ciała? „Pożytek” (ὠφέλεια, ōpheleia) ma rdzeń czasownika z 2:25 (ὠφελεῖ, ōphelei). „Przewaga” to dosłownie „to, co ponad miarę” (τὸ περισσόν, to perisson); ten sam rdzeń wraca w w. 7 („zaobfitowała”).

[106] **tn** „Przede wszystkim” (πρῶτον μέν, prōton men) – grecki zwrot zapowiada wyliczenie, a drugiego punktu nie ma: Paweł przerywa i do listy nie wraca. Dalsze przywileje Izraela wymienia dopiero 9:4–5. Tak samo urywa się „Najpierw” w 1:8. Zwrot może też wskazywać rzecz najważniejszą, nie pierwszą z listy; polskie wyrażenie niesie jedno i drugie.

[107] **tn** „Powierzono im ... słowa Boga” (ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ, episteuthēsan ta logia tou theou) – słowa zostają słowami Boga, a Żydzi dostają je pod opiekę. Tym samym czasownikiem Paweł mówi o sobie: „powierzono mi” ewangelię (Ga 2:7). „Słowa” to tu nie zwykłe λόγος (logos), lecz λόγιον (logion), po grecku także wyrocznia; tak grecki Stary Testament nazywa słowa Boga w Lb 24:4 i Ps 12:7, a ten sam zwrot stoi w Hbr 5:12. Czasownik ma rdzeń „wierzyć”: grę tym rdzeniem podejmuje w. 3.

[108] **tn** „Nie uwierzyli ... niewiara ... wierność” (ἠπίστησαν, ēpistēsan; ἀπιστία, apistia; πίστις, pistis) – po grecku jeden rdzeń z „powierzono” w w. 2, a polskie „wier-” niesie go przez całe zdanie: Bóg powierzył, niektórzy nie uwierzyli, wierność Boga stoi. „Wierność” to ten sam wyraz co „wiara” w 1:17; o Bogu znaczy, że dotrzymuje słowa. Można też czytać „niewierność” i „byli niewierni”: człowiek niewierny naprzeciw wiernego Boga (por. 2 Tm 2:13). Za niewiarą przemawia to, że rzeczownik znaczy w Nowym Testamencie zwykle właśnie to (4:20; 11:20, 23).

[°] W wydaniu czytelniczym: „Co z tego? Jeśli niektórzy nie uwierzyli, czyż ich niewiara pozbawi mocy wierność Boga?”

[109] **tn** „Oby się nie stało!” (μὴ γένοιτο, mē genoito) – tak Paweł odrzuca wniosek, który ktoś mógłby wyciągnąć z jego wywodu: w tym liście dziesięć razy (3:4, 6, 31; 6:2, 15; 7:7, 13; 9:14; 11:1, 11), tak samo w Ga 2:17 i 3:21. Grecka forma jest życzeniem, w użyciu to mocne „nie”. W greckim Starym Testamencie zwrot jest częścią dłuższego zdania (Rdz 44:7; Joz 24:16); sam, jako okrzyk, jest zwyczajem Pawła.

[110] **tn** „Niech ... Bóg okaże się prawdomówny” – zdanie odpowiada na pytanie z w. 3: Bóg dotrzymuje tego, co powiedział. Ten sam przymiotnik o Bogu (ἀληθής, alēthēs) ma J 3:33. Czasownik (γινέσθω, ginesthō) zwykle znaczy „niech się stanie”; tu nie mówi o zmianie w Bogu, lecz o tym, co ma wyjść na jaw.

[111] **sn** „Każdy człowiek kłamcą” (πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, pas de anthrōpos pseustēs) – słowa z greckiego Ps 116:11 (tam 115:2): „ja powiedziałem w swoim oszołomieniu: Każdy człowiek kłamcą”. Paweł ich nie wprowadza: formuła „jak jest napisane” należy do następnego cytatu. Kłamstwo wiąże się tu z 1:25, gdzie ludzie zamienili prawdę Boga na kłamstwo; w w. 7 to słowo wraca w pierwszej osobie.

[112] **tn** „Abyś został uznany za sprawiedliwego w swoich słowach” – słowa Dawida po grzechu: Ps 51:6 w przekładzie greckim (tam 50:6), wzięte dosłownie; jedyna różnica to końcówka następnego czasownika, w późniejszej grece wymawiana tak samo (νικήσεις, nikēseis; w psalmie νικήσῃς, nikēsēs). Psalm zaczyna ten werset wyznaniem: „Tobie samemu zgrzeszyłem”. Czasownik (δικαιόω, dikaioō) to ten, którym list mówi o człowieku (2:13; 3:20, 28), ale tu stoi o Bogu: nikt Boga sprawiedliwym nie czyni, zostaje tylko uznany za takiego, jaki jest. „Słowach” wraca do „słów Boga” z w. 2.

[113] **tn** „Zwyciężył, gdy jesteś sądzony” (ἐν τῷ κρίνεσθαί σε, en tō krinesthai se) – obraz z sądu: Bóg stoi przed trybunałem i wygrywa, bo grecki czasownik (νικάω, nikaō) znaczy też „wygrać sprawę”. Hebrajski ma inaczej, o Bogu jako sędzi: „czysty, gdy sądzisz”; Paweł idzie za przekładem greckim. Grecką formę można też czytać „gdy się sądzisz”, czyli występujesz w sporze jako strona. Za bierną przemawia w. 7, gdzie ten sam czasownik mówi o człowieku: „jestem sądzony”.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Żadną miarą! Niech raczej Bóg okaże się prawdomówny, a każdy człowiek kłamcą, jak jest napisane: „Abyś został uznany za sprawiedliwego w swoich słowach i zwyciężył, gdy jesteś sądzony”.”

[114] **tn** „Nieprawość ... sprawiedliwość ... niesprawiedliwy” (ἀδικία, adikia; δικαιοσύνη, dikaiosynē; ἄδικος, adikos) – po grecku jeden rdzeń przez całe zdanie (zob. przypis przy 1:18). „Sprawiedliwość Boża” ma brzmienie z 1:17; z trzech odczytań podanych tam tu najbliższe jest pierwsze, przymiot Boga, bo następne pytanie brzmi, czy Bóg jest niesprawiedliwy.

[115] **sn** „Co powiemy?” (τί ἐροῦμεν, ti eroumen) – formuła rozmowy, która otwiera kolejny zarzut; w Nowym Testamencie ma ją tylko ten list (4:1; 6:1; 7:7; 8:31; 9:14; 9:30).

[116] **tn** „Który sprowadza gniew” (ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν, ho epipherōn tēn orgēn) – grecki ma tu rodzajnik: ten gniew, o którym mówiły 1:18 i 2:5–8, więc zarzut dotyczy Boga, który sądzi, a nie gniewu w ogóle. Czasownik znaczy dosłownie „przynieść na kogoś”.

[117] **tn** „Mówię po ludzku” (κατὰ ἄνθρωπον λέγω, kata anthrōpon legō) – Paweł tłumaczy się z samego pytania: zarzut przeciw Bogu ujął tak, jak mówią ludzie. Ten sam zwrot w Ga 3:15; podobnie 6:19.

nie stało! Bo wtedy jak Bóg będzie sądził świat?[118,°] 7 Jeśli zaś[119] prawda Boga przez moje kłamstwo[120] zaobfitowała na Jego chwałę, dlaczego jeszcze i ja jako grzesznik jestem sądzony, 8 i *dlaczego* nie – jak jesteśmy oczerniani[121] i jak niektórzy twierdzą, że mówimy – «Czyńmy zło, aby przyszło dobro»?[122] Wyrok na nich jest słuszny.[123]

Wszyscy pod grzechem: świadectwo Pism (3:9–20)

9 Co więc? Czy mamy przewagę?[124] Wcale nie, wcześniej bowiem oskarżyliśmy[125] Żydów i Greków, że wszyscy są pod grzechem,[126] 10 jak jest napisane:[127] „Nie ma sprawiedliwego, nawet

[118] **sn** „Jak Bóg będzie sądził świat?” (πῶς κρινεῖ ὁ θεὸς τὸν κόσμον, pōs krinei ho theos ton kosmon) – tego, że Bóg będzie sądził świat, ani Paweł, ani rozmówca z 2:17 nie podważa (2:5–16), i to obala zarzut z w. 5: niesprawiedliwy nie mógłby sądzić. „Bo wtedy” (ἐπεί, epei) znaczy: gdyby zarzut był słuszny; ten spójnik w tym znaczeniu stoi też w Hbr 9:26 i 10:2.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Żadną miarą! Bo wtedy jak Bóg będzie sądził świat?”

[119] **tc** „Zaś” (δέ, de) – tak kodeksy Synajski (IV w.) i Aleksandryjski (V w.). Kodeks Watykański (IV w.) i większość greckich rękopisów mają „bowiem” (γάρ, gar): wtedy w. 7 podpiera w. 6, a nie otwiera nowego zarzutu tak jak w. 5. Komentarz tekstowy Houghtona (2025) przyjmuje „zaś”, ale dopuszcza, że pierwotne było „bowiem”, a „zaś” przyszło tu z w. 5.

[120] **tn** „Moje kłamstwo” (ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι, en tō emō pseusmati) – ten sam rdzeń co „kłamcą” w w. 4 i „kłamstwo” w 1:25 (ψεύστης, pseustēs; ψεῦδος, pseudos); znów stoi naprzeciw „prawdy Boga”. „Ja” nie jest tu wyznaniem konkretnego czynu: Paweł mówi w pierwszej osobie w imieniu każdego, kto tak się broni; „i ja” (κἀγώ, kagō) znaczy: tak jak inni. Sam wyraz (ψεῦσμα, pseusma) pada w Nowym Testamencie tylko tu.

[121] **sn** „Jesteśmy oczerniani” (βλασφημούμεθα, blasphēmoumetha) – Paweł wspomina zarzut, który naprawdę słyszał: niektórzy twierdzili, że on sam mówi «Czyńmy zło». Do tego pytania wraca w 6:1 i 6:15. Czasownik jest ten sam co w 2:24 o imieniu Boga; tu celem są ludzie, stąd „oczerniani”, jak „oczernianie” w Ef 4:31 i Kol 3:8.

[122] **tn** „I dlaczego nie – ... – «Czyńmy zło ...»?” (καὶ μὴ ... ὅτι Ποιήσωμεν, kai mē ... hoti Poiēsōmen) – greckie zdanie pęka: zaczyna się od „i nie”, a po wtrąceniu o oczernianiu kończy się cudzymi słowami. Sanday i Headlam widzą tu dwie myśli dopełnione jednym zdaniem: pytanie z w. 7 i zarzut przeciw Pawłowi. „Dlaczego” przejęte jest z w. 7; można też rozumieć „dlaczego nie mówić”. Tekst bizantyjski stawia pytajnik już po „jestem sądzony” w w. 7 i czyni w. 8 osobnym pytaniem.

[123] **tn** „Wyrok na nich jest słuszny” (ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστιν, hōn to krima endikon estin) – w. 5 pytał, czy Bóg jest „niesprawiedliwy” (ἄδικος, adikos); wywód kończy się tym samym rdzeniem z drugiej strony (ἔνδικος, endikos; tak też Hbr 2:2). „Wyrok” to słowo z 2:2–3, tam wprost „wyrok Boga”. „Na nich” może wskazywać tych, którzy oczerniają Pawła („niektórzy”, tuż wyżej), albo tych, którzy rozumują jak w w. 7; grecki zaimek (ὧν, hōn, „których”) i polski zostawiają to otwarte.

[124] **tn** „Czy mamy przewagę?” (προεχόμεθα, proechometha) – Paweł wraca do pytania z w. 1, a to słowo, które pada w Nowym Testamencie tylko tu, czyta się trojako, bo forma jest medialna albo bierna. Medialna w sensie „górować”: czy my, Żydzi, mamy przewagę? Tak Wulgata (IV w.) i większość komentatorów, choć innego przykładu takiego użycia brak. Bierna: czy to my jesteśmy w gorszym położeniu? Tak LSJ przy tym wersecie oraz Sanday i Headlam. Medialna w sensie „wysuwać przed siebie”: czy szukamy osłony? Wtedy brakuje dopełnienia. W. 2 przyznał Żydom wiele; tu chodzi o co innego: o stan wobec grzechu. „Wcale nie” (οὐ πάντως, ou pantōs) może też znaczyć „nie całkiem”, jak w 1 Kor 5:10. **tc** Kodeks Klaromontański (VI w., w pierwotnym zapisie) i Chryzostom (IV w.) mają „czy mamy coś więcej?” (προκατέχομεν περισσόν, prokatechomen perisson), zapewne objaśnienie pierwszego odczytania.

[125] **sn** „Wcześniej ... oskarżyliśmy” (προῃτιασάμεθα, proētiasametha) – tym słowem, które w Nowym Testamencie pada tylko tu, Paweł nazywa to, co napisał w 1:18–2:29: akt oskarżenia. Od tego miejsca biegnie jedna scena: zarzut, świadectwo Pism (ww. 10–18), a w w. 19 zamknięte usta przed sądem.

[126] **tn** „Pod grzechem” (ὑφ᾽ ἁμαρτίαν, hyph᾽ hamartian) – tu rzeczownik „grzech” pada w liście pierwszy raz i od razu jako coś, pod czym człowiek stoi; tak samo w Ga 3:22, a „pod” wraca w 6:14 przy Prawie i w 7:14 przy grzechu. Można to czytać jako władzę grzechu albo jako winę: ww. 10–18 wyliczają czyny, a w. 19 mówi o sądzie. Polski przyimek unosi jedno i drugie.

[127] **sn** „Jak jest napisane” – dalej, aż do w. 18, idą same cytaty, jeden po drugim: Ps 14:1–3 (por. Ps 53:2–4), Ps 5:10, Ps 140:4, Ps 10:7, Iz 59:7–8, Ps 36:2. Łańcuch zaczyna się od „nie ma” i na „nie ma” kończy się w w. 18; słowa te padają sześć razy. Zrósł się tak mocno, że kopiści wpisali ww. 13–18 do greckiego Psalmu 14 (tak m.in. Kodeks Watykański), co odnotował już Hieronim (V w.).

jednego”,[128] **11** „nie ma rozumiejącego, nie ma szukającego Boga”;[129] **12** „wszyscy zboczyli, razem
się zepsuli;[130] nie ma czyniącego dobroć,[131] nie ma ani jednego”. **13** „Otwartym grobem *jest* ich
gardło,[132] swoimi językami działali podstępnie”, „jad żmij pod ich wargami”,[133] **14** „których
usta są pełne przekleństwa i goryczy”;[134] **15** „szybkie *są* ich stopy, by przelać krew”,[135] **16** „ruina
i nieszczęście na ich drogach”,[136] **17** „i drogi pokoju nie poznali”. **18** „Nie ma bojaźni Boga przed
ich oczami”.[137] **19** Wiemy zaś, że wszystko, co Prawo mówi, wypowiada do tych, którzy są
w Prawie,[138] aby każde usta zostały zamknięte i cały świat stał się podsądnym przed Bogiem;[139,°]
20 bo z uczynków Prawa nie zostanie uznane za sprawiedliwe żadne ciało przed Nim,[140] przez

---

[128] **tn** „Nie ma sprawiedliwego” (Οὐκ ἔστιν δίκαιος, Ouk estin dikaios) – tego słowa w tym miejscu Psalmu 14 nie ma: psalm mówi „nie ma czyniącego dobroć” (zob. w. 12). Paweł stawia słowo, o które toczy się list (1:17; 3:20); takie samo brzmienie ma grecki Koh 7:20: „nie ma człowieka sprawiedliwego na ziemi”. Ten sam psalm mówi jednak w w. 5 o „pokoleniu sprawiedliwym”. Czyta się to dwojako: nikt nie jest sprawiedliwy według miary uczynków Prawa (w. 20) albo psalmy opisują tych, którzy nie wzywają Pana (Ps 14:4), a sprawiedliwy to ten, kto żyje z wiary (1:17).

[129] **sn** „Nie ma rozumiejącego, nie ma szukającego Boga” – w Ps 14:2 to pytanie: Pan spogląda z nieba, „czy jest rozumiejący albo szukający Boga”. Paweł bierze z psalmu samą odpowiedź, którą psalm daje w następnym wersecie, i przed każdym członem stawia „nie ma”.

[130] **tn** „Zboczyli” (ἐξέκλιναν, exeklinan) – obraz drogi: zejść w bok z właściwej ścieżki; ww. 16–17 wracają do „dróg”. „Zepsuli się” (ἠχρεώθησαν, ēchreōthēsan): grecki czasownik ma rdzeń „bezużyteczny”, hebrajski w Ps 14:3 mówi o zepsuciu moralnym, a polskie słowo unosi oba odcienie.

[131] **sn** „Dobroć” (χρηστότης, chrēstotēs) – to samo słowo, które w 2:4 mówi o Bogu: „dobroć Boga prowadzi cię do nawrócenia”; wraca w 11:22. Tu stoi w zwrocie z Ps 14:3 o ludziach; hebrajski ma tam po prostu „dobro”, więc sens jest szerszy niż życzliwość.

[132] **sn** „Gardło ... językami ... wargami” – od tego wersetu łańcuch idzie po częściach ciała: gardło, język, wargi, usta (ww. 13–14), stopy (w. 15), oczy (w. 18). Cztery pierwsze to narzędzia mowy, a w. 19 wraca do nich: „każde usta” zostaną zamknięte. Obraz z Ps 5:10, „otwartym grobem” (τάφος ἀνεῳγμένος, taphos aneōgmenos), mówi zapewne o mowie, która niesie śmierć; zaraz obok stoi „jad”.

[133] **tn** „Działali podstępnie” (ἐδολιοῦσαν, edoliousan) – tak Ps 5:10 w przekładzie greckim, rdzeń ten sam co „podstępu” w 1:29; hebrajski ma obraz: „gładzą swój język”. „Jad żmij” (ἰὸς ἀσπίδων, ios aspidōn) to już inny psalm, Ps 140:4, słowo w słowo; ten sam „jad” stoi o języku w Jk 3:8. Paweł łączy oba miejsca bez przerwy.

[134] **tn** „Których usta” – w Ps 10:7 jest „jego usta”, o jednym bezbożnym; Paweł daje liczbę mnogą, tak samo w w. 18 („ich oczami” wobec „jego oczami” w Ps 36:2). Słowa o jednym człowieku stoją tu o wszystkich. „Goryczy” (πικρίας, pikrias) jest tylko w przekładzie greckim, hebrajski ma „oszustw”; to samo greckie słowo w Ef 4:31 i w „korzeniu goryczy” Hbr 12:15. „Przekleństwa” (ἀρᾶς, aras) to słowo pokrewne temu, które w Jk 3:10 wychodzi z tych samych ust co błogosławieństwo.

[135] **sn** „Szybkie są ich stopy” – ww. 15–17 to skrót Iz 59:7–8 w przekładzie greckim (por. hebrajski Prz 1:16). Izajasz mówi to do Izraela: rozdział otwierają „wasze grzechy” i „wasze wargi ... wasz język” (59:2–3), a pod koniec zapowiada wybawiciela dla Jakuba (59:20), i to zdanie Paweł zacytuje w 11:26. Te słowa nie są więc oskarżeniem samych pogan (w. 9; w. 19).

[136] **tn** „Ruina” (σύντριμμα, syntrimma) – dosłownie „złamanie, zgruchotanie”. „Nieszczęście” (ταλαιπωρία, talaipōria) to ten sam rzeczownik co „nieszczęścia” w Jk 5:1; pokrewny czasownik stoi w Jk 4:9, a przymiotnik w 7:24. Zdanie nie mówi, czy to ruina, którą sprawiają innym, czy ta, która spotyka ich samych; w. 15 wskazuje na pierwsze.

[137] **tn** „Nie ma bojaźni Boga” (φόβος θεοῦ, phobos theou) – Ps 36:2 w przekładzie greckim; łańcuch zamyka się tym samym „nie ma”, którym się zaczął, a oczy to ostatnia część ciała na liście. „Bojaźń”, jak w Ef 5:21, bo chodzi o stosunek do Boga; to jednak ten sam wyraz, który w J 20:19 i 1 J 4:18 stoi jako „strach”, a hebrajski psalm ma tu słowo na trwogę. Można więc czytać też: nie boją się Boga.

[138] **tn** „Prawo” (ὁ νόμος, ho nomos) – tu obejmuje też Psalmy i Izajasza, bo właśnie je Paweł zacytował; tak samo Jezus nazywa Prawem Ps 82:6 w J 10:34, a Paweł Iz 28:11 w 1 Kor 14:21. „Do tych, którzy są w Prawie” (τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, tois en tō nomō) to zapewne Żydzi (2:17–20): Pismo mówi najpierw do nich, więc nie mogą zostawić tych zdań poganom. Drugie „Prawo” może mieć węższy sens, bo w. 21 odróżnia Prawo od Proroków.

[139] **sn** „Każde usta ... zamknięte ... podsądnym” – koniec sceny zaczętej w w. 9: oskarżenie, świadkowie, a obrony nie ma. Te same „usta” w w. 14 były pełne przekleństwa, a „nie mają wymówki” padło już w 1:20 i 2:1. „Podsądny” (ὑπόδικος, hypodikos) to słowo prawnicze, w Nowym Testamencie tylko tutaj: ten, kto musi odpowiadać przed sądem, przy celowniku osoby przed tym, kogo skrzywdził (LSJ). Ten sam sąd opisuje 14:10–12.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Wiemy zaś, że wszystko, co Prawo mówi, wypowiada do tych, którzy mają Prawo, aby każde usta zostały zamknięte i cały świat stał się podsądnym przed Bogiem;”

[140] **tn** „Nie zostanie uznane za sprawiedliwe żadne ciało przed Nim” – to Ps 143:2 w przekładzie greckim: „nie zostanie uznany za sprawiedliwego przed Tobą żaden żyjący”, z modlitwy, która prosi: „nie wchodź w sąd ze swoim sługą”. Paweł zmienia „żyjący” na „ciało” i „Tobą” na „Nim”, a dokłada „z uczynków Prawa” (ἐξ ἔργων νόμου, ex ergōn nomou); tak samo Ga 2:16, o „uczynkach Prawa” i „żadnym ciele” zob. przypisy tam. W 2:13 ci, którzy Prawo wypełniają, zostaną uznani za sprawiedliwych, a tu nikt; o tym napięciu zob. przypis przy 2:6.

Prawo bowiem *jest* poznanie grzechu.[141,°]

Teraz zaś: sprawiedliwość Boga przez wiarę, przebłaganie we krwi (3:21–26)

21 Teraz zaś bez Prawa została objawiona sprawiedliwość Boża,[142] poświadczana przez Prawo
i proroków, 22 sprawiedliwość zaś Boża przez wiarę w Jezusa Chrystusa[143] dla wszystkich
wierzących,[144] nie ma bowiem różnicy. 23 Wszyscy bowiem zgrzeszyli i pozostają w tyle za
chwałą Boga,[145] 24 uznawani za sprawiedliwych[146] darmo Jego łaską przez odkupienie,[147] które
jest w Chrystusie Jezusie, 25 którego Bóg wystawił jako przebłagalnię,[148] przez wiarę, w Jego
krwi, ku okazaniu Jego sprawiedliwości z powodu pominięcia[149] wcześniej popełnionych
grzechów° 26 w powściągliwości Boga, dla okazania Jego sprawiedliwości w obecnym czasie,
aby On był sprawiedliwy i uznawał za sprawiedliwego[150] tego z wiary w Jezusa.[151]

---

[141] **sn** „Poznanie grzechu" (ἐπίγνωσις ἁμαρτίας, epignōsis hamartias) – to samo słowo „poznanie" co w 1:28, gdzie ludzie nie uznali za wartościowe „mieć Boga w poznaniu". Tu poznanie daje Prawo, i to poznanie grzechu; wracają do tego 5:20 i 7:7. Na tym kończy się część otwarta w 1:18: w 3:21 mowa już o sprawiedliwości Bożej „bez Prawa".

°W wydaniu czytelniczym: „bo z uczynków Prawa nie zostanie uznany za sprawiedliwego nikt przed Nim, przez Prawo bowiem *jest* poznanie grzechu."

[142] **tn** „Teraz zaś" (Νυνὶ δέ, Nyni de) – zwrot w wywodzie po 1:18–3:20, a przede wszystkim w czasie: tak samo Ef 2:13 i Hbr 9:26. „Została objawiona" (πεφανέρωται, pephanerōtai) mówi o fakcie dokonanym, którego skutek trwa; w 1:17 „jest objawiana" stoi inny czasownik, w czasie teraźniejszym, o głoszeniu ewangelii. „Bez Prawa" i „przez Prawo" to po grecku to samo słowo: Prawo nie jest drogą do tej sprawiedliwości, ale o niej świadczy (por. 1:2). O zwrocie „sprawiedliwość Boża" zob. przypis przy 1:17.

[143] **tn** „Przez wiarę w Jezusa Chrystusa" (διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, dia pisteōs Iēsou Christou) – grecki dopełniacz można czytać też podmiotowo: „przez wierność Jezusa Chrystusa" (Haussleiter); zob. przypis przy Ga 2:16. Tu za odczytaniem przedmiotowym idą dalsze słowa „dla wszystkich wierzących", a kodeks Aleksandryjski (V w.) ma nawet „wiarę w Chrystusie Jezusie". Sanday i Headlam uważają zestawienie z „wiernością Boga" z 3:3 za sztuczne.

[144] **tc** Większość greckich rękopisów ma „dla wszystkich i na wszystkich" (εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας, eis pantas kai epi pantas): to połączenie dwóch lekcji. Krótszy tekst niosą kodeksy Synajski (w pierwotnym zapisie) i Watykański (IV w.) oraz Aleksandryjski i Efrema (V w.).

[145] **tn** „Pozostają w tyle za chwałą Boga" (ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, hysterountai tēs doxēs tou theou) – ta sama budowa co „pozostał w tyle za łaską Boga" w Hbr 12:15; to ta chwała, którą ludzie zamienili w 1:23. „Zgrzeszyli" mówi o czynie, „pozostają" stoi w czasie teraźniejszym. Czytano to jako chwałę, która była udziałem człowieka na początku (Sanday i Headlam przytaczają rabinów o chwale utraconej przez Adama; por. 8:30), albo jako uznanie od Boga (por. 2:29).

[146] **tn** „Uznawani za sprawiedliwych" (δικαιούμενοι, dikaioumenoi) – imiesłów gramatycznie idzie za „wszyscy" z w. 23, ale sens prowadzi do „wierzących" z w. 22; koniec w. 22 i w. 23 działają wtedy jak wtrącenie. Tak Sanday i Headlam, którzy przyznają, że budowy nie da się ustalić na pewno. „Darmo" (δωρεάν, dōrean) i „Jego łaską" wzmacniają się nawzajem.

[147] **tn** „Odkupienie" (ἀπολύτρωσις, apolytrōsis) – słowo z uwolnienia jeńca albo niewolnika; tak Ef 1:7, Kol 1:14, Hbr 9:15. W greckim Starym Testamencie czasownik tego rdzenia mówi o wyjściu z Egiptu, bez zapłaty (Pwt 7:8). Sanday i Headlam słyszą tu jednak zapłatę, bo Mk 10:45 mówi o okupie.

[148] **tn** „Przebłagalnia" (ἱλαστήριον, hilastērion) – w greckim Prawie to złote wieko arki, na które w Dniu Przebłagania padała krew (Kpł 16:14–15; Wj 25:17–22); tak też Hbr 9:5. Tu tym słowem nazwany jest Chrystus, a krew łączy się ze słowem „przebłagalnia", nie z „wiarą". Czytano to różnie. Orygenes (III w.) i komentatorzy greccy: wieko arki. Sanday i Headlam: przymiotnik, „przebłagalny", jak o śmierci męczenników w 4 Mch 17:22, bo wieko było zakryte przed ludem, a Chrystusa Bóg „wystawił". W greckim Starym Testamencie ta rodzina słów ma za przedmiot zwykle grzech, rzadziej Boga (Za 7:2; Ml 1:9); list w 1:18 mówi o gniewie Boga, a tu sam Bóg daje przebłaganie.

[149] **tn** „Pominięcia" (πάρεσις, paresis) – w Nowym Testamencie tylko tutaj. To inne słowo niż „odpuszczenie" (ἄφεσις, aphesis; Hbr 9:22, 10:18): Bóg przez długi czas nie karał wcześniejszych grzechów, co mogło wyglądać na brak sprawiedliwości. Stąd potrzeba jej okazania, teraz. Podobny obraz w greckiej Księdze Mądrości 11:23: Bóg „przymyka oczy na grzechy ludzi, aby się nawrócili".

°W wydaniu czytelniczym: „którego Bóg wystawił jako ofiarę przebłagalną, przez wiarę, w Jego krwi, ku okazaniu Jego sprawiedliwości z powodu pominięcia wcześniej popełnionych grzechów"

[150] **tn** „Sprawiedliwy i uznawał za sprawiedliwego" (δίκαιον καὶ δικαιοῦντα, dikaion kai dikaiounta) – po grecku i po polsku jeden rdzeń: to zdanie spina „sprawiedliwość Bożą" z w. 21 ze sprawiedliwością, którą otrzymuje człowiek. „I" znaczy tu „zarazem": Bóg nie odstępuje od własnej sprawiedliwości, gdy uznaje za sprawiedliwego.

[151] **tn** „Tego z wiary w Jezusa" (τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ, ton ek pisteōs Iēsou) – budowa jak „ci z wiary" w Ga 3:7. Ta sama greka stoi w 4:16: „dla tego z wiary Abrahama", gdzie dopełniacz mówi o wierze, którą miał Abraham. Tu za „wiarą

Gdzie chluba? Jeden Bóg Żydów i pogan (3:27–31)

27 Gdzież więc chluba?[152] Została wykluczona. Przez jakie prawo? Uczynków? Nie, ale przez
prawo wiary.[153] 28 Uważamy bowiem,[154] że wiarą człowiek zostaje uznany za sprawiedliwego
bez uczynków Prawa.[155] 29 Czy też Bóg *jest* tylko Żydów? Czyż nie także pogan? Tak, także
pogan, 30 skoro jeden *jest* Bóg,[156] który uzna za sprawiedliwe obrzezanie z wiary i nieobrzezanie
przez wiarę.[157,°] 31 Prawo więc pozbawiamy mocy przez wiarę? Oby się nie stało! Ale Prawo
podtrzymujemy.[158,°]

Abraham i Dawid: wiara policzona za sprawiedliwość (4:1–8)

w" przemawia w. 22. Dwie konstrukcje obok siebie to cała sprawa z przypisu przy w. 22.

[152] **sn** „Chluba" – pytanie wraca do Żyda z rozdziału 2: „chlubisz się Bogiem" (2:17), „chlubisz się Prawem" (2:23). Grecki stawia tu rodzajnik (ἡ καύχησις, hē kauchēsis), czyli „ta chluba", a ta rodzina słów wraca w 4:2 przy Abrahamie. „Została wykluczona" (ἐξεκλείσθη, exekleisthē) to dosłownie „zamknięta na zewnątrz", w czasie przeszłym: rzecz się już stała. W Ga 4:17 ten sam czasownik, o ludziach, stoi jako „odciąć". Ga 6:13–14 stawia obok siebie chlubę z cudzego ciała i chlubę z krzyża.

[153] **tn** „Przez jakie prawo? ... przez prawo wiary" – tu mała litera, a w ww. 28 i 31 wielka, choć po grecku to jedno słowo (νόμος, nomos). „Jakie" (ποίου, poiou) pyta o rodzaj, więc przekład czyta tu „prawo" jako zasadę, która czymś rządzi, jak w 8:2. Drugie odczytanie widzi w obu członach Prawo Mojżesza: raz czytane jako wymóg uczynków, raz jako świadectwo o wierze (por. 3:21; 9:31).

[154] **tc** „Bowiem" (γάρ, gar) – tak czytają Synajski (א, IV w.), Aleksandryjski (A, V w.) i Klaromontański w pierwszej ręce (D, VI w.). Watykański (B, IV w.), Efrema (C, V w.) i większość rękopisów greckich mają „więc" (οὖν, oun). Różnica dotyczy toku myśli: przy „bowiem" zdanie podaje powód, dla którego chluba odpadła (w. 27), przy „więc" jest wnioskiem z wywodu. Komentarz tekstowy Houghtona (2025) woli „bowiem": oba pobliskie „więc" stoją w pytaniach (ww. 27 i 31), a podobnie pisze Paweł w 8:18.

[155] **tn** „Wiarą człowiek zostaje uznany za sprawiedliwego" – to zdanie czyta się obok Jk 2:24: „z uczynków człowiek zostaje uznany za sprawiedliwego, a nie z samej tylko wiary". Słowa są te same: człowiek, „uznać za sprawiedliwego" (δικαιόω, dikaioō), wiara, uczynki. Różnią się dwa miejsca. Paweł pisze „uczynków Prawa" (ἔργων νόμου, ergōn nomou), jak w Ga 2:16, a w w. 30 mówi już o obrzezaniu; Jakub pisze same „uczynki". Jakub przeczy wierze „samej tylko" (μόνον, monon); tutaj tego słowa nie ma, a grecki ma sam celownik „wiarą" (πίστει, pistei).

[156] **sn** „Jeden jest Bóg" – to zdanie z wyznania wiary Izraela: „Pan, nasz Bóg, Pan jest jeden" (Pwt 6:4 w przekładzie greckim, εἷς, heis). Paweł robi z niego argument przeciw chlubie: jeden Bóg jest tym samym Bogiem Żydów i pogan (w. 29), więc tak samo ich uzna. Tym wyznaniem argumentuje też w Ga 3:20 („Bóg jest jeden"), Jakub sprawdza nim wiarę (Jk 2:19), a Ef 4:6 ma „jeden Bóg i Ojciec wszystkich".

[157] **tn** „Z wiary ... przez wiarę" – Paweł zmienia przyimek (ἐκ, ek; διά, dia), a przed drugą „wiarą" stawia rodzajnik (τῆς, tēs); Sanday i Headlam (1905, s. 96) czytają: ta sama wiara, już nazwana. W przyimkach widzą różnicę: „z" wskazuje źródło, a u Żyda droga wiedzie jeszcze przez obrzezanie, u poganina sama wiara jest i źródłem, i drogą. Przyimki nie dzielą jednak ludzi na dwie grupy: Ga 3:8 mówi „z wiary" o poganach, a Ga 2:16 ma oba przy tych samych ludziach. „Obrzezanie" i „nieobrzezanie" stoją tu za ludzi, Żydów i pogan (por. 2:26).

[°] W wydaniu czytelniczym: „skoro jeden *jest* Bóg, który uzna za sprawiedliwych obrzezanych z wiary i nieobrzezanych przez wiarę."

[158] **tn** „Prawo podtrzymujemy" – naprzeciw „pozbawiamy mocy" Paweł stawia czasownik, który dosłownie znaczy „stawiamy" (ἱστάνομεν, histanomen); polskie słowo trzyma ten obraz: nie dajemy upaść. Z Prawem ten czasownik stoi w greckim przekładzie 2 Krl 23:24: Jozjasz usuwa bożki, „aby postawić słowa Prawa", czyli wprowadzić je w życie. Jak wiara to czyni, Paweł tu nie mówi. Może chodzić o Prawo jako Pismo, które świadczy o wierze (3:21; Abraham w rozdziale 4), albo o Prawo wypełnione przez wierzących (8:4; 13:8–10). Ef 2:15 łączy to samo „pozbawić mocy" z czym innym: „Prawo przykazań w postanowieniach", które dzieliło Żydów i pogan.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Prawo więc pozbawiamy mocy przez wiarę? Żadną miarą! Ale Prawo podtrzymujemy."

4 **1** Co więc powiemy,[159] że znalazł[160] Abraham, nasz praojciec według ciała?[161] **2** Jeśli bowiem
Abraham z uczynków został uznany za sprawiedliwego,[162] ma powód do chluby; ale nie wobec
Boga.[163] **3** Co bowiem mówi Pismo? „Uwierzył Abraham Bogu i policzono mu to za spra-
wiedliwość”.[164] **4** Temu zaś, kto pracuje,[165] zapłata nie jest liczona według łaski, ale według
należności;[166] **5** temu zaś, kto nie pracuje,[167] a wierzy w Tego, który uznaje za sprawiedliwego
bezbożnego,[168] jego wiara jest liczona za sprawiedliwość, **6** jak i Dawid mówi o błogosławień-
stwie[169] człowieka, któremu Bóg liczy sprawiedliwość bez uczynków:[170] **7** „Błogosławieni,
których bezprawia zostały odpuszczone i których grzechy zostały zakryte”,[171] **8** „błogosławiony

[159] **tn** „Co więc powiemy, że znalazł Abraham” – wydanie bazowe stawia tu jedno pytanie, a tym, kto znalazł, jest Abraham. Część badaczy dzieli zdanie na dwa: „Co więc powiemy? Czy znaleźliśmy w Abrahamie naszego praojca według ciała?”. Za tym przemawia to, że „Co więc powiemy?” stoi samo w 6:1, 7:7 i 9:14; pytanie dotyczyłoby wtedy tego, czyim ojcem jest Abraham, a odpowiedź dają w. 11–12. Polskie „znalazł” (εὑρηκέναι, heurēkenai) niesie, jak grecki wyraz, i „odkrył”, i „zyskał”.

[160] **tc** „Znalazł” – tak kodeksy Synajski (IV w.), Aleksandryjski i Efrema (V w.). Kodeks Watykański (IV w.) i nieliczne inne rękopisy nie mają tego słowa; wtedy pytanie brzmi: „Co więc powiemy o Abrahamie?”, i tak czytają Sanday i Headlam. Większość greckich rękopisów stawia je dalej, tuż przed „według ciała”, a wtedy można pytać, co Abraham osiągnął ludzkimi siłami. Komentarz tekstowy Houghtona (2025) zostawia słowo tam, gdzie tu stoi, bo pytanie potrzebuje czasownika. „Praojciec” (προπάτορα, propatora) niosą kodeksy Watykański (IV w.) i Aleksandryjski (V w.), Synajski dopiero w poprawce; większość rękopisów ma „ojciec”.

[161] **sn** „Nasz praojciec według ciała” (τὸν προπάτορα ἡμῶν κατὰ σάρκα, ton propatora hēmōn kata sarka) – Paweł zaczyna od Abrahama jako przodka z krwi; „według ciała” jak w 1:3 o Synu z potomstwa Dawida. Wyraz „praojciec” pada w Nowym Testamencie tylko tutaj. Dalej w tym rozdziale Abraham jest „ojcem”, i to najpierw ojcem wierzących nieobrzezanych (w. 11), potem obrzezanych (w. 12), a w w. 16 ojcem nas wszystkich.

[162] **sn** „Z uczynków został uznany za sprawiedliwego” – te same greckie słowa o tym samym Abrahamie stoją w Jk 2:21 (ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ex ergōn edikaiōthē). Obaj autorzy przechodzą zaraz do tego samego zdania Pisma, Rdz 15:6 (tu w. 3; Jk 2:23). Paweł pyta, na jakiej podstawie Bóg przyjmuje człowieka; Jakub, po czym poznać żywą wiarę. U Pawła to tylko warunek: odpowiedź na niego przynosi cytat.

[163] **tn** „Ale nie wobec Boga” (πρὸς θεόν, pros theon) – krótkie zdanie bez czasownika. Paweł nie rozstrzyga, czy Abraham ma się czym chlubić przed ludźmi; wyklucza to wobec Boga. Następne zdanie odpowiada tym samym słowem: „Uwierzył Abraham Bogu”. „Powód do chluby” (καύχημα, kauchēma) podejmuje pytanie z 3:27.

[164] **sn** „Uwierzył Abraham Bogu i policzono mu to za sprawiedliwość” – to Rdz 15:6 w słowach greckiego Starego Testamentu; to samo zdanie cytują Ga 3:6 i Jk 2:23. „Policzono” (ἐλογίσθη, elogisthē) to słowo z rachunków i Paweł wykłada je przez cały rozdział: pada tu jedenaście razy (w. 3–11 i 22–24). „To” wymaga polszczyzna; grecki mówi samo „policzono”, a hebrajski ma zaimek. Co policzono, nazwą w. 5 i 9: wiarę.

[165] **sn** „Temu zaś, kto pracuje” (ἐργαζομένῳ, ergazomenō) – obraz robotnika i jego zapłaty (μισθός, misthos; tak Jk 5:4). Po grecku to ten sam rdzeń co „uczynki” z w. 2 (ἔργα, erga), po polsku dwa słowa: Paweł przechodzi od uczynków do pracy za zapłatę. „Liczona” to czasownik z Rdz 15:6 i tym obrazem Paweł go objaśnia: łaska i należność to dwie strony rachunku. Tak samo rozdziela łaskę i uczynki w 11:6; por. 6:23.

[166] **tn** „Należności” (ὀφείλημα, opheilēma) – to, co się komuś należy; wyraz z rodziny „dłużnika” z 1:14. Dłużnikiem jest tu ten, kto płaci, nie ten, kto pracuje, dlatego nie stoi „dług”. W Nowym Testamencie to słowo ma jeszcze tylko Mt 6:12.

[167] **tn** „Kto nie pracuje” – nadal obraz z w. 4, nie mowa o lenistwie. Ten człowiek nie stoi przed Bogiem z uczynkami, za które należałaby mu zapłata; w. 6 powie wprost: „bez uczynków”.

[168] **sn** „Uznaje za sprawiedliwego bezbożnego” – tego Prawo zabrania sędziom. W greckim Starym Testamencie Wj 23:7 mówi: „nie uznasz za sprawiedliwego bezbożnego” (οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ, ou dikaiōseis ton asebē), a hebrajski ma tam słowa samego Boga: „nie uznam”. Iz 5:22–23 woła „biada” nad tymi, którzy robią to za dary (οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ, hoi dikaiountes ton asebē). Paweł mówi to o Bogu, i bez żadnych darów. Jak Bóg zostaje przy tym sprawiedliwy, powiedział w 3:25–26.

[169] **tn** „Błogosławieństwie” (μακαρισμόν, makarismon) – wyraz od tego samego słowa co „błogosławieni” w następnym wersecie: to nazwanie kogoś błogosławionym. Inny wyraz stoi za „błogosławieństwem” Abrahama w Ga 3:14 (εὐλογία, eulogia). W Ga 4:15 ten sam rzeczownik co tutaj oddaje „szczęśliwi”.

[170] **sn** „Któremu Bóg liczy sprawiedliwość bez uczynków” – to słowa Pawła, nie psalmu. Cytowane wersety nie mówią ani o sprawiedliwości, ani o uczynkach; mówią o grzechu, którego Pan nie policzy (w. 8). Paweł czyta to jako drugą stronę tego samego rachunku.

[171] **sn** „Błogosławieni” – Ps 32:1–2, słowo w słowo za greckim Starym Testamentem (tam Ps 31:1–2); tytuł psalmu przypisuje go Dawidowi. „Zakryte” (ἐπεκαλύφθησαν, epekalyphthēsan) – obraz grzechu przykrytego, ten sam w hebrajskim; w Jk 5:20 ten sam obraz niesie czasownik prostszy. Psalm mówi o jednej rzeczy trzy razy: odpuszczone, zakryte, nie policzone (w. 8).

mąż,[172] któremu Pan na pewno nie policzy grzechu".[173]

Policzona przed obrzezaniem: ojciec wierzących (4:9–12)

9 To błogosławieństwo więc *jest* dla obrzezania czy także dla nieobrzezania?[174] Mówimy bowiem: „Policzono Abrahamowi wiarę za sprawiedliwość".[175,°] **10** Jak więc została policzona? Gdy był w obrzezaniu czy w nieobrzezaniu? Nie w obrzezaniu, ale w nieobrzezaniu;[176,°] **11** i znak obrzezania otrzymał,[177] pieczęć[178] sprawiedliwości wiary, tej w nieobrzezaniu,[179] aby był ojcem[180] wszystkich wierzących przy nieobrzezaniu,[181] aby policzono im[182] sprawiedliwość,° **12** i ojcem obrzezania dla tych nie tylko z obrzezania, ale także dla tych,[183] którzy trzymają szereg[184] po śladach wiary naszego ojca Abrahama, tej w nieobrzezaniu.°

---

[172] **tn** „Mąż" (ἀνήρ, anēr) – to samo wyrażenie co Jk 1:12 i Ps 1:1 w przekładzie greckim. W. 6 mówi o tym samym „człowiek" (ἄνθρωπος, anthrōpos), więc nie chodzi tu o płeć.

[173] **sn** „Nie policzy" (οὐ μὴ λογίσηται, ou mē logisētai) – dla tego słowa Paweł stawia ten psalm obok Rdz 15:6: oba zdania mają jeden czasownik, po grecku i po hebrajsku. W jednym miejscu policzona jest sprawiedliwość, w drugim nie jest policzony grzech. „Pan" stoi tu za imię Boga z tekstu hebrajskiego.

[174] **tn** „Obrzezania ... nieobrzezania" (περιτομήν ... ἀκροβυστίαν, peritomēn ... akrobystian) – Paweł nazywa ludzi tym, co mają na ciele albo czego nie mają: to obrzezani i nieobrzezani, jak w 2:26. Cytowany psalm mówi po prostu o człowieku (w. 6) i nie wymienia żadnej z tych grup, więc pytanie jest otwarte. Odpowiedź Paweł weźmie z kolejności zdarzeń w życiu Abrahama (w. 10).

[175] **sn** „Policzono Abrahamowi wiarę za sprawiedliwość" – znów Rdz 15:6 (w. 3), ale po swojemu: „policzono" stoi na czele, a to, co w cytacie z w. 3 było tylko „to", ma tu nazwę: wiara (πίστις, pistis), jak w w. 5.

°W wydaniu czytelniczym: „To błogosławieństwo więc *jest* dla obrzezanych czy także dla nieobrzezanych? Mówimy bowiem: „Policzono Abrahamowi wiarę za sprawiedliwość"."

[176] **sn** „W nieobrzezaniu" – Paweł czyta Księgę Rodzaju po kolei. Policzenie stoi w 15:6, obrzezanie dopiero w 17:23–27, a między nimi rodzi się Izmael: Abraham ma wtedy 86 lat (16:16), przy obrzezaniu 99, a Izmael 13 (17:24–25). Przez co najmniej trzynaście lat Abraham ma policzoną sprawiedliwość i nie jest obrzezany. Na tej kolejności stoją w. 11–12.

°W wydaniu czytelniczym: „Jak więc została policzona? Gdy był obrzezany czy gdy był nieobrzezany? Nie gdy był obrzezany, ale gdy był nieobrzezany;"

[177] **sn** „Znak" (σημεῖον, sēmeion) – to słowo z Rdz 17:11, gdzie Bóg ustanawia obrzezanie: w greckim Starym Testamencie „będzie to na znak przymierza" (ἐν σημείῳ διαθήκης, en sēmeiō diathēkēs). „Znak obrzezania" znaczy tu znak, którym jest obrzezanie. Słowo stoi na czele zdania: Abraham otrzymuje znak tego, co już ma.

[178] **tn** „Pieczęć" (σφραγῖδα, sphragida) – odcisk, który potwierdza to, co już napisane: tak Izebel najpierw pisze list, a potem pieczętuje go pieczęcią Achaba (1 Krl 21:8). Pokrewny czasownik znaczy w J 3:33 poświadczyć, a w Ef 1:13 i 4:30 („opieczętowani") oznaczyć jako swoje; tu bliżej pierwszego.

[179] **tn** „Tej w nieobrzezaniu" (τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, tēs en tē akrobystia) – chodzi o wiarę, którą Abraham miał, zanim został obrzezany, nie o wiarę w nieobrzezanie. Tak samo na końcu w. 12.

[180] **tn** „Aby był ojcem" (εἰς τὸ εἶναι, eis to einai) – ta sama budowa stoi w 1:20, gdzie mówi o skutku („tak że"); tu mówi o celu, tak samo przy drugim „aby". Znak otrzymany przez jednego człowieka miał od początku służyć tym, którzy uwierzą, nie będąc obrzezani. Wierzący nieobrzezani stoją w zdaniu przed obrzezanymi z w. 12.

[181] **tn** „Przy nieobrzezaniu" (δι' ἀκροβυστίας, di akrobystias) – przyimek (διά, dia), który zwykle znaczy „przez", mówi tu o okoliczności, jak w 2:27 „przy literze": wierzą, a obrzezani nie są.

[182] **tc** „Im" – tak kodeksy Synajski (w pierwotnym zapisie) i Watykański (IV w.) oraz Aleksandryjski (V w.). Kodeks Efrema (V w.) i większość greckich rękopisów mają „także im" (καὶ αὐτοῖς, kai autois), a wydanie Nestle–Aland 28 drukuje „także" w nawiasie; to słowo podkreśla, że tym wierzącym policzono to samo co Abrahamowi. Komentarz tekstowy Houghtona (2025) uznaje świadectwo za podzielone: słowo mogło wypaść przez podobne zakończenie sąsiednich wyrazów albo zostać dodane dla wzmocnienia.

°W wydaniu czytelniczym: „i znak obrzezania otrzymał, pieczęć sprawiedliwości wiary, którą miał, gdy był nieobrzezany, aby był ojcem wszystkich wierzących, choć są nieobrzezani, aby policzono im sprawiedliwość,"

[183] **tn** „Ale także dla tych" – drugi rodzajnik (τοῖς, tois) robi ze zdania dwie grupy: jedni z obrzezania, drudzy idący śladami Abrahama. Sens wymaga jednej: obrzezanych, którzy także wierzą, bo nieobrzezanych objął już w. 11, a „nie tylko ... ale także" łączy dwie cechy tych samych ludzi. Rodzajnik mają wszystkie rękopisy. Sanday i Headlam uznają go za pomyłkę z samego początku przekazu. Tekst zostawia budowę grecką, wydanie czytelnicze czyta jedną grupę.

[184] **sn** „Trzymają szereg" (στοιχοῦσιν, stoichousin) – słowo z wojska: iść w szeregu, jeden za drugim (por. Ga 5:25; 6:16). Szereg idzie tu po śladach (ἴχνεσιν, ichnesin), odciskach stóp kogoś, kto przeszedł pierwszy. Obrzezani idą więc za człowiekiem, który szedł tą drogą jeszcze nieobrzezany.

°W wydaniu czytelniczym: „i ojcem obrzezanych, tych, którzy nie tylko są z obrzezania, ale także trzymają szereg po śladach wiary naszego ojca Abrahama, którą miał, gdy był nieobrzezany."

Obietnica z wiary, nie z Prawa: wiara Abrahama i nasza (4:13–25)

13 Nie bowiem przez Prawo *została dana* obietnica Abrahamowi albo jego potomstwu, że on
będzie dziedzicem świata,[185] ale przez sprawiedliwość wiary; 14 jeśli bowiem ci z Prawa *są*
dziedzicami, wiara została opróżniona[186] i obietnica została pozbawiona mocy; 15 Prawo bo-
wiem wypracowuje gniew,[187] gdzie zaś[188] nie ma Prawa, *nie ma* też przestępstwa.[189] 16 Dlatego
jest to z wiary,[190] aby *było* według łaski, tak aby obietnica była niewzruszona[191] dla całego
potomstwa, nie tylko dla tego z Prawa, ale także dla tego z wiary Abrahama[192] – który jest
ojcem nas wszystkich,[193,°] 17 jak jest napisane: „Ojcem wielu narodów ustanowiłem cię”[194]
– przed Bogiem, któremu uwierzył,[195] Tym, który ożywia martwych[196] i powołuje to, czego

[185] **sn** „Dziedzicem świata” – tego zwrotu nie ma w żadnej obietnicy z Księgi Rodzaju. W jej greckim tekście słowo „świat” (κόσμος, kosmos) w obietnicach nie pada. Obietnice mówią o ziemi do odziedziczenia (Rdz 15:7), o miastach przeciwników (22:17) i o wszystkich narodach ziemi (18:18); Paweł zbiera je w jeden zwrot, szerszy niż „ziemia Kanaan” (17:8). „Dziedzic” wraca przy tym samym temacie w Ga 3:29: „potomstwem Abrahama, dziedzicami według obietnicy”, a w Hbr 11:7 Noe „stał się dziedzicem sprawiedliwości, która jest według wiary”.

[186] **tn** „Została opróżniona” – słowo (κενόω, kenoō) pochodzi od „pusty” (κενός, kenos): to, w czym nic nie zostało. Jeśli dziedzictwo przychodzi z Prawa, wiara nie ma już czego nieść, a obietnica traci moc; ten drugi czasownik stał już przy wierności Boga w 3:3.

[187] **sn** „Wypracowuje gniew” – Prawo daje wynik odwrotny do dziedzictwa z w. 14: gniew Boga, o którym mówiły 1:18, 2:5 i 3:5. Czasownik (κατεργάζομαι, katergazomai) ma tu podmiot rzeczowy i mówi o tym, co z czegoś wychodzi, jak w Jk 1:3: „wypróbowanie waszej wiary wypracowuje wytrwałość”.

[188] **tc** „Zaś” – tak najstarsze rękopisy: Synajski (IV w., pierwsza ręka), Aleksandryjski (V w.), Watykański (IV w.) i Efrema (V w.). Tekst bizantyjski ma „bowiem” (γάρ, gar), które stoi też na początku tego wersetu i w dwóch poprzednich zdaniach, więc kopista mógł je powtórzyć. Z „zaś” druga połowa wersetu pokazuje drugą stronę, nie kolejne uzasadnienie.

[189] **sn** „Przestępstwa” – słowo (παράβασις, parabasis) znaczy przekroczenie, przejście poza wyznaczoną linię. Bez Prawa nie ma takiej linii: grzech jest (5:13), ale przekroczenia nakazu nie ma. Stąd Ga 3:19: Prawo „zostało dodane z powodu przestępstw”. Drugie „Prawo” w tym wersecie stoi w grece bez rodzajnika, więc zdanie brzmi też jak zasada o każdym prawie; w tym wywodzie chodzi o Prawo Mojżesza.

[190] **tn** „Dlatego jest to z wiary” – grecki mówi samymi wyrażeniami: „Dlatego z wiary, aby według łaski”, bez podmiotu i bez czasownika. „To” wskazuje dziedziczenie z w. 14 albo obietnicę, która pada dalej w tym zdaniu; Sanday i Headlam czytają szerzej: Boży plan. „Według łaski” ma odpowiednik w w. 4: zapłaty za pracę nie liczy się według łaski, a tu właśnie według łaski stoi obietnica.

[191] **sn** „Niewzruszona” – słowo o tym, co trzyma się mocno i nie zawodzi (βέβαιος, bebaios). Tak Hbr 2:2 nazywa słowo wypowiedziane przez aniołów, a Hbr 6:19 nadzieję, „pewną i niewzruszoną” jak kotwica. Greka wiąże to z łaską: obietnica jest według łaski po to, by się nie zachwiała; w. 14–15 pokazały, co by się z nią stało pod Prawem.

[192] **tn** „Dla tego z wiary Abrahama” – ta sama budowa co „tego z wiary w Jezusa” (3:26) i „ci z wiary” (Ga 3:7). Tu dopełniacz może znaczyć tylko wiarę, którą miał Abraham; zob. przypis przy 3:26, gdzie obie konstrukcje stoją obok siebie.

[193] **sn** „Ojcem nas wszystkich” – „nas” obejmuje obie grupy z tego wersetu: tych z Prawa i tych z wiary bez Prawa, jak w w. 11–12. Wydanie greckie ujmuje zdanie od „który jest” do „ustanowiłem cię” (w. 17) w nawias; tu oddają go myślniki.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Dlatego *jest to* z wiary, aby *było* według łaski, tak aby obietnica była niewzruszona dla całego potomstwa, nie tylko dla tego z Prawa, ale także dla tego z wiary Abrahama. On jest ojcem nas wszystkich,”

[194] **sn** „Ojcem wielu narodów ustanowiłem cię” – cytat z Rdz 17:5, słowo w słowo za przekładem greckim; hebrajski ma „ojcem mnóstwa narodów”. W tym wersecie Abram dostaje nowe imię, a Bóg mówi w czasie dokonanym, choć Izaak urodzi się dopiero w 21:2. „Narody” to w grece to samo słowo, które w tym liście stoi jako „poganie” (ἔθνη, ethnē; 1:5, 3:29), więc cytat obejmuje także ich.

[195] **tn** „Przed Bogiem” – słowa mogą dopowiadać „ojcem nas wszystkich” (w. 16): Abraham jest naszym ojcem w oczach Boga, nie z rodu. Mogą też wracać do niewzruszonej obietnicy albo do samej wiary Abrahama. Wydanie greckie zamyka nawias tuż przed tym wyrażeniem, a polski tekst zostawia związek otwarty. Sanday i Headlam widzą tu scenę z Rdz 17: Abraham pada na twarz, a Bóg do niego mówi (17:3).

[196] **sn** „Ożywia martwych” – tak Jezus opisuje Boga w J 5:21: „Ojciec wzbudza martwych i ożywia”; to samo słowo (ζῳοποιέω, zōopoieō) wróci w Rz 8:11. W tym rozdziale opis jest treścią wiary Abrahama: w w. 19 stanie on przed własnym obumarłym ciałem, a w. 24 powtórzy ten opis przy Jezusie.

nie ma, jak to, co jest;[197,°] 18 który wbrew nadziei, w nadziei uwierzył,[198] tak że stał się ojcem
wielu narodów,[199] według tego, co zostało powiedziane: „Takie będzie twoje potomstwo”;[200,°]
19 i nie osłabłszy w wierze,[201] przyjrzał się[202] swojemu obumarłemu[203] ciału, mając około stu
lat,[204] i obumarciu łona Sary,[205] 20 wobec zaś obietnicy Boga nie zwątpił w niewierze, ale został
umocniony w wierze,[206] oddając chwałę Bogu[207] 21 i w pełni pewny,[208] że to, co obiecał, ma
moc[209] także uczynić. 22 Dlatego[210] „policzono mu to za sprawiedliwość”.[211] 23 Nie zostało zaś
napisane tylko ze względu na niego,[212] że „policzono mu to”, 24 ale także ze względu na nas,

---

197 **tn** „Powołuje to, czego nie ma, jak to, co jest” – większość komentatorów czyta tu stwarzanie: Bóg powołuje do istnienia. Sanday i Headlam zauważają, że greckie „jak to, co jest” (ὡς ὄντα, hōs onta) temu nie sprzyja, i czytają: Bóg mówi do tego, czego nie ma, albo o tym, jakby już było. To drugie pasuje do sceny: „ustanowiłem cię” pada, gdy potomstwa jeszcze nie ma. Polskie słowa zostają przy greckim porównaniu.

° W wydaniu czytelniczym: „jak jest napisane: „Ojcem wielu narodów ustanowiłem cię”, ojcem przed Bogiem, któremu uwierzył, Tym, który ożywia martwych i powołuje to, czego nie ma, jak to, co jest;”

198 **tn** „Wbrew nadziei, w nadziei” – dwa przyimki przy jednym słowie (παρ᾽ ἐλπίδα ἐπ᾽ ἐλπίδι, par elpida ep elpidi). Pierwsza nadzieja to to, na co można było liczyć po ludzku; w. 19 pokaże, że tego nie było. Druga opiera się na słowie Boga (w. 20–21). „Który” wraca do Abrahama z w. 16, nie do Boga z końca w. 17.

199 **tn** „Tak że stał się” – greckie wyrażenie (εἰς τὸ γενέσθαι, eis to genesthai) może mówić o skutku albo o celu: „aby się stał”. Tekst idzie za skutkiem, jak Sanday i Headlam: wiara pozwoliła mu stać się ojcem. Cel Boga zostaje w tle, bo tuż obok stoi „według tego, co zostało powiedziane”.

200 **sn** „Takie będzie twoje potomstwo” – Paweł cytuje sam koniec sceny z Rdz 15:5: Bóg wyprowadza Abrama na zewnątrz i każe mu policzyć gwiazdy, „jeśli zdołasz je policzyć”. „Takie” znaczy: tak liczne jak gwiazdy. Następny werset Księgi Rodzaju to 15:6, ten sam, który stoi w 4:3 i wróci w 4:22.

° W wydaniu czytelniczym: „Abraham wbrew nadziei, w nadziei uwierzył, tak że stał się ojcem wielu narodów, według tego, co zostało powiedziane: „Takie będzie twoje potomstwo”;”

201 **sn** „Nie osłabłszy w wierze” – te same słowa (ἀσθενέω τῇ πίστει, astheneō tē pistei) wrócą w 14:1 przy „słabym w wierze”. Tu Abraham patrzy na fakty wymienione w dalszej części wersetu, a wiara nie słabnie.

202 **tc** „Przyjrzał się” – tak Kodeks Synajski (IV w.), Watykański (IV w.), Aleksandryjski (V w.) i Efrema (V w.). Większość rękopisów greckich, z nimi D i G oraz tekst bizantyjski, ma przeczenie: „nie przyjrzał się” (οὐ, ou). To zmienia scenę: tam wiara polega na tym, że Abraham na swoje ciało nie patrzy; tu patrzy i nie słabnie. Houghton uważa krótszą lekcję za lepiej pasującą do w. 20.

203 **tc** „Obumarłemu” – przed tym słowem Kodeks Synajski (IV w.), Aleksandryjski (V w.) i Efrema (V w.) mają „już” (ἤδη, ēdē); nie ma go w Watykańskim (IV w.), Boerneriańskim (IX w.) ani w minuskule 1739. SBLGNT słowo pomija, NA28 drukuje je w nawiasie. Słowo tylko wzmacnia to, co i tak zostało powiedziane.

204 **sn** „Około stu lat” – sam Abraham mówi o tym w Rdz 17:17, w tym samym rozdziale co cytat z w. 17: pada na twarz, śmieje się i pyta w myślach: „Czy stuletniemu urodzi się syn?” (w grece ten sam przymiotnik, ἑκατονταετής, hekatontaetēs). Pyta też o Sarę, która ma dziewięćdziesiąt lat. Paweł pisze „około”; Abraham miał wtedy dziewięćdziesiąt dziewięć lat (17:1).

205 **sn** „Obumarłemu... obumarciu” – oba greckie słowa (νενεκρωμένον, nenekrōmenon; νέκρωσις, nekrōsis) mają ten sam rdzeń co „martwych” z w. 17 i w. 24 (νεκρός, nekros): ciało Abrahama i łono Sary stoją naprzeciw Boga, który „ożywia martwych”. O tym samym człowieku mówi Hbr 11:12: „z jednego, i to obumarłego, zrodzili się liczni jak gwiazdy nieba”.

206 **tn** „W niewierze... w wierze” – grecki stawia naprzeciw siebie ten sam przypadek (τῇ ἀπιστίᾳ... τῇ πίστει, tē apistia... tē pistei). Drugie można czytać „w wierze”, jak w w. 19: wiara Abrahama się umocniła. Można też „wiarą”: przez wiarę otrzymał siłę, także tę, o której mówi Hbr 11:11 („otrzymał moc poczęcia potomstwa”). Sanday i Headlam wymieniają oba; polski idzie za w. 19.

207 **sn** „Oddając chwałę Bogu” – tak brzmi wezwanie w J 9:24 („Oddaj chwałę Bogu!”) i w greckim Joz 7:19. Abraham robi to, czego zabrakło ludziom z 1:21: „nie uwielbili Go jako Boga” (δοξάζω, doxazō; tu δόξα, doxa, ten sam rdzeń).

208 **tn** „W pełni pewny” – to samo słowo (πληροφορέω, plērophoreō) stoi w Kol 4:12: „abyście stali dojrzali i w pełni pewni”. Mówi o przekonaniu, które nie zostawia miejsca na wahanie z w. 20.

209 **sn** „Ma moc” – ten sam zwrot o tym samym człowieku w Hbr 11:19: Abraham uznał, „że Bóg ma moc wzbudzać i z martwych” (δυνατός, dynatos), gdy ofiarowywał Izaaka. Tu moc dotyczy narodzin, tam wzbudzenia; w obu miejscach wiara Abrahama opiera się na tym samym Bogu, opisanym w w. 17.

210 **tc** „Dlatego” – tak Kodeks Watykański (IV w.). Synajski (IV w.), Aleksandryjski (V w.), Efrema (V w.) i tekst bizantyjski mają „dlatego też” (διὸ καί, dio kai). SBLGNT idzie za krótszą lekcją, NA28 drukuje „też” w nawiasie. Sens zdania się nie zmienia.

211 **sn** „Policzono mu to za sprawiedliwość” – drugie zdanie Rdz 15:6, to samo, od którego Paweł zaczął wywód w 4:3. Teraz stoi po „dlatego”: Paweł pokazał już w w. 18–21, jak wyglądała wiara, która została tak policzona.

212 **sn** „Nie zostało zaś napisane tylko ze względu na niego” – Paweł czyta Księgę Rodzaju jako tekst pisany także dla swoich czytelników. Prawie tymi samymi słowami mówi w 1 Kor 9:10: „ze względu na nas bowiem zostało napisane”

którym ma to być policzone,[213] tym, którzy wierzą w Tego, który wzbudził Jezusa, naszego Pana, z martwych,[214] 25 który został wydany[215] ze względu na nasze upadki i został wzbudzony ze względu na nasze uznanie za sprawiedliwych.[216]

Pokój z Bogiem i nadzieja, która nie zawstydza (5:1–11)

5 1 Uznani więc za sprawiedliwych z wiary, mamy pokój[217] z Bogiem[218] przez naszego Pana Jezusa Chrystusa, 2 przez którego także uzyskaliśmy przez wiarę[219] przystęp[220] do tej łaski, w której stoimy, i chlubimy się nadzieją chwały Boga[221]; 3 nie tylko zaś *to*, ale także chlubimy się[222] uciskami, wiedząc, że ucisk wypracowuje wytrwałość[223], 4 wytrwałość zaś – wypróbowany charakter[224], a wypróbowany charakter – nadzieję. 5 Nadzieja zaś nie zawstydza[225]; bo miłość

(δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, di hēmas gar egraphē); por. Rz 15:4.

213 **tn** „Ma to być policzone" – czasownik (μέλλω, mellō) mówi o tym, co ma nastąpić. Może chodzić o dzień sądu, o którym mówiło 2:5–16. Może też o tym, co następuje przy każdym kolejnym wierzącym, jak przy Abrahamie. Polskie „ma" unosi oba odczytania.

214 **sn** „W Tego, który wzbudził Jezusa" – to stały u Pawła opis Boga: Ga 1:1 („Boga Ojca, który wzbudził Go z martwych"), Kol 2:12, Rz 8:11, 10:9. Tutaj domyka opis z w. 17: Abraham uwierzył Bogu, który „ożywia martwych", a wierzący wierzą w Tego, który wzbudził z martwych Jezusa. Ta sama budowa „wierzyć w Tego, który" stała w w. 5.

215 **sn** „Został wydany" – ta sama forma czasownika (παρεδόθη, paredothē) z tym samym przyimkiem kończy w greckim przekładzie słowa o Słudze: „z powodu ich bezprawi został wydany" (Iz 53:12; por. 53:5 „z powodu naszych grzechów"). To echo, nie cytat: Paweł ma inne słowo na grzech. Czasownik zna czytelnik listu z 1:24, 26 i 28: tam Bóg „wydał" ludzi; tu wydany zostaje Jezus.

216 **tn** „Ze względu na" – oba człony mają ten sam przyimek (διά, dia, z biernikiem), więc polski trzyma jeden zwrot. W pierwszym członie upadki są powodem śmierci Jezusa. W drugim zwykle czyta się cel: został wzbudzony, aby nas uznano za sprawiedliwych (tak Sanday i Headlam). Można też czytać powód: uznanie już się dokonało, a zmartwychwstanie je potwierdza. „Uznanie za sprawiedliwych" (δικαίωσις, dikaiōsis) to rzeczownik od czasownika z 3:24, 3:26 i 4:5.

217 **tc** „Mamy pokój" (ἔχομεν, echomen) – tak czyta wydanie bazowe, a z rękopisów poprawiacze Kodeksu Synajskiego i Watykańskiego (oba IV w.) oraz fragment 0220 (III w.). Pierwotny tekst obu tych kodeksów, a także Kodeks Aleksandryjski i Kodeks Efrema (oba V w.), ma „miejmy pokój" (ἔχωμεν, echōmen). Wyrazy różnią się jedną literą, a w ówczesnej wymowie brzmiały tak samo. Za „mamy" przemawia tok wywodu: ww. 1–11 mówią, co uznani za sprawiedliwych już otrzymali, a nie wzywają do starań o pokój. Houghton uznaje świadków za podzielonych po równo. Kto czyta „miejmy", ten w ww. 2 i 3 czyta też „chlubmy się", bo grecka forma tego czasownika jest w obu trybach ta sama.

218 **tn** „Pokój z Bogiem" – przyimek (πρός, pros) mówi o stosunku między dwiema stronami, nie o spokoju w sercu. List zaczął wywód od gniewu Boga (1:18; 2:5), a w w. 10 nazwie dawny stan wprost: byliśmy wrogami (ἐχθροί, echthroi). Pokój oznacza tu koniec tej wrogości.

219 **tc** „Przez wiarę" (τῇ πίστει, tē pistei) – tak czyta wydanie bazowe za Kodeksem Efrema (V w.). Kodeks Aleksandryjski (V w.) ma „w wierze", a Kodeks Watykański (IV w.) i fragment 0220 (III w.) nie mają tych słów wcale. Sens zdania się nie zmienia: „z wiary" stało już w w. 1.

220 **sn** „Przystęp" (προσαγωγή, prosagōgē) – dostęp do kogoś, zwłaszcza do króla, gdy ktoś wprowadza przed jego oblicze. To samo słowo stoi w Ef 2:18 („mamy przystęp w jednym Duchu do Ojca") i w Ef 3:12. Tutaj wprowadzenie prowadzi do łaski, w której wierzący odtąd stoją.

221 **tn** „Nadzieją chwały Boga" – w 3:23 wszyscy „pozostają w tyle za chwałą Boga"; tutaj ta sama chwała (δόξα, doxa) jest tym, na co czekamy. Zwrot „w nadziei" (ἐπ' ἐλπίδι, ep' elpidi) stał w 4:18 o Abrahamie; po czasowniku „chlubić się" wskazuje, z czego się chlubimy.

222 **tc** „Chlubimy się" (καυχώμεθα, kauchōmetha) – tak czyta wydanie bazowe za Kodeksem Synajskim (IV w.) i Aleksandryjskim (V w.). Kodeks Watykański (IV w.), Kodeks Efrema (V w.) i fragment 0220 (III w.) mają imiesłów „chlubiąc się", zależny od zdania z w. 2. Chluba z ucisków stoi w obu lekcjach.

223 **sn** „Ucisk wypracowuje wytrwałość" – prawie tymi samymi słowami mówi Jk 1:3: „wypróbowanie waszej wiary wypracowuje wytrwałość"; ten sam czasownik (κατεργάζεται, katergazetai) i ta sama „wytrwałość" (ὑπομονή, hypomonē). U Jakuba próba rodzi wytrwałość, u Pawła wytrwałość rodzi wypróbowany charakter (w. 4). „Ucisk" (θλῖψις, thlipsis) to dosłownie nacisk, ścisk z zewnątrz.

224 **tn** „Wypróbowany charakter" – w grece jedno słowo (δοκιμή, dokimē): to, co zostaje po próbie, wartość sprawdzona w praktyce. Tak Paweł mówi o Tymoteuszu, którego Filipianie znają ze wspólnej służby (Flp 2:22). Sanday i Headlam porównują to do weterana wobec rekruta. Od tego samego rdzenia jest „wypróbowany" (δόκιμος, dokimos) w Jk 1:12.

225 **tn** „Nie zawstydza" (καταισχύνω, kataischynō) – nadzieja nie okaże się złudna i nie zostawi ze wstydem tego, kto zaufał. W greckich Psalmach tak mówi się o tych, którzy zaufali Bogu i „nie zostali zawstydzeni" (Ps 22:6). Ten sam

Boga[226] została wylana w naszych sercach przez Ducha Świętego, danego nam. 6 Gdy bowiem byliśmy jeszcze[227] słabi, Chrystus we właściwym czasie[228] umarł za bezbożnych[229]. 7 Rzadko kto bowiem umrze za sprawiedliwego; za dobrego[230] bowiem być może ktoś nawet ma odwagę umrzeć;° 8 ukazuje zaś Bóg swoją miłość do nas[231] tym, że gdy byliśmy jeszcze grzesznikami, Chrystus umarł za nas. 9 O wiele bardziej więc, teraz uznani za sprawiedliwych w Jego krwi[232], zostaniemy zbawieni przez Niego od gniewu. 10 Jeśli bowiem, gdy byliśmy wrogami, zostaliśmy pojednani[233] z Bogiem przez śmierć Jego Syna, o wiele bardziej, pojednani, zostaniemy zbawieni w Jego życiu[234]; 11 nie tylko zaś *to*, ale także chlubimy się[235] Bogiem przez naszego Pana Jezusa Chrystusa, przez którego teraz otrzymaliśmy pojednanie[236].

---

czasownik wraca w 9:33 i 10:11, w słowach z Iz 28:16 o tym, kto wierzy.

[226] **tn** „Miłość Boga" (ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, hē agapē tou theou) – grecki dopełniacz może mówić o miłości, którą Bóg ma do nas, albo o naszej miłości do Boga. Za pierwszym przemawia w. 8, który mówi wprost o miłości Boga do nas; tak czytają też Sanday i Headlam. To samo wyrażenie zamyka wywód w 8:39: nic nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga. W 8:35 wśród tego, co nie odłączy, stoi też ucisk (θλῖψις, thlipsis), jak w w. 3.

[227] **tc** „Jeszcze" – w grece to słowo stoi dwa razy: na początku zdania i przed „we właściwym czasie" (ἔτι ... ἔτι, eti ... eti). Polski powtórzenia nie unosi, więc stoi raz. Tak czytają Kodeks Synajski (IV w.), Aleksandryjski i Efrema (V w.). Powtórzenie sprawiało kłopot już kopistom: większość późniejszych rękopisów greckich opuszcza drugie „jeszcze", Kodeks Watykański (IV w.) zaczyna zdanie od „jeśli rzeczywiście" (εἴ γε, ei ge), a część świadków zachodnich, z Ireneuszem, od „po co bowiem". „Jeśli rzeczywiście" wnosi wątpliwość, której wywód Pawła nie ma, a tekst z dwoma „jeszcze" najlepiej tłumaczy powstanie pozostałych (tak Houghton). Sanday i Headlam ważyli odwrotnie: „jeśli rzeczywiście" daje według nich najlepszy sens i może być pierwotne.

[228] **tn** „We właściwym czasie" (κατὰ καιρόν, kata kairon) – w greckim Starym Testamencie ten zwrot mówi o tym, co przychodzi w swojej porze: o zbożu ściętym, gdy dojrzało (Hi 5:26), o ludzie, którego Pan zgromadzi w swoim czasie (Iz 60:22). Tu śmierć Chrystusa przychodzi w czasie, który wyznaczył Bóg. Można też czytać „w tamtym czasie": zwrot wiązałby się wtedy z pierwszą częścią zdania, z czasem, gdy byliśmy jeszcze słabi.

[229] **sn** „Za bezbożnych" – to samo słowo (ἀσεβής, asebēs) stoi w 4:5: Bóg „uznaje za sprawiedliwego bezbożnego". Tu za bezbożnych umiera Chrystus. Zdanie nie mówi o innych ludziach: „słabi" na początku i „bezbożni" na końcu to ci sami „my", co powie w. 8: „gdy byliśmy jeszcze grzesznikami, Chrystus umarł za nas".

[230] **tn** „Za dobrego" (ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, hyper tou agathou) – Paweł stawia obok siebie dwóch ludzi. „Sprawiedliwy" trzyma się tego, co należne; „dobry" daje więcej, niż musi, i za takiego ktoś może oddać życie. Tak czytają Sanday i Headlam: za dobrego łatwiej umrzeć niż za sprawiedliwego, a rodzajnik przy „dobrym" wskazuje przypadek konkretny. Inni widzą tu jednego człowieka nazwanego dwa razy albo czytają „za dobro", za sprawę, bo forma grecka może być nijaka. W każdym odczytaniu zdanie mówi o rzadkiej ofierze za kogoś godnego; w. 8 stawia obok niej śmierć za grzeszników.

° W wydaniu czytelniczym: „Rzadko kto bowiem umrze za sprawiedliwego, choć za dobrego być może ktoś nawet ma odwagę umrzeć;"

[231] **sn** „Swoją miłość do nas" – Paweł wraca do „miłości Boga" z w. 5 (ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, hē agapē tou theou) i pokazuje, gdzie ją widać: w śmierci Chrystusa za grzeszników. Tym samym wątkiem list zamknie dalszy wywód w 8:31–39: Bóg „za nas" wydał swojego Syna (8:32), a nic nie odłączy nas od Jego miłości (8:39; por. 8:35).

[232] **sn** „W Jego krwi" – te same słowa stały w 3:25: Bóg wystawił Chrystusa „jako przebłagalnię, przez wiarę, w Jego krwi". Uznanie za sprawiedliwych, o którym mówiły 3:24–26, dokonało się więc przez tę samą krew. „Od gniewu" – grecki ma tu rodzajnik (ἀπὸ τῆς ὀργῆς, apo tēs orgēs): chodzi o gniew już nazwany, „gniew Boga" z 1:18 i „dzień gniewu" z 2:5. Czas przyszły „zostaniemy zbawieni" patrzy na ten dzień.

[233] **sn** „Gdy byliśmy wrogami, zostaliśmy pojednani" – słowo „pojednać" (καταλλάσσω, katallassō) pochodzi z życia ludzi: tak Paweł mówi o żonie, która odeszła od męża i ma się z nim pojednać (1 Kor 7:11). Tu po jednej stronie stoi Bóg, po drugiej Jego wrogowie, a pojednanie przychodzi przez śmierć Jego Syna. To samo zestawienie, ze słowem pokrewnym (ἀποκαταλλάσσω, apokatallassō), ma Kol 1:21–22: „wrodzy w myślach [...] teraz zaś zostaliście pojednani".

[234] **tn** „W Jego życiu" – ten sam przyimek co „w Jego krwi" w w. 9 (ἐν, en). Życie stoi tu naprzeciw „śmierci Jego Syna" z pierwszej połowy wersetu: chodzi o życie Chrystusa wzbudzonego z martwych (4:25), nie o lata przed Jego śmiercią. Sanday i Headlam widzą tu więź z żyjącym Chrystusem, którą list rozwinie w 6:8–11 i 8:10–11.

[235] **tn** „Chlubimy się" – w grece stoi imiesłów (καυχώμενοι, kauchōmenoi), bez osobowego czasownika w zdaniu; luźno dołącza do tego, co poprzedza, jak „uznawani" w 3:24. Sensem to ta sama chluba co w ww. 2–3, a polski bez formy osobowej nie utworzy zdania. Imiesłów jest w czasie teraźniejszym: chluba trwa już teraz, nie czeka na przyszłe zbawienie z w. 10.

[236] **sn** „Otrzymaliśmy pojednanie" (τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν, tēn katallagēn elabomen) – rzeczownik od czasownika z w. 10, z rodzajnikiem: to pojednanie, o którym tam mowa. Pojednanie się tu „otrzymuje", przychodzi od Boga. Tak też w 2 Kor 5:18 to Bóg „pojednał nas ze sobą przez Chrystusa" (τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ, tou katallaxantos hēmas heautō dia Christou).

Adam i Chrystus: przez jednego śmierć, przez Jednego łaska (5:12–21)

12 Dlatego, jak[237] przez jednego człowieka grzech[238] wszedł do świata, a przez grzech śmierć,
i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli[239] –° 13 Aż
do Prawa bowiem grzech był w świecie, grzech zaś nie jest zapisywany na rachunek[240], gdy
nie ma Prawa, 14 ale śmierć królowała[241] od Adama do Mojżesza nawet nad tymi, którzy nie
zgrzeszyli na podobieństwo przestępstwa Adama[242], który jest wzorem[243] Tego, który miał
przyjść. 15 Ale nie jak upadek[244], tak i dar łaski; jeśli bowiem wskutek upadku jednego wielu[245]
umarło, o wiele bardziej łaska Boga i dar[246] w łasce jednego człowieka, Jezusa Chrystusa,

---

[237] **tn** „Dlatego, jak” – zdanie zaczyna porównanie i go nie kończy: po „jak” (ὥσπερ, hōsper) nie przychodzi drugi człon „tak”. Paweł przerywa je wyjaśnieniem w ww. 13–17, a porównanie wraca w w. 18, tym razem z obu członami (ὡς ... οὕτως, hōs ... houtōs). Kreska na końcu wersetu stoi w greckim wydaniu i pokazuje to urwanie. Słowa „i w ten sposób” (καὶ οὕτως, kai houtōs) należą jeszcze do pierwszego członu: mówią, jak śmierć doszła do wszystkich, a nie zaczynają odpowiedzi na „jak”.

[238] **tn** „Grzech” – w grece stoi z rodzajnikiem (ἡ ἁμαρτία, hē hamartia). W tym liście to słowo stoi w liczbie pojedynczej 45 razy, z rodzajnikiem 28 razy, i wszystkie te 28 miejsc leżą między 5:12 a 8:3, a grzech robi tam to, co władca: wchodzi do świata, króluje (5:21; 6:12), mieszka w człowieku (7:17, 20). Niektórzy czytają rodzajnik jako wskazanie na ten jeden grzech Adama, o którym mówią ww. 14–19. Polski nie ma rodzajnika; tekst pisze „grzech” małą literą, a rys osoby niosą czasowniki.

[239] **tn** „Ponieważ wszyscy zgrzeszyli” – zwrot ἐφ᾽ ᾧ (eph hō), dosłownie „na tym, że”, czytano na trzy sposoby. (1) Spójnik „ponieważ”: tak Paweł używa go w 2 Kor 5:4, Flp 3:12 i 4:10; śmierć przeszła na wszystkich, bo wszyscy zgrzeszyli. (2) „W którym”, czyli w Adamie: tak według Sanday i Headlama czytał Orygenes (III w.), a za nim komentatorzy łacińscy; zaimek stałby jednak daleko od „jednego człowieka” z początku zdania, a „w nim” wymagałoby innego przyimka (ἐν, en). (3) „Wskutek czego”: grzech wszystkich byłby wtedy skutkiem śmierci, która na nich przeszła. Czasownik „zgrzeszyli” (ἥμαρτον, hēmarton) ujmuje czyn całościowo i sam nie mówi, czy chodzi o grzechy każdego człowieka, czy o udział wszystkich w grzechu Adama; ww. 15–19 mówią o skutkach „jednego upadku”. Tekst idzie za użyciem Pawła.

° W wydaniu czytelniczym: „Dlatego: przez jednego człowieka grzech wszedł do świata, a przez grzech śmierć, i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli.”

[240] **tn** „Zapisywany na rachunek” – słowo z księgi rachunkowej (ἐλλογεῖται, ellogeitai): wpisać komuś należność. Tym samym słowem Paweł pisze do Filemona: „zapisz to na mój rachunek” (Flm 18). Grzech był w świecie przed Prawem, ale bez Prawa nie stawał się zapisem przekroczenia konkretnego nakazu; por. 4:15, gdzie brak Prawa znaczy brak przestępstwa. Mimo to śmierć królowała (w. 14). Czasownik ma ten sam rdzeń co „policzyć” (λογίζομαι, logizomai) z rozdziału 4.

[241] **sn** „Śmierć królowała” – Paweł mówi o śmierci jak o królu, który rządzi całym okresem od Adama do Mojżesza (ἐβασίλευσεν, ebasileusen). Ten sam czasownik wraca w w. 17: śmierć królowała przez jednego, a ci, którzy otrzymują obfitość łaski, „będą królować w życiu”. W 5:21 i 6:12 króluje grzech. Rys władcy niosą w tym rozdziale czasowniki, nie wielka litera.

[242] **sn** „Na podobieństwo przestępstwa Adama” – Adam złamał wyraźny nakaz Boga, by nie jeść z drzewa poznania dobra i zła (Rdz 2:16–17; 3:6, 11). „Przestępstwo” (παράβασις, parabasis) to przekroczenie takiej nazwanej granicy; tym słowem list mówi o łamaniu Prawa (2:23; 4:15). Ludzie między Adamem a Mojżeszem nie dostali takiego nakazu, a jednak umierali. Dwa razy stoi tu ten sam przyimek (ἐπί, epi): śmierć królowała „nad” nimi, a nie zgrzeszyli „na” podobieństwo Adama.

[243] **tn** „Wzorem” – grecki wyraz (τύπος, typos) nazywa najpierw odcisk: w J 20:25 to „ślad” gwoździ na rękach Jezusa, w Hbr 8:5 „wzór” przybytku pokazany Mojżeszowi na górze. Adam zapowiada kształt Tego, który miał przyjść: jeden człowiek, którego jeden czyn sięga wszystkich (ww. 15–19). Już w. 15 zastrzega jednak, że dar łaski nie jest taki jak upadek. Forma „Tego, który miał przyjść” (τοῦ μέλλοντος, tou mellontos) może być też nijaka: „tego, co miało przyjść”; następny werset nazywa jednak tego człowieka: Jezus Chrystus.

[244] **tn** „Upadek” (παράπτωμα, paraptōma) – dosłownie fałszywy krok, potknięcie tam, gdzie trzeba było ustać. Tym słowem 4:25 mówi o „naszych upadkach”, za które Jezus został wydany; tu i w ww. 16–18 to czyn Adama. „Dar łaski” (χάρισμα, charisma) kończy się w grece tym samym przyrostkiem: oba słowa nazywają skutek czynu, raz człowieka, raz Boga, i zdanie stawia je naprzeciw siebie.

[245] **tn** „Wielu” – w grece z rodzajnikiem, „ci wielu” (οἱ πολλοί, hoi polloi), tak samo na końcu wersetu i w w. 19. Rodzajnik wskazuje na całą znaną już grupę: w w. 12 śmierć przeszła „na wszystkich ludzi”, a w. 18 mówi tak samo. Paweł stawia jednak naprzeciw siebie „jednego” i „wielu”, a nie „jednego” i „wszystkich”, więc tekst nie zamienia jednego słowa na drugie.

[246] **tn** „Dar” (δωρεά, dōrea) – w ww. 15–17 Paweł używa czterech słów z kręgu daru: „łaska” (χάρις, charis), „dar łaski” (χάρισμα, charisma), „dar” (δωρεά, dōrea) i w w. 16 znów „dar” (δώρημα, dōrēma), słowo z tym samym rdzeniem co poprzednie. Tekst trzyma trzy polskie słowa. „Dar łaski” łączy się z „łaską” wspólnym rdzeniem, jak w grece; „dar” ma rdzeń słowa „darmo” z 3:24 (δωρεάν, dōrean).

zaobfitowały dla wielu.° 16 I nie jak to, co *przyszło* przez jednego, który zgrzeszył, *jest* dar; wyrok
bowiem z jednego – ku potępieniu, dar łaski zaś z wielu upadków[247] – ku uniewinnieniu.°
17 Jeśli bowiem wskutek upadku jednego śmierć królowała przez jednego, o wiele bardziej
ci, którzy otrzymują obfitość[248] łaski i daru sprawiedliwości, będą królować w życiu[249] przez
jednego, Jezusa Chrystusa. 18 Zatem[250] jak przez jeden upadek[251] na wszystkich ludzi *przyszło*
potępienie, tak i przez jeden sprawiedliwy czyn na wszystkich ludzi *przychodzi* uniewinnienie[252],
które daje życie. 19 Jak bowiem przez nieposłuszeństwo[253] jednego człowieka grzesznikami
zostało uczynionych[254] wielu, tak i przez posłuszeństwo Jednego sprawiedliwymi zostanie
uczynionych wielu. 20 Prawo zaś doszło[255], aby pomnożył się upadek; a gdzie pomnożył się

°W wydaniu czytelniczym: „Ale z darem łaski jest inaczej niż z upadkiem. Jeśli bowiem wskutek upadku jednego człowieka umarło wielu, to o wiele bardziej łaska Boga i dar dany w łasce jednego człowieka, Jezusa Chrystusa, zaobfitowały dla wielu.”

[247] **tn** „Z jednego ... z wielu upadków” – oba człony mają te same przyimki, „z” (ἐκ, ek) i „ku” (εἰς, eis), ale punkt wyjścia nie jest równy: wyrok wyszedł z jednego, a dar łaski przyszedł po wielu upadkach. „Z jednego” może znaczyć jednego człowieka albo jeden upadek; grecka forma i polska unoszą oba. „Wyrok” (κρίμα, krima) i „potępienie” (κατάκριμα, katakrima) mają ten sam rdzeń: rozstrzygnięcie sędziego i jego skutek. Naprzeciw „potępienia” stoi „uniewinnienie” (δικαίωμα, dikaiōma), słowo z rodziny „uznać za sprawiedliwego” (3:24, 3:26).

°W wydaniu czytelniczym: „I z darem jest inaczej niż z tym, co przyszło przez jednego człowieka, który zgrzeszył: wyrok po jednym upadku prowadził do potępienia, a dar łaski po wielu upadkach prowadzi do uniewinnienia.”

[248] **tn** „Obfitość” (περισσεία, perisseia) – rzeczownik z tego samego rdzenia co „zaobfitowały” w w. 15; ten rdzeń wraca w w. 20. W Jk 1:21 to samo słowo mówi o złu i brzmi tam „nadmiar”; tu chodzi o łaskę, której jest pod dostatek, a polskie „nadmiar” znaczy też „za dużo”. „Daru sprawiedliwości” (τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης, tēs dōreas tēs dikaiosynēs): darem jest sama sprawiedliwość, którą Bóg daje, jak w 3:21–22.

[249] **tn** „Będą królować w życiu” – zdanie nie mówi, że teraz zakróluje życie, tak jak przedtem królowała śmierć. Królować będą sami ludzie, ci, którzy otrzymują łaskę: z poddanych śmierci stają się królami. Czas przyszły (βασιλεύσουσιν, basileusousin) stoi naprzeciw przeszłego „królowała”; zdanie nie mówi, czy chodzi tylko o przyszłe życie, czy już o obecne.

[250] **sn** „Zatem jak” – tu wraca porównanie, które w 5:12 urwało się po pierwszym członie. Teraz padają oba człony: „jak ... tak i”. Słowa „na wszystkich ludzi” (εἰς πάντας ἀνθρώπους, eis pantas anthrōpous) stały już w 5:12, przy śmierci, która przeszła na wszystkich. Grecki nie ma w tym wierszu czasownika ani w pierwszym, ani w drugim członie, dlatego „przyszło” i „przychodzi” stoją kursywą. Czasu drugiego członu grecki też nie podaje; teraźniejszy trzyma się sąsiedztwa: w w. 17 „ci, którzy otrzymują”, w w. 19 czas przyszły.

[251] **tn** „Jeden upadek” – grecki liczebnik (ἑνός, henos) może tu być rodzaju męskiego, „upadek jednego”, albo nijakiego, „jeden upadek”; forma jest ta sama. W 5:17 te same słowa mają rodzajnik i mówią o człowieku. Tu rodzajnika nie ma, a w drugim członie liczebnik stoi przy „sprawiedliwym czynie”, więc liczy czyny. Człowiek wraca wprost w w. 19: „jednego człowieka”. Oba odczytania mówią to samo: jeden czyn jednego człowieka.

[252] **tn** „Sprawiedliwy czyn ... uniewinnienie” – w tym zdaniu stoją dwa słowa z rodziny „sprawiedliwy”, każde w innej roli. Pierwsze (δικαίωμα, dikaiōma) nazywa czyn i stoi naprzeciw „upadku”; w 5:16 to samo słowo stoi naprzeciw „potępienia” i znaczy uniewinnienie. Drugie (δικαίωσις, dikaiōsis) to słowo z 4:25, „uznanie za sprawiedliwych”; tu stoi naprzeciw „potępienia”, więc ma sens wyroku sądu: uniewinnienie. Dopełniacz „życia” (ζωῆς, zōēs) mówi, dokąd ten wyrok prowadzi; można go też czytać „uniewinnienie, które jest życiem”.

[253] **sn** „Nieposłuszeństwo ... posłuszeństwo” – po grecku to para słów z jednym rdzeniem, „słuchać” (ἀκούω, akouō), i z dwoma przedrostkami: παρακοή (parakoē) i ὑπακοή (hypakoē). Oba słowa stoją też w Liście do Hebrajczyków: pierwsze mówi tam o nieposłuszeństwie wobec słowa danego przez aniołów (Hbr 2:2), drugie o Synu, który nauczył się posłuszeństwa przez to, co wycierpiał (Hbr 5:8). Tu posłuszny „Jeden” to Chrystus, przeciwstawiony Adamowi; por. Flp 2:8, gdzie Chrystus jest posłuszny aż do śmierci.

[254] **tn** „Zostało uczynionych” – czasownik (καθίστημι, kathistēmi) znaczy „postawić kogoś w jakimś położeniu, uczynić kimś”; tym samym słowem mówi się o ustanowieniu na urząd. Może więc mówić o tym, kim ludzie stali się naprawdę, albo o tym, kim są przed sądem; polskie „uczynić” unosi oba odczytania. W drugim członie czas jest przyszły: może chodzić o dzień sądu albo o każdego kolejnego wierzącego, jak przy 4:24. „Wielu” – zob. przypis przy 5:15.

[255] **tn** „Doszło” – czasownik (παρεισέρχομαι, pareiserchomai) znaczy „wejść obok, dojść jako coś dodanego”: Prawo przyszło między Adama a Chrystusa, do położenia, które stworzył upadek. To samo słowo stoi w Ga 2:4 o fałszywych braciach, którzy „wkradli się”; tam skradanie niesie reszta zdania (zostali wprowadzeni podstępnie, by szpiegować), nie sam czasownik. LSJ stawia ten werset przy zwykłym znaczeniu „wejść”, a Ga 2:4 osobno. Jak przy Prawie mnoży się upadek, mówią 4:15 i 7:7–13.

grzech, łaska zaobfitowała ponad miarę[256], 21 aby jak grzech królował[257] w śmierci, tak i łaska
królowała przez sprawiedliwość ku życiu wiecznemu przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana[258].

Umarli dla grzechu, żywi dla Boga: chrzest w śmierć (6:1–14)

6 1 Co więc powiemy? Czy mamy trwać w grzechu, aby łaska się pomnożyła?[259] 2 Oby się
nie stało! My, którzy umarliśmy dla grzechu, jak jeszcze w nim będziemy żyć? 3 Czy też nie
wiecie, że wszyscy, którzy zostaliśmy ochrzczeni w Chrystusa Jezusa,[260] w Jego śmierć zostali-
śmy ochrzczeni? 4 Zostaliśmy więc z Nim pogrzebani[261] przez chrzest w śmierć, abyśmy, jak
Chrystus został wzbudzony z martwych przez chwałę Ojca,[262] tak i my chodzili w nowości ży-
cia.[263] 5 Jeśli bowiem staliśmy się zrośnięci[264] z podobieństwem Jego śmierci, to i *z podobieństwem*
zmartwychwstania będziemy *zrośnięci*,[265] 6 wiedząc to, że nasz stary człowiek został współukrzy-

[256] **tn** „Zaobfitowała ponad miarę” – czasownik (ὑπερπερισσεύω, hyperperisseuō) to „obfitować” z przedrostkiem „ponad” (ὑπέρ, hyper). Ten sam czasownik bez przedrostka (περισσεύω, perisseuō) stał w w. 15 przy łasce; tu Paweł podnosi go o stopień. Upadek i grzech mają w tym wierszu inne słowo, „pomnożyć się” (πλεονάζω, pleonazō): wzrost liczby, nie nadmiar ponad potrzebę. Do tego drugiego słowa wraca pytanie w 6:1.

[257] **sn** „Królował ... królowała” – grzech i łaska stoją tu jak dwaj królowie, każdy w swoim królestwie. Tym samym czasownikiem (βασιλεύω, basileuō) w 5:14 i 5:17 królowała śmierć, a w 6:12 Paweł zabroni, by grzech królował w śmiertelnym ciele wierzących. „W śmierci” mówi, gdzie było królestwo grzechu; łaska króluje „przez sprawiedliwość” i prowadzi „ku życiu wiecznemu”.

[258] **sn** „Przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana” – tą formułą kończy się wywód o Adamie i Chrystusie. Ta sama formuła zamknęła w. 11, a podobna stanie pod koniec rozdziałów 6, 7 i 8 (6:23; 7:25; 8:39): każdy krok tej części listu kończy się na Chrystusie jako Panu.

[259] **sn** „Aby łaska się pomnożyła” – pytanie podejmuje słowa z 5:20: „aby pomnożył się upadek; a gdzie pomnożył się grzech, łaska zaobfitowała ponad miarę”. Ten sam czasownik (πλεονάζω, pleonazō) stał tam przy upadku i grzechu, a tu stoi przy łasce. Ktoś mógłby wyciągnąć stąd wniosek, że grzech jest potrzebny, żeby łaski było więcej. Podobny zarzut Paweł odrzucił już w 3:8 („Czyńmy zło, aby przyszło dobro”). „Trwać w grzechu” ma tę samą budowę co Kol 1:23, gdzie wierzący „trwają w wierze”.

[260] **sn** „Ochrzczeni w Chrystusa Jezusa” – grecki przyimek (εἰς, eis) wskazuje kierunek: „w”, „do”. Ten sam zwrot stoi w Ga 3:27: „Wszyscy bowiem, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusa, przyoblekliście się w Chrystusa”. Chrzest łączy człowieka z Chrystusem, a przez to także z tym, co Chrystus przeszedł: ze śmiercią (w. 3–4) i ze zmartwychwstaniem (w. 4–5).

[261] **tn** „Zostaliśmy ... z Nim pogrzebani” – po grecku to jeden czasownik z przedrostkiem „razem z” (συνθάπτω, synthaptō). Ten sam obraz stoi w Kol 2:12: „pogrzebani z Nim w chrzcie”. Pogrzeb następuje po śmierci i ją potwierdza; w tej samej kolejności Paweł streszcza ewangelię w 1 Kor 15:3–4: Chrystus umarł, został pogrzebany i zmartwychwstał. Słowa „w śmierć” można łączyć z „chrztem”, jak w w. 3 („w Jego śmierć zostaliśmy ochrzczeni”), albo z „pogrzebaniem”; polski szyk zostawia oba odczytania. Rodzajnik przy „śmierci” wskazuje na śmierć Chrystusa, o której mówił w. 3.

[262] **tn** „Przez chwałę Ojca” – słowo „chwała” (δόξα, doxa) oznacza tu moc Boga okazaną w działaniu: tę, która przywróciła Chrystusa do życia. Tak samo przy grobie Łazarza Jezus zapowiada: „zobaczysz chwałę Boga” (J 11:40), a w Kol 1:11 jest mowa o „potędze Jego chwały”.

[263] **sn** „W nowości życia” – grecki ma tu rzeczownik (καινότης, kainotēs), dosłownie „nowość”, a nie przymiotnik „nowe”. To samo słowo wraca w 7:6, w przeciwstawieniu Ducha i litery. „Chodzić” to w języku Biblii sposób życia, jak w 1 J 1:7: „Jeśli zaś chodzimy w światłości”.

[264] **tn** „Zrośnięci z podobieństwem” – greckie słowo (σύμφυτος, symphytos) pada w Nowym Testamencie tylko tutaj. Pochodzi od czasownika „zrastać się” i mówi o tym, co rośnie razem i staje się jednym. Słownik Abbott-Smitha czyta zdanie wprost: zrośnięci z podobieństwem Jego śmierci. Można je też czytać jako skrót: zrośnięci z Nim przez podobieństwo Jego śmierci; wtedy „z Nim” trzeba dopowiedzieć z w. 4. „Podobieństwo” (ὁμοίωμα, homoiōma; to samo słowo w 1:23 i 5:14) mówi, że śmierć ochrzczonego nie jest śmiercią na krzyżu, ale ma jej kształt: to śmierć dla grzechu (w. 2).

[265] **tn** „Będziemy zrośnięci” – czas przyszły może mówić o zmartwychwstaniu ciała, które dopiero nadejdzie (por. 8:11), albo o nowym życiu, które płynie z udziału w śmierci Chrystusa już teraz (w. 4: „abyśmy ... chodzili w nowości życia”; w. 11). Słów „z podobieństwem” i „zrośnięci” w drugiej części zdania grecki nie powtarza; dopowiadamy je kursywą z pierwszej części.

żowany,[266] aby zostało obezwładnione ciało grzechu,[267] byśmy już więcej nie służyli grzechowi.
7 Kto bowiem umarł, został uwolniony od grzechu.[268] 8 Jeśli zaś umarliśmy z Chrystusem,
wierzymy, że także z Nim będziemy żyć, 9 wiedząc, że Chrystus, wzbudzony z martwych,
już nie umiera, śmierć nad Nim już nie panuje. 10 *Śmiercią* bowiem, którą umarł, umarł dla
grzechu raz na zawsze; *życiem* zaś, którym żyje, żyje dla Boga.[269] 11 Tak i wy uważajcie[270] siebie
za martwych dla grzechu, żyjących zaś dla Boga w Chrystusie Jezusie.[271] 12 Niech więc nie
króluje grzech w waszym śmiertelnym ciele, abyście byli posłuszni jego pożądaniom.[272] 13 Nie
oddawajcie też swoich członków grzechowi jako broni nieprawości,[273] lecz oddajcie siebie Bogu
jako żyjących spośród martwych i swoje członki Bogu jako broń sprawiedliwości.[274] 14 Grzech
bowiem nad wami nie będzie panował, bo nie jesteście pod Prawem, lecz pod łaską.[275]

Niewolnicy grzechu albo sprawiedliwości (6:15–23)

15 Co więc? Czy mamy grzeszyć, skoro nie jesteśmy pod Prawem, lecz pod łaską? Oby się nie
stało! 16 Czy nie wiecie, że komu oddajecie siebie jako niewolników ku posłuszeństwu, temu
jesteście niewolnikami, komu jesteście posłuszni: albo grzechu ku śmierci, albo posłuszeństwa
ku sprawiedliwości?[276] 17 Dzięki zaś Bogu, że byliście niewolnikami grzechu, ale usłuchaliście

---

[266] **sn** „Nasz stary człowiek” – ten sam zwrot stoi w Ef 4:22 i Kol 3:9, gdzie wierzący odkładają i zwlekają z siebie „starego człowieka”. To człowiek, jakim byliśmy przed zjednoczeniem z Chrystusem, pod władzą grzechu. „Został współukrzyżowany” – czasownik z przedrostkiem „razem z”, ten sam co w Ga 2:19: „Z Chrystusem jestem współukrzyżowany”.

[267] **tn** „Aby zostało obezwładnione ciało grzechu” – „ciało” (σῶμα, sōma) oznacza tu całego człowieka, a nie ciało jako coś złego samo w sobie; dopełniacz „grzechu” mówi, kto nad tym ciałem panował. Czasownik (καταργέω, katargeō) ten list oddaje gdzie indziej „pozbawić mocy” (3:3, 3:31, 4:14), a w Hbr 2:14 stoi „obezwładnić” (diabła, który ma władzę śmierci). Można go tu czytać także mocniej: „aby zostało zniszczone”.

[268] **tn** „Został uwolniony od grzechu” – grecki ma tu czasownik, którym cały list mówi „uznać za sprawiedliwego” (δικαιόω, dikaioō; np. 3:24, 3:28, 4:5, 5:1). Z przyimkiem „od” (ἀπό, apo) ma sens prawny: zostać zwolnionym z roszczenia, uniewinnionym od zarzutu (por. Dz 13:38–39). Kto umarł, nad tym grzech nie ma już prawa. Można też czytać ten czasownik tak jak w reszcie listu: kto umarł z Chrystusem, ten został uznany za sprawiedliwego i grzech nie ma przeciw niemu oskarżenia.

[269] **tn** „Śmiercią ... którą umarł ... życiem, którym żyje” – grecki ma tu sam zaimek „co”: dosłownie „co umarł, umarł dla grzechu...; co zaś żyje, żyje dla Boga”. Polszczyzna mówi „umrzeć śmiercią” i „żyć życiem”, więc rzeczowniki dopowiadamy kursywą. „Umarł dla grzechu” nie znaczy, że Chrystus grzeszył (Hbr 4:15: „bez grzechu”). Umarł z powodu cudzych grzechów (4:25: „wydany ze względu na nasze upadki”), a ta śmierć raz na zawsze zakończyła władzę, jaką grzech i śmierć mogły mieć nad Nim (w. 9). Ten sam celownik stoi przy wierzących w w. 2 i 11.

[270] **tn** „Uważajcie” – forma greckiego czasownika (λογίζεσθε, logizesthe) może być też oznajmująca: „uważacie”. Przyjmujemy nakaz, bo od tego wersetu Paweł przechodzi do zastosowania, a 6:12–13 stoją w trybie rozkazującym.

[271] **tc** Większość greckich rękopisów, a wśród dawnych kodeksy Synajski (IV w.) i Efrema (V w.), dodaje tu „Panu naszym”: „w Chrystusie Jezusie, Panu naszym”. To zapewne dopisek z czci, pod wpływem pełnej formuły z 5:21 i 6:23; gdyby stał tu od początku, trudno wyjaśnić, czemu ktoś miałby go usunąć (komentarz tekstowy Houghtona, 2025).

[272] **tc** „Jego pożądaniom” – to znaczy pożądaniom ciała: zaimek grecki ma rodzaj nijaki, jak „ciało” (σῶμα, sōma), a nie żeński, jak „grzech” (ἁμαρτία, hamartia). Kodeksy Klaromontański (VI w.) i Boerneriański (IX w.) mają zamiast tego „abyście byli mu posłuszni”, czyli grzechowi, a większość greckich rękopisów łączy oba brzmienia: „abyście byli mu posłuszni w jego pożądaniach”. Brzmienie przyjęte tutaj mają kodeksy Synajski i Watykański (IV w.) oraz Aleksandryjski (V w.).

[273] **sn** „Nie oddawajcie ... oddajcie” – grecki ma tu dwa razy ten sam czasownik w dwóch formach: pierwsza mówi o czynności trwającej („przestańcie oddawać”), druga o jednym zdecydowanym kroku. Ten sam czasownik wraca w w. 16 i 19, a potem w 12:1, gdzie wierzący oddają Bogu swoje ciała jako ofiarę.

[274] **tn** „Broń” (ὅπλα, hopla) – słowo oznacza narzędzie, a w liczbie mnogiej najczęściej broń, uzbrojenie (tak w J 18:3 i w 13:12). Można więc czytać „narzędzia nieprawości ... narzędzia sprawiedliwości”; „broń” zachowuje obraz walki: członki ciała są orężem w ręku grzechu albo w ręku Boga.

[275] **tn** „Nie będzie panował” – czas przyszły można czytać jako obietnicę („grzech nie będzie już nad wami panował”) albo jako nakaz („niech nie panuje”); polski czas przyszły też bywa nakazem („nie będziesz...”). Za obietnicą przemawia słowo „bowiem”: zdanie uzasadnia wezwania z w. 12–13. „Pod Prawem” – jak w Ga 4:4–5 i 5:18: pod władzą Prawa Mojżeszowego, przy którym grzech się pomnożył (5:20).

[276] **sn** „Niewolnikami” – to samo słowo (δοῦλος, doulos) Paweł mówi o sobie w 1:1, gdzie oddajemy je „sługa”. Tu

z serca wzoru nauki, któremu zostaliście wydani.[277] 18 Wyzwoleni zaś od grzechu, zostaliście
niewolnikami sprawiedliwości. 19 Mówię po ludzku ze względu na słabość waszego ciała.[278]
Jak bowiem oddawaliście swoje członki w niewolę nieczystości i bezprawia ku bezprawiu, tak
teraz oddajcie swoje członki w niewolę sprawiedliwości ku uświęceniu.[279] 20 Kiedy bowiem
byliście niewolnikami grzechu, byliście wolni od sprawiedliwości.[280,°] 21 Jaki więc owoc mieli-
ście wtedy z tego, czego teraz się wstydzicie?[281] Kresem bowiem tamtego *jest* śmierć.[°] 22 Teraz
zaś, wyzwoleni od grzechu, a uczynieni niewolnikami Boga, macie swój owoc ku uświęceniu,
kres zaś – życie wieczne.[°] 23 Zapłatą bowiem grzechu *jest* śmierć,[282] a darem łaski Boga życie
wieczne w Chrystusie Jezusie, naszym Panu.[283]

Umarli dla Prawa, by należeć do Zmartwychwstałego (7:1–6)

7 1 Czy też nie wiecie, bracia – mówię bowiem do znających Prawo – że Prawo panuje nad czło-
wiekiem, dopóki żyje?[284] 2 Zamężna bowiem kobieta jest związana Prawem z żyjącym mężem;
jeśli zaś mąż umrze, jest zwolniona od prawa męża. 3 Zatem za życia męża zostanie nazwana
cudzołożnicą, jeśli będzie należeć do innego mężczyzny; jeśli zaś mąż umrze, jest wolna od
tego prawa, tak że nie jest cudzołożnicą, nawet jeśli będzie należeć do innego mężczyzny.[285]

---

chodzi o władzę, której człowiek się poddaje, jak w J 8:34: „każdy, kto czyni grzech, jest niewolnikiem grzechu". „Posłuszeństwo" to słowo z 1:5 („posłuszeństwo wiary") i z 5:19, gdzie mowa o posłuszeństwie Chrystusa.

[277] **sn** „Zostaliście wydani" – ten sam czasownik stoi w 1:24, 1:26 i 1:28 („wydał ich Bóg" na nieczystość, na haniebne namiętności, na bezwartościowe myślenie) i w 4:25, gdzie Jezus „został wydany". Dawniej ludzie zostali wydani swoim pożądaniom, teraz zostali wydani nauce, której z serca usłuchali. Paweł nie dziękuje za to, że byli niewolnikami grzechu, lecz za to, że usłuchali.

[278] **tn** „Mówię po ludzku" – jak w 3:5: Paweł bierze obraz z codzienności, z niewolnictwa. „Słabość waszego ciała" nie znaczy tu grzeszności ani choroby, lecz ludzkie ograniczenie w rozumieniu. „Ciało" to tu inne słowo (σάρξ, sarx) niż w w. 6 i 12 (σῶμα, sōma).

[279] **tn** „Ku uświęceniu" (ἁγιασμός, hagiasmos) – słowo mówi o stawaniu się świętym, o życiu oddanym Bogu (Hbr 12:14: „uświęcenie, bez którego nikt nie zobaczy Pana"). Część komentatorów czyta je jako stan: „ku świętości". Wraca w w. 22.

[280] **tn** „Wolni od sprawiedliwości" – w grece sam celownik (τῇ δικαιοσύνῃ, tē dikaiosynē): sprawiedliwość nie miała do was żadnego prawa i nie służyliście jej. To odwrotność 6:18: wyzwoleni od grzechu zostali niewolnikami sprawiedliwości, a dawniej, jako niewolnicy grzechu, byli od sprawiedliwości wolni.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Kiedy bowiem byliście niewolnikami grzechu, sprawiedliwość nie miała nad wami władzy."

[281] **tn** Znak zapytania można postawić także wcześniej: „Jaki więc owoc mieliście wtedy? To, czego teraz się wstydzicie". Wtedy owocem byłyby same czyny, których się wstydzą; w przyjętym tu podziale pytanie czeka na odpowiedź „żadnego". Oba podziały prowadzą do tego samego: dawne życie dało tylko wstyd i śmierć. Czasownik „wstydzić się" stoi też w 1:16 („Nie wstydzę się bowiem ewangelii"): Paweł nie wstydzi się ewangelii, a ci, którzy ją przyjęli, wstydzą się dawnego życia.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Jaki więc pożytek mieliście wtedy z tego, czego teraz się wstydzicie? Bo to wszystko kończy się śmiercią."

[°] W wydaniu czytelniczym: „Teraz zaś, wyzwoleni od grzechu i uczynieni niewolnikami Boga, macie pożytek, który prowadzi do uświęcenia, a na końcu życie wieczne."

[282] **tn** „Zapłatą" – greckie ὀψώνια (opsōnia) to zapłata za pracę lub służbę, także żołd żołnierza (Łk 3:14; 1 Kor 9:7). Grzech wypłaca tym, którzy mu służą (6:16), to, na co zapracowali; Bóg nie płaci, lecz daje: „dar łaski" to słowo z 5:15–16. W 4:4 stoi inne słowo greckie (μισθός, misthos), ale to samo przeciwstawienie: zapłata „według należności", nie „według łaski".

[283] **sn** Podobnym zwrotem kończą się 5:21 („przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana") i 8:39 („w Chrystusie Jezusie, naszym Panu"). „W Chrystusie" mówi tu dwie rzeczy naraz: życie wieczne przychodzi przez Chrystusa i jest życiem w jedności z Nim.

[284] **sn** „Panuje" – to samo słowo co w 6:9 („śmierć nad Nim już nie panuje") i w 6:14 („grzech ... nad wami nie będzie panował"). Tu mówi o władzy prawa: prawo obowiązuje człowieka, dopóki ten żyje. Przykład z małżeństwem (7:2–3) pokazuje, że tę władzę kończy dopiero śmierć.

[285] **tn** „Należeć do innego mężczyzny" – grecki zwrot (γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, genētai andri heterō, dosłownie „stać się innego mężczyzny") mówi o związku kobiety z mężczyzną jak w małżeństwie; w obu miejscach tego wersetu stoi ten sam zwrot. Wraca on w 7:4: „abyście należeli do Innego". Przykład prowadzi więc do sedna: śmierć kończy jedną więź i pozwala wejść w nową.

4 Tak więc, bracia moi, i wy zostaliście uśmierceni dla Prawa przez ciało Chrystusa,[286] abyście
należeli do Innego, do Tego, który został wzbudzony z martwych, abyśmy przynosili owoc Bo-
gu. 5 Kiedy bowiem byliśmy w ciele,[287] namiętności grzechów, *pobudzane* przez Prawo, działały
w naszych członkach, tak że przynosiliśmy owoc śmierci. 6 Teraz zaś zostaliśmy zwolnieni od
Prawa, umarłszy dla tego, w czym byliśmy więzieni, tak że służymy w nowości Ducha, a nie
w starości litery.[288]

Prawo jest święte, a grzech posłużył się przykazaniem (7:7–13)

7 Co więc powiemy? Czy Prawo *jest* grzechem? Oby się nie stało! Ale grzechu nie poznałem
inaczej niż przez Prawo; nie znałbym bowiem pożądania, gdyby Prawo nie mówiło: „Nie
będziesz pożądał”.[289] 8 Grzech zaś, chwyciwszy okazję, przez przykazanie[290] wypracował
we mnie wszelkie pożądanie; bez Prawa bowiem grzech *jest* martwy. 9 Ja zaś żyłem kiedyś
bez Prawa;[291] a gdy przyszło przykazanie, grzech ożył, 10 ja zaś umarłem; i okazało się, że
przykazanie ku życiu, właśnie ono *było* dla mnie ku śmierci.[292] 11 Grzech bowiem, chwyciwszy
okazję, przez przykazanie zwiódł mnie[293] i przez nie zabił. 12 Tak więc Prawo *jest* święte
i przykazanie święte, i sprawiedliwe, i dobre. 13 Czy więc to, co dobre, stało się dla mnie
śmiercią? Oby się nie stało! Ale grzech, aby ujawnił się jako grzech, przez to, co dobre,
wypracowywał mi śmierć, aby grzech stał się ponad miarę grzeszny przez przykazanie.

Nie czynię dobra, którego chcę: grzech, który mieszka we mnie (7:14–25)

[286] **tn** „Przez ciało Chrystusa” – najpewniej przez Jego ciało wydane na śmierć (por. Kol 1:22: „w Jego ludzkim ciele przez śmierć”). Wierzący umarli razem z Nim (6:3–6), więc Prawo, które wiąże człowieka do śmierci (7:1), już ich nie wiąże. Niektórzy widzą tu także Kościół, który jest ciałem Chrystusa (1 Kor 12:27; por. Rz 12:5).

[287] **sn** „W ciele” – nie chodzi o życie w ciele fizycznym, które Paweł wiedzie nadal (Ga 2:20: „czym teraz żyję w ciele”), lecz o dawne życie, w którym rządziło ciało ze swoimi namiętnościami. Jego przeciwieństwem jest nowe życie w Duchu (7:6; 8:9).

[288] **tn** „W nowości Ducha, a nie w starości litery” – ta sama para co w 2:29 („w Duchu, nie w literze”): „litera” to Prawo spisane, a „Duch” to Duch Boży, który daje nowe życie (8:2). „Nowość” wraca z 6:4 („w nowości życia”), a „starość” ma ten sam rdzeń co „stary człowiek” z 6:6. Niektórzy czytają „ducha” małą literą, jako nowe usposobienie samego człowieka.

[289] **sn** „Nie będziesz pożądał” – dziesiąte przykazanie (Wj 20:17; Pwt 5:21). Paweł przytacza je bez wyliczenia, czego nie wolno pożądać, więc zakaz dotyczy samego pożądania. Drogę, którą opisują następne wersety, od pożądania przez grzech do śmierci, pokazuje też Jk 1:15.

[290] **tn** Albo: „Grzech zaś, chwyciwszy okazję przez przykazanie, wypracował...”. Grecki szyk pozwala połączyć „przez przykazanie” z „chwyciwszy okazję” (przykazanie daje grzechowi okazję) albo z „wypracował” (przykazanie jest narzędziem grzechu). Za drugim odczytaniem przemawia 7:11, gdzie grzech „przez nie zabił”. To samo wyrażenie stoi w 7:11.

[291] **sn** „Ja” – od 7:7 Paweł mówi w pierwszej osobie, ale nie wiadomo, czy tylko o sobie. Jedni słyszą tu jego własną przeszłość, inni dzieje Adama i Ewy w raju (przykazanie, zwiedzenie i śmierć, Rdz 2:16–17; 3:13; por. 7:11), jeszcze inni dzieje Izraela, do którego Prawo przyszło na Synaju. Przekład zostawia „ja”, jak w grece.

[292] **sn** „Przykazanie ku życiu” – Prawo obiecywało życie temu, kto je wypełni: „Kto je wypełni, przez nie żyć będzie” (Kpł 18:5; Paweł przytacza te słowa w Ga 3:12 i w Rz 10:5). „Umarłem” nie mówi o śmierci ciała, lecz o śmierci, którą grzech daje jako zapłatę (6:23).

[293] **sn** „Zwiódł mnie” – tak Ewa mówi o wężu: „Wąż mnie zwiódł” (Rdz 3:13). W greckim przekładzie Księgi Rodzaju stoi tam czasownik tego samego rdzenia (ἠπάτησέν με, ēpatēsen me), a w 2 Kor 11:3 Paweł mówi o zwiedzeniu Ewy dokładnie tym słowem co tutaj (ἐξηπάτησεν, exēpatēsen; por. 1 Tm 2:14). Grzech postępuje jak wąż w raju: obraca przeciw człowiekowi przykazanie, które samo jest dobre (7:12).

14 Wiemy bowiem, że Prawo jest duchowe;[294] ja zaś jestem cielesny, sprzedany pod grzech.[295]
15 Tego bowiem, co wykonuję, nie rozumiem; bo nie postępuję tak, jak chcę, lecz czynię to,
czego nienawidzę.[296] 16 Jeśli zaś czynię to, czego nie chcę, zgadzam się z Prawem, że *jest* dobre.
17 Teraz zaś już nie ja to wykonuję, lecz grzech, który mieszka we mnie.[297] 18 Wiem bowiem, że
nie mieszka we mnie, to jest w moim ciele, dobro;[298] bo chcenie jest przy mnie, ale wykonywanie
tego, co dobre, nie.[299] 19 Nie czynię bowiem dobra, którego chcę, lecz postępuję źle, czego nie
chcę. 20 Jeśli zaś czynię to, czego nie chcę, już nie ja to wykonuję, lecz grzech, który mieszka
we mnie. 21 Znajduję zatem to prawo,[300] że gdy chcę czynić to, co dobre, zło jest przy mnie.
22 Cieszę się bowiem Prawem Boga według wewnętrznego człowieka,[301] 23 widzę zaś w moich
członkach inne prawo, które prowadzi wojnę przeciw prawu mojego myślenia i czyni mnie
jeńcem prawa grzechu, które jest w moich członkach.[302] 24 Nieszczęsny ja człowiek! Kto mnie
wyrwie z ciała tej śmierci?[303] 25 Dzięki Bogu przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana![304] Zatem ja
sam myśleniem służę Prawu Boga, ciałem zaś prawu grzechu.[305]

---

[294] **tn** „Duchowe” i „cielesny” to para przeciwieństw. „Duchowy” (πνευματικός, pneumatikos) pochodzi od słowa „duch” i u Pawła mówi zwykle o tym, co pochodzi od Ducha Bożego i ma Jego charakter, jak „duchowy pokarm” i „duchowy napój” Izraela na pustyni (1 Kor 10:3–4). Prawo jest więc duchowe ze względu na swoje źródło, tak jak w 7:12 jest „święte”. „Cielesny” (σάρκινος, sarkinos) znaczy „z ciała”: zrobiony z ciała i krwi, a więc słaby i wystawiony na pokusy. Ten sam przymiotnik ma Hbr 7:16 („prawa cielesnego przykazania”).

[295] **sn** „Sprzedany pod grzech” to obraz z targu niewolników: grzech jest panem, który nabył człowieka (por. 6:16–20). Przyimek jest ten sam co w 3:9 („wszyscy są pod grzechem”), a forma czasownika mówi o stanie, który trwa. W greckim Starym Testamencie ten sam czasownik pada o Achabie, który „sprzedał się, by czynić zło” (1 Krl 21:20, 25). Od tego wersetu „ja” mówi w czasie teraźniejszym i komentatorzy od starożytności spierają się, kogo opisuje. Orygenes i większość ojców greckich słyszą tu człowieka bez Chrystusa: przemawiają za tym słowa „sprzedany pod grzech” i okrzyk z 7:24, a czas teraźniejszy ożywia opis przeszłości. Augustyn i ojcowie łacińscy, a za nimi reformatorzy, słyszą tu chrześcijanina: „ja” nienawidzi zła (7:15) i cieszy się Prawem Boga (7:22), czego Paweł nie mówi o człowieku wrogim Bogu (8:7). Przekład zostawia czas teraźniejszy, jak w grece.

[296] **tn** Grecki ma w wersetach 15–20 trzy czasowniki działania i przekład oddaje każdy innym słowem: „wykonywać” (κατεργάζομαι, katergazomai), „postępować” (πράσσω, prassō) i „czynić” (ποιέω, poieō); dwa ostatnie stoją obok siebie także w 1:32 i 2:1–3. W w. 19 zamieniają się miejscami: dobra „nie czynię”, a „postępuję źle”. Komentatorzy różnią się co do tego, czy te słowa niosą tu różne znaczenia: jedni widzą w nich tylko odmianę stylu, inni odróżniają działanie, za które człowiek odpowiada, od samego zrobienia czegoś. To samo rozdarcie opisuje Ga 5:17 („żebyście nie czynili tego, czego chcecie”).

[297] **tn** „Teraz zaś” może mówić o obecnym położeniu albo wyprowadzać wniosek z w. 16: tak się rzeczy mają. „Mieszka”: ten sam czasownik (οἰκέω, oikeō) wraca w 8:9 i 8:11 o Duchu Boga, który mieszka w wierzących. Ten sam obraz mieszkańca służy raz grzechowi, raz Duchowi.

[298] **tn** „To jest w moim ciele” zawęża to, co Paweł mówi: nie chodzi o całe „ja”, bo „ja” chce dobra (ww. 18–22), lecz o ciało. „Ciało” (σάρξ, sarx) znaczy tu, jak w 7:5, ludzką naturę słabą i podatną na grzech, a nie samą tkankę.

[299] **tc** Samo „nie”, bez czasownika, czytają najstarsze rękopisy: kodeksy synajski, aleksandryjski, watykański i Efrema. Rękopisy późniejsze, a z nimi większość średniowiecznych, uzupełniają zdanie: „ale wykonywania tego, co dobre, nie znajduję”. W tym wydaniu stoi lekcja krótsza.

[300] **tn** „Prawo” pisane jest tu małą literą, tak samo trzy razy w w. 23 i w drugiej połowie w. 25: to nie Prawo Mojżesza, lecz stała reguła, którą Paweł odkrywa w sobie, coś, co działa niezawodnie jak przepis. Część komentatorów, od Jana Chryzostoma, czyta tu jednak Prawo Mojżesza: przy dobrych chęciach człowiek widzi, że zło jest tuż obok.

[301] **sn** „Wewnętrzny człowiek” to wyrażenie, które ma też Ef 3:16; w 2 Kor 4:16 stoi ono naprzeciw człowieka „zewnętrznego”, który niszczeje. Chodzi o wnętrze człowieka: tę stronę, która myśli i chce dobra. W ww. 23 i 25 Paweł nazywa ją „myśleniem”.

[302] **sn** Obrazy tego wersetu są wojenne: „prowadzi wojnę przeciw” (ἀντιστρατεύομαι, antistrateuomai) to czasownik o wyprawie zbrojnej, a „czyni mnie jeńcem” mówi o pojmaniu na wojnie. Polem bitwy są „członki”, jak w Jk 4:1, gdzie rozkosze „prowadzą wojnę w waszych członkach”. Wszystkie trzy „prawa” tego wersetu, jak w w. 21, są regułami, które działają w człowieku; Prawo Boga z w. 22 ma wielką literę.

[303] **tn** Albo: „z tego ciała śmierci”. Grecki zaimek wskazujący (τούτου, toutou) stoi na końcu i może należeć do „śmierci” albo do „ciała”. Przekład łączy go ze „śmiercią”: chodzi o śmierć, którą opisały ww. 9–13, sprowadzoną przez grzech. „Wyrwie” to ten sam czasownik co w Kol 1:13, gdzie Bóg „wyrwał nas z władzy ciemności”.

[304] **tc** „Dzięki Bogu” czyta Kodeks Watykański, a za nim Orygenes. Kodeks Synajski po poprawce ma „Dzięki zaś Bogu” i tak drukuje wydanie Nestle–Aland 28, a pierwsza ręka tego kodeksu, Kodeks Aleksandryjski i większość rękopisów: „Dziękuję Bogu”. Część rękopisów zachodnich i przekłady łacińskie mają „łaska Boża”, czyli gotową odpowiedź na pytanie z w. 24: łaska Boża wyrwie.

[305] **sn** „Zatem ja sam…” zbiera w jednym zdaniu opis z ww. 14–24: ten sam człowiek myśleniem służy Prawu Boga, a ciałem prawu grzechu. Zdanie stoi po dziękczynieniu we wszystkich rękopisach; propozycje, by je przenieść przed

Żadnego potępienia: Duch życia i ciało (8:1–11)

8 **1** Żadnego zatem potępienia nie ma teraz dla tych, którzy są w Chrystusie Jezusie.[306] **2** Bo prawo Ducha życia w Chrystusie Jezusie wyzwoliło cię[307] od prawa grzechu i śmierci.[308] **3** To bowiem, co dla Prawa niemożliwe, w czym było słabe przez ciało, *uczynił* Bóg: posławszy swojego Syna w podobieństwie ciała grzechu[309] i za grzech,[310] potępił grzech w ciele,[311,°] **4** aby przepis Prawa wypełnił się w nas,[312] którzy nie według ciała chodzimy, lecz według Ducha.[313] **5** Ci bowiem, którzy są według ciała, myślą o tym, co należy do ciała,[314] a ci, którzy są według Ducha, o tym, co należy do Ducha. **6** Zamysł bowiem ciała *jest* śmiercią, a zamysł Ducha życiem i pokojem;[315] **7** bo zamysł ciała *jest* wrogością wobec Boga,[316] Prawu bowiem Boga się

---

dziękczynienie albo pominąć, nie mają oparcia w żadnym z nich. Odpowiedź na to rozdarcie przynosi rozdział 8 (8:1–4).

[306] **tc** Większość greckich rękopisów ma na końcu wersetu dopisek „którzy nie według ciała chodzą, lecz według Ducha”, a Kodeks Aleksandryjski (V w.) i Wulgata tylko jego pierwszą połowę: „którzy nie według ciała chodzą”. Dopisku nie mają pierwsza ręka Kodeksu Synajskiego i Kodeks Watykański (oba IV w.) ani pierwotny tekst Kodeksu Klaromontańskiego (VI w.). Słowa przeszły tu z w. 4, gdzie oba człony prowadzą do dalszego wywodu; tak długie powtórzenie nie jest w zwyczaju Pawła (komentarz tekstowy Houghtona, 2025).

[307] **tc** „Cię” (σε, se) czytają kodeksy Synajski i Watykański (oba IV w.) oraz Boerneriański (IX w.). Kodeks Aleksandryjski (V w.), Klaromontański (VI w.) i większość rękopisów mają „mnie”, czego można się spodziewać po „ja” z rozdziału 7; nieliczne świadectwa mają „nas”, co rozszerza zdanie na wszystkich wierzących. Brzmienie „cię” jest wczesne i mniej oczekiwane, dlatego przyjmuje je wydanie bazowe i wydanie Nestle–Aland 28 (komentarz tekstowy Houghtona, 2025). Sanday i Headlam uważali je za omyłkę: powtórzenie ostatniej sylaby czasownika (ἠλευθέρωσέ σε, ēleutherōse se).

[308] **tn** „Prawo” pisane jest w tym wersecie oba razy małą literą, jak w 7:21 i 7:23 oraz w zwrocie „prawu grzechu” w 7:25: chodzi o władzę, która rządzi człowiekiem niezawodnie jak przepis. Paweł mógłby napisać po prostu „Duch życia wyzwolił cię od grzechu i śmierci”, ale ciągnie grę słowem „prawo” z rozdziału 7. Część komentatorów odnosi oba wyrażenia do Prawa Mojżesza: „prawo Ducha” miałoby być Prawem wypełnianym w mocy Ducha, a „prawo grzechu i śmierci” Prawem, którym grzech posłużył się, by przynieść śmierć (7:8–11). Przeciw temu mówi w. 3: tam Prawo jest bezsilne.

[309] **tn** „W podobieństwie ciała grzechu”: Syn przyszedł w prawdziwym ludzkim ciele, takim, w którym u wszystkich innych działa grzech; dopełniacz „grzechu” mówi, jakie to ciało. Słowo „podobieństwo” (ὁμοίωμα, homoiōma, jak w 5:14 i 6:5) zastrzega przy tym, że On sam grzechu nie miał (Hbr 4:15: „bez grzechu”). Nie chodzi więc ani o ciało pozorne, ani o grzech w Chrystusie. Już Orygenes pisał, że Syn Boży miał „podobieństwo ciała grzechu, a nie ciało grzechu”.

[310] **tn** „Za grzech” (περὶ ἁμαρτίας, peri hamartias): w greckim przekładzie Starego Testamentu te słowa padają w samej Księdze Kapłańskiej ponad pięćdziesiąt razy, zwykle jako nazwa ofiary za grzech; w Hbr 10:6 oddano je „*ofiarach* za grzech”, a w 10:8 „*ofiar* za grzech”. Paweł może więc mówić, że Syn został posłany jako ofiara za grzech; zwrot może też znaczyć ogólniej „z powodu grzechu”, czyli po to, by rozprawić się z grzechem. Polskie „za grzech” pozwala rozumieć zwrot na oba sposoby.

[311] **sn** „Potępił” to ten sam rdzeń co „potępienie” w w. 1 (κατακρίνω, katakrinō; κατάκριμα, katakrima; por. 5:16, 5:18): wyrok, który groził człowiekowi, Bóg wydał na grzech. Zapadł on „w ciele”, najpewniej w ciele Syna, w Jego śmierci, przez którą grzech stracił władzę (6:6–10); przez jedność z Nim ta śmierć dotyczy także wierzących (6:6). Dlatego dla tych, którzy są w Chrystusie Jezusie, nie ma już potępienia.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Czego bowiem Prawo nie mogło dokonać, w czym było słabe przez ciało, tego dokonał Bóg: posłał swojego Syna w ciele podobnym do grzesznego ciała z powodu grzechu i potępił grzech w ciele,”

[312] **tn** „Przepis Prawa” stoi w liczbie pojedynczej (δικαίωμα, dikaiōma; to samo słowo w 1:32 i 2:26): to, czego Prawo słusznie wymaga, ujęte jako całość. Czasownik jest w stronie biernej, więc sprawcą jest Bóg; „w nas” mówi, gdzie się to dzieje: w życiu tych, którzy chodzą według Ducha.

[313] **sn** „Chodzić” w języku Biblii znaczy żyć, postępować (por. Ef 2:10, Kol 2:6). Ten sam obraz ma Ga 5:16: „Duchem chodźcie, a pożądania ciała na pewno nie spełnicie”.

[314] **tn** „Myśleć o czymś” (gr. φρονέω, froneō) znaczy tu więcej niż samo myślenie: to kierunek całego człowieka, jego uwagi, pragnień i dążeń. Ta sama budowa stoi w Kol 3:2: „Myślcie o tym, co w górze”. Od tego czasownika pochodzi rzeczownik „zamysł” w w. 6–7.

[315] **tn** „Zamysł” (gr. φρόνημα, fronēma) to rzeczownik od czasownika „myśleć” z w. 5: sposób myślenia razem z tym, do czego on zmierza. Polskie słowo ma w sobie i myśl, i zamiar. Inne słowo greckie, νοῦς (nous), oddajemy jako „myślenie” (7:23, 7:25; Kol 2:18). „Zamysł Ducha” wraca w 8:27. Śmierć i życie oznaczają tu i stan człowieka już teraz, i jego kres (por. 6:21–23).

[316] **sn** „Wrogość” jest przeciwieństwem „pokoju” z w. 6. Paweł powiedział już, że gdy byliśmy wrogami, zostaliśmy pojednani z Bogiem przez śmierć Jego Syna (5:10), i że uznani za sprawiedliwych z wiary mamy pokój z Bogiem (5:1).

nie poddaje, bo nawet nie może. 8 A ci, którzy są w ciele,[317] Bogu podobać się nie mogą. 9 Wy
zaś nie jesteście w ciele, lecz w Duchu, skoro Duch Boży mieszka w was.[318] Jeśli zaś ktoś nie ma
Ducha Chrystusa,[319] ten nie należy do Niego. 10 Jeśli zaś Chrystus *jest* w was, ciało wprawdzie
jest martwe ze względu na grzech, Duch zaś *jest* życiem ze względu na sprawiedliwość.[320]
11 Jeśli zaś Duch Tego, który wzbudził Jezusa z martwych, mieszka w was, Ten, który wzbudził
z martwych Chrystusa Jezusa,[321] ożywi[322] też wasze śmiertelne ciała ze względu na swojego
Ducha, który mieszka w was.[323]

Duch usynowienia: Abba, Ojcze (8:12–17)

12 Zatem, bracia, jesteśmy dłużnikami nie ciału, by żyć według ciała.[324] 13 Jeśli bowiem we-
dług ciała żyjecie, macie umrzeć; jeśli zaś Duchem uśmiercacie postępki ciała,[325] będziecie
żyć. 14 Wszyscy bowiem, którzy są prowadzeni Duchem Bożym, ci są synami Boga.[326] 15 Nie
otrzymaliście bowiem ducha niewoli, by znowu się lękać, lecz otrzymaliście Ducha usynowie-
nia, w którym wołamy: „Abba, Ojcze!”[327] 16 Sam Duch świadczy razem z naszym duchem, że

[317] **sn** „Być w ciele” nie znaczy tu mieć ciało, lecz żyć pod władzą tego, co w człowieku słabe i grzeszne, jak w 7:5: „Kiedy bowiem byliśmy w ciele”. Dlatego w. 9 może powiedzieć wierzącym: „Wy zaś nie jesteście w ciele”, choć w zwykłym sensie żyją w ciele (por. Ga 2:20).

[318] **sn** „Mieszka”: to samo słowo co w 7:17 i 7:20 o grzechu, „który mieszka we mnie”. Tam grzech zajmował człowieka jak dom; teraz mieszka w nim Duch Boży. W w. 11 Paweł użyje słowa pokrewnego (gr. ἐνοικέω, enoikeō), oddanego tak samo.

[319] **sn** Ten sam Duch nazwany jest tu Duchem Bożym i Duchem Chrystusa (por. Ga 4:6 „Ducha swojego Syna”). Mieć Ducha znaczy, że Chrystus jest w człowieku (w. 10).

[320] **tn** Ciało jest „martwe” najpewniej w tym sensie, że jest skazane na śmierć z powodu grzechu, przez który śmierć przeszła na wszystkich ludzi (5:12); dlatego w. 11 mówi o „śmiertelnych ciałach”. Niektórzy łączą to zdanie z 6:2 („umarliśmy dla grzechu”): ciało byłoby martwe dla grzechu. „Duch” piszemy wielką literą: w całym fragmencie chodzi o Ducha Bożego, który jest życiem (w. 2, 6, 11), a greka ma tu rzeczownik „życie”, nie przymiotnik „żywy”, który tworzyłby parę z „martwe”. Część komentatorów czyta „duch” małą literą: duch człowieka żyje ze względu na sprawiedliwość, choć ciało umiera.

[321] **tc** Wydanie bazowe czyta „wzbudził z martwych Chrystusa Jezusa” (ἐκ νεκρῶν Χριστὸν Ἰησοῦν, ek nekrōn Christon Iēsoun). Wydanie Nestle–Aland 28 ma samo „Chrystusa” („wzbudził Chrystusa z martwych”; Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, Christon ek nekrōn), podobnie większość rękopisów. Imię „Jezus” stoi już w pierwszej połowie wersetu.

[322] **sn** „Ożywi” to ten sam czasownik co w 4:17 o Bogu, „który ożywia martwych”: Bóg, któremu uwierzył Abraham, da życie także ciałom wierzących. Czas przyszły wskazuje najpewniej na zmartwychwstanie ciała (por. 6:5; 8:23). Por. J 5:21.

[323] **tc** Wydanie bazowe ma „ze względu na swojego Ducha” (biernik: τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα, to enoikoun autou pneuma) za Kodeksem Watykańskim (IV w.), Kodeksem Klaromontańskim (VI w.), większością rękopisów, Wulgatą i Orygenesem. Kodeksy Synajski (IV w.), Aleksandryjski (V w.) i Efrema (V w.) mają dopełniacz (τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος, tou enoikountos autou pneumatos): „przez swojego Ducha”; tak czyta wydanie Nestle–Aland 28. W pierwszym brzmieniu to, że Duch mieszka w wierzących, jest powodem, dla którego Bóg ożywi ich ciała; w drugim Duch jest Tym, przez którego Bóg to uczyni. Paweł zwykle pisze „przez Ducha” z dopełniaczem, więc rzadszy biernik łatwiej było poprawić na dopełniacz niż odwrotnie; biernik nawiązuje też do warunku z początku wersetu (komentarz tekstowy Houghtona, 2025).

[324] **sn** Paweł nie kończy zdania: nie dopowiada, komu jesteśmy dłużnikami. Odpowiedź wynika z w. 13 i z całego fragmentu: Duchowi, który daje życie (w. 11). Zwrot „jesteśmy dłużnikami” wyraża zobowiązanie, jak w 1:14.

[325] **sn** „Uśmiercacie” stoi w czasie teraźniejszym: to praca ciągła, nie jednorazowa, i wykonuje się ją „Duchem”, nie własną siłą. W tym zdaniu „ciało” to σῶμα (sōma), człowiek działający w swoim ciele, jak w 6:12–13, a nie σάρξ (sarx) z pierwszej połowy wersetu. Słowo „postępki” stoi też w Kol 3:9: „zwlekliście z siebie starego człowieka wraz z jego postępkami”.

[326] **sn** Ta sama fraza stoi w Ga 5:18: „Jeśli zaś Duchem jesteście prowadzeni, nie jesteście pod Prawem”. Tam prowadzenie Ducha stoi naprzeciw życia pod Prawem, tu naprzeciw życia według ciała. Synów Boga poznaje się po tym, kto ich prowadzi.

[327] **sn** O „usynowieniu” i wołaniu „Abba, Ojcze!” Paweł pisze też w Ga 4:5–6. Tam woła Duch zesłany do naszych serc, tu wołamy my, w Duchu; w następnym wersecie oba głosy mówią to samo. „Znowu” przypomina dawną niewolę i lęk (por. Ga 4:9; Hbr 2:15 „przez lęk przed śmiercią całe życie podlegali niewoli”). Pierwsze „ducha” piszemy małą literą: chodzi najpewniej o usposobienie niewolnika, którego Bóg nie daje. Część komentatorów czyta w obu członach Ducha Bożego: Duch, którego otrzymali wierzący, nie prowadzi do niewoli, lecz do usynowienia.

jesteśmy dziećmi Bożymi.[328] 17 Jeśli zaś dziećmi, to i dziedzicami: dziedzicami Boga, współdziedzicami zaś Chrystusa, skoro razem cierpimy, abyśmy też razem zostali uwielbieni.[329]

Cierpienia i chwała: stworzenie i my wzdychamy w nadziei (8:18–25)

18 Uważam bowiem, że cierpienia obecnego czasu nie dorównują[330] chwale, która ma się objawić w nas. 19 Stworzenie bowiem z utęsknieniem wyczekuje objawienia synów Boga.[331] 20 Marności[332] bowiem zostało poddane stworzenie, nie z własnej woli, lecz ze względu na Tego, który *je* poddał,[333] w nadziei, 21 że i samo stworzenie zostanie wyzwolone od niewoli rozkładu[334] ku wolności chwały dzieci Bożych. 22 Wiemy bowiem, że całe stworzenie razem wzdycha i razem rodzi w bólach aż do teraz.[335] 23 Nie tylko zaś *to*, ale także my sami, mając pierwociny Ducha,[336] i my sami w sobie wzdychamy, wyczekując usynowienia,[337] odkupienia naszego ciała. 24 W nadziei bowiem zostaliśmy zbawieni;[338] nadzieja zaś, którą widać, nie jest nadzieją. Kto bowiem ma nadzieję na to, co widzi?[339] 25 Jeśli zaś mamy nadzieję na to, czego

---

[328] **tn** „Świadczy razem z” (gr. συμμαρτυρέω, symmartyreō): ten sam czasownik co w 2:15 o sumieniu i w 9:1. Duch Boży i nasz duch mówią to samo: że jesteśmy dziećmi Bożymi. Czasownik może też znaczyć „poświadcza naszemu duchowi”: wtedy świadczy tylko Duch Boży, a nasz duch przyjmuje to świadectwo.

[329] **sn** Trzy słowa z greckim przedrostkiem „współ-” (συν-, syn-): współdziedzice, razem cierpieć, razem zostać uwielbionym. Wszystkie mówią o udziale w losie Chrystusa: kto dzieli Jego cierpienie, będzie dzielił Jego chwałę (por. 6:4–8). Tok „Jeśli zaś dziećmi, to i dziedzicami” jest ten sam co w Ga 4:7: „a jeśli synem, to i dziedzicem”; „współdziedzicami” nazywa też pogan Ef 3:6.

[330] **tn** „Uważam” to to samo słowo co w 3:28 („Uważamy bowiem”) i 6:11: ocena po namyśle. „Nie dorównują” oddaje greckie ἄξιος (axios) z przyimkiem πρός (pros). Słowo pochodzi z obrazu wagi i znaczy „ważący tyle samo”: położone na szali, cierpienia obecnego czasu nie ważą tyle co chwała (por. 2 Kor 4:17).

[331] **sn** „Z utęsknieniem” oddaje rzeczownik ἀποκαραδοκία (apokaradokia): wypatrywanie z wyciągniętą głową. Paweł uosabia stworzenie, które razem z człowiekiem dźwiga skutki jego upadku (Rdz 3:17–18) i razem z nim ma doczekać odnowy. Czasownik „wyczekiwać” wraca w w. 23 i 25 o nas, a w Ga 5:5 o nadziei sprawiedliwości.

[332] **sn** „Marność” (gr. ματαιότης, mataiotēs) to to, co puste i nie dochodzi do celu. W greckim przekładzie Księgi Koheleta to słowo stoi 38 razy, poczynając od Koh 1:2 („marność nad marnościami”). W Ef 4:17 opisuje myślenie pogan.

[333] **tn** „Tego, który je poddał” piszemy wielką literą: większość komentatorów, dawnych i nowszych, widzi tu Boga i wyrok wydany po upadku człowieka (Rdz 3:17–19). Część dawnych komentatorów myślała o Adamie, a niektórzy o diable. Stworzenie zostało poddane „nie z własnej woli”, czyli nie z własnej winy, lecz z powodu grzechu człowieka; wyrok nie był jednak końcem, bo zapadł „w nadziei”.

[334] **sn** „Rozkład” (gr. φθορά, phthora) to przemijanie i rozpad wszystkiego, co żyje; w Ga 6:8 to samo słowo stoi naprzeciw życia wiecznego i jest oddane parą „przemijanie i rozkład”. Niewoli rozkładu Paweł przeciwstawia „wolność chwały”: stworzenie będzie miało udział w chwale, którą Bóg da swoim dzieciom (w. 18).

[335] **sn** Oba czasowniki mają w grece przedrostek συν- (syn-, „współ-”): całe stworzenie wzdycha i rodzi w bólach razem, wszystkie jego części naraz; o nas mowa dopiero w w. 23. Paweł mówi o trzech wzdychaniach: wzdycha stworzenie (w. 22), wzdychamy my (w. 23), a w w. 26 wzdycha sam Duch, wstawiając się za nami. Ból i wzdychanie przy rodzeniu sięgają Rdz 3:16, gdzie grecki przekład Księgi Rodzaju ma słowo z tego samego rdzenia (στεναγμός, stenagmos, „wzdychanie”). Bóle rodzenia nie prowadzą jednak do śmierci, lecz do narodzin: u Izajasza po bólach rodzenia przychodzi zapowiedź, że umarli powstaną (Iz 26:17–19).

[336] **sn** „Pierwociny” (gr. ἀπαρχή, aparchē) to pierwszy plon żniwa, który Izraelita oddawał Bogu, zanim wolno mu było korzystać z reszty (Kpł 23:10). Tu kierunek jest odwrotny: to Bóg daje nam pierwszą część, Ducha, jako zapowiedź pełnego żniwa, czyli odkupienia ciała. W 1 Kor 15:20 tym samym słowem Paweł nazywa zmartwychwstałego Chrystusa „pierwocinami” tych, którzy zasnęli. Dopełniacz „Ducha” znaczy najpewniej: pierwociny, którymi jest sam Duch (por. Ef 1:14, gdzie Duch jest „zadatkiem naszego dziedzictwa”).

[337] **tc** Słowa „usynowienia” nie mają Papirus 46 (ok. 200 r.), Kodeks Klaromontański (VI w.), Kodeks Boerneriański (IX w.) i część rękopisów łacińskich. Mają je Kodeksy Synajski (IV w.), Aleksandryjski (V w.), Watykański (IV w.) i Efrema (V w.) oraz większość rękopisów. Słowo mogło zniknąć, bo w 8:15 wierzący już otrzymali „Ducha usynowienia”, a tu usynowienia dopiero wyczekują (komentarz tekstowy Houghtona, 2025). Ta pozorna sprzeczność należy jednak do myśli Pawła: Bóg już przyjął nas za synów, ale pełnia usynowienia, odkupienie ciała, jest jeszcze przed nami.

[338] **tn** Grecki celownik τῇ ἐλπίδι (tē elpidi) można też czytać „nadzieją, przez nadzieję”, jakby nadzieja była środkiem zbawienia. U Pawła środkiem jest wiara (5:1; Ef 2:8), więc celownik mówi tu raczej, w jakim położeniu zostaliśmy zbawieni: zbawienie już się dokonało (czas przeszły), ale jego pełnia, odkupienie ciała (w. 23), jest jeszcze przed nami; dlatego w 5:9–10 Paweł mówi „zostaniemy zbawieni”. Nadzieja dotyczy tego, czego nie widać (Hbr 11:1).

[339] **tc** Wydanie bazowe czyta, jak Papirus 46 (ok. 200 r.) i pierwsza ręka Kodeksu Watykańskiego (IV w.), czyli tekst tego

nie widzimy, z wytrwałością wyczekujemy.[340]

Duch wstawia się; zamysł Boga od poznania do chwały (8:26–30)

26 Podobnie zaś i Duch przychodzi z pomocą naszej słabości; nie wiemy bowiem, o co się modlić
tak, jak trzeba, lecz sam Duch wstawia się za *nami* wzdychaniami niewypowiedzianymi.[341]
27 Ten zaś, który przeszukuje serca, wie, jaki *jest* zamysł Ducha, bo według Boga wstawia się za
świętymi.[342] 28 Wiemy zaś, że tym, którzy miłują Boga, wszystko współdziała ku dobremu,[343]
tym, którzy są powołani według zamiaru. 29 Bo których wcześniej poznał,[344] tych też wcześniej
przeznaczył, *by byli* ukształtowani na obraz Jego Syna, aby On był pierworodnym wśród wielu
braci.[345] 30 Których zaś wcześniej przeznaczył, tych też powołał; i których powołał, tych też
uznał za sprawiedliwych; których zaś uznał za sprawiedliwych, tych też uwielbił.[346]

Jeśli Bóg za nami: nic nas nie odłączy od miłości Chrystusa (8:31–39)

31 Co więc powiemy na to? Jeśli Bóg za nami, kto przeciwko nam? 32 Ten, który nawet wła-
snego Syna nie oszczędził, lecz za nas wszystkich Go wydał, jakże nie daruje nam też z Nim
wszystkiego?[347] 33 Kto wniesie oskarżenie przeciwko wybranym Boga? Bóg *jest* Tym, który

---

rękopisu przed poprawkami: „Kto bowiem ma nadzieję na to, co widzi?". Późniejszy korektor tego kodeksu dopisał „po co": „To, co ktoś widzi, po co ma na to nadzieję?". Kodeks Efrema (V w.) i większość późniejszych rękopisów mają do tego „jeszcze": „po co jeszcze ma na to nadzieję?". Kodeksy Synajski (IV w.) i Aleksandryjski (V w.) zamiast „ma nadzieję" mają „czeka". Sens wszystkich brzmień jest ten sam.

[340] **sn** „Wytrwałość" (gr. ὑπομονή, hypomonē) to nie bierne czekanie, lecz trwanie pod ciężarem. To samo słowo stoi w 5:3–4: ucisk wypracowuje wytrwałość, a ta przez wypróbowany charakter prowadzi do nadziei. Tu kolejność jest odwrotna: nadzieja na to, czego jeszcze nie widać, sprawia, że wyczekujemy wytrwale.

[341] **tn** „Wzdychania" to trzecie wzdychanie tego fragmentu, po wzdychaniu stworzenia (w. 22) i naszym (w. 23). „Niewypowiedziane" (gr. ἀλάλητος, alalētos) może znaczyć „nie ujęte w słowa" albo „takie, których nie da się wyrazić"; polskie słowo unosi oba znaczenia. Wzdychania należą najpewniej do samego Ducha, który zna zamysł Boga i nie potrzebuje słów (w. 27); niektórzy rozumieją je jako nasze wzdychania, które Duch zanosi do Boga.

[342] **tn** „Ten, który przeszukuje serca" to Bóg; tak mówi o Nim Stary Testament (Jr 17:10; Ps 7:10; 1 Sm 16:7). Bóg zna serca ludzi, więc zna też zamysł Ducha, który się za nimi wstawia. „Bo" (gr. ὅτι, hoti) można też czytać „że": wtedy zdanie mówi, co Bóg wie, mianowicie że Duch wstawia się za świętymi zgodnie z Jego wolą. „Według Boga" zapowiada „według zamiaru" z w. 28.

[343] **tc** Papirus 46 (ok. 200 r.) oraz Kodeksy Watykański (IV w.) i Aleksandryjski (V w.) mają po „współdziała" słowo „Bóg": „tym, którzy miłują Boga, Bóg we wszystkim współdziała ku dobremu". Kodeksy Synajski (IV w.) i Efrema (V w.) oraz większość rękopisów go nie mają. Dodany podmiot jest zwykle późniejszym objaśnieniem; słowo mogło jednak wypaść, bo skrót imienia Boga w rękopisach wyglądał podobnie jak następne słowo (komentarz tekstowy Houghtona, 2025). Bez niego podmiotem jest „wszystko" (tak ten przekład), ale można też czytać jako podmiot Boga z poprzedniego zwrotu albo Ducha z w. 26–27. Czym jest to dobro, pokazuje w. 29: ukształtowaniem na obraz Syna.

[344] **tn** „Wcześniej poznał" (gr. προέγνω, proegnō) i „wcześniej przeznaczył" (gr. προώρισεν, proōrisen) to dwa czasowniki z przedrostkiem „przed-". Pierwszy może znaczyć, że Bóg z góry wiedział, jacy ci ludzie będą, albo, jak hebrajskie „znać" w Am 3:2 i Jr 1:5, że wybrał ich jako swoich, zanim cokolwiek uczynili. Drugi mówi o celu, który Bóg z góry dla nich wyznaczył: mają być podobni do Syna. Chrześcijanie różnie rozumieją, jak Boży wybór łączy się z ludzką wiarą; Paweł chce tu jednak przede wszystkim, by wierzący byli pewni, że ich zbawienie od początku do końca jest w ręku Boga (w. 28, 31–39).

[345] **sn** „Obraz" (gr. εἰκών, eikōn) przypomina Rdz 1:26–27, gdzie człowiek zostaje stworzony na obraz Boga. Syn jest „obrazem Boga niewidzialnego" (Kol 1:15), a wierzący mają być ukształtowani na Jego obraz. „Pierworodny" to ten, kto ma pierwszeństwo (Kol 1:15; Kol 1:18: „pierworodnym spośród martwych"); tu Syn jest pierworodnym wśród wielu braci, więc wierzący stają się Jego rodzeństwem (Hbr 2:11–12).

[346] **sn** Wszystkie pięć czasowników w w. 29–30 stoi w czasie przeszłym, także ostatni, „uwielbił", choć chwała wierzących jest jeszcze przed nimi (w. 18, 21). Paweł mówi o niej tak, jakby już się dokonała: Bóg, który powołał i uznał za sprawiedliwych, doprowadzi to do końca. „Uwielbił" podejmuje w. 17: „abyśmy też razem zostali uwielbieni".

[347] **sn** „Nie oszczędził własnego Syna" przypomina słowa Boga do Abrahama, który był gotów złożyć w ofierze Izaaka: „nie oszczędziłeś swojego syna umiłowanego" (Rdz 22:12, 16, w greckim przekładzie Księgi Rodzaju; por. Hbr 11:17). Tam Izaak ocalał, bo Bóg powstrzymał rękę Abrahama; własnego Syna Bóg nie oszczędził. „Wydał" to ten sam czasownik co w 4:25, gdzie Jezus „został wydany ze względu na nasze upadki". Skoro Bóg dał to, co miał najdroższego,

uznaje za sprawiedliwego.[348] **34** Kto potępi?[349] Chrystus[350] *jest* Tym, który umarł, co więcej, został wzbudzony, który też jest po prawicy Boga, który też wstawia się za nami.[351] **35** Kto nas odłączy od miłości Chrystusa?[352] Ucisk czy udręka, czy prześladowanie, czy głód, czy nagość, czy niebezpieczeństwo, czy miecz?[353] **36** Jak jest napisane: „Ze względu na Ciebie jesteśmy uśmiercani przez cały dzień, uważano nas za owce na rzeź”.[354] **37** Ale w tym wszystkim zwyciężamy z nawiązką przez Tego, który nas umiłował.[355] **38** Jestem bowiem przekonany, że ani śmierć, ani życie, ani aniołowie, ani zwierzchności, ani to, co obecne, ani to, co przyszłe, ani moce,[356] **39** ani wysokość, ani głębokość,[357] ani żadne inne stworzenie nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga, która jest w Chrystusie Jezusie, naszym Panu.[358]

Smutek Pawła i przywileje Izraela (9:1–5)

tym bardziej da wszystko inne.

[348] **sn** Pytania w w. 33–34 przypominają słowa Sługi Pana z Iz 50:8–9: blisko jest Ten, który uznaje go za sprawiedliwego, więc Sługa pyta, kto się z nim będzie sądził i kto go uzna za winnego. Grecki przekład Księgi Izajasza ma tam ten sam czasownik „uznać za sprawiedliwego” (gr. δικαιόω, dikaioō). Paweł odnosi to do wierzących: skoro sam Bóg uznaje ich za sprawiedliwych, żadne oskarżenie się nie ostanie, bo nie ma wyższego sądu.

[349] **tn** Najstarsze rękopisy nie mają znaków przestankowych, więc w. 33–34 można podzielić dwojako. Ten przekład idzie za wydaniem bazowym i innymi wydaniami greckimi: na każde pytanie pada odpowiedź („Bóg jest Tym, który uznaje za sprawiedliwego”; „Chrystus jest Tym, który umarł…”). Chrystus nie jest więc tym, kto potępi, lecz Tym, który umarł za wierzących i wstawia się za nimi. Odpowiedzi można też czytać jako dalsze pytania, na które odpowiedź brzmi „nie”: „Czy Bóg, który uznaje za sprawiedliwego? Czy Chrystus, który umarł…?”. Przy obu podziałach sens jest ten sam: nikt nie potępi tych, których Bóg uznaje za sprawiedliwych.

[350] **tc** Wydanie bazowe ma samo „Chrystus”, za Kodeksami Watykańskim (IV w.) i Klaromontańskim (VI w.) oraz większością rękopisów. Kodeksy Synajski (IV w.), Aleksandryjski (V w.), Efrema (V w.) i Boerneriański (IX w.) mają „Chrystus Jezus”; tak czyta wydanie Nestle–Aland 28. Świadkowie rozkładają się mniej więcej po równo. Samo „Chrystus” stoi w tym liście zwykle tam, gdzie mowa o Jego śmierci (5:6, 5:8, 14:9, 14:15), a imię „Jezus” łatwo było i dopisać z nawyku, i przeoczyć przy przepisywaniu (komentarz tekstowy Houghtona, 2025). Kodeksy Synajski, Aleksandryjski i Efrema mają też po „został wzbudzony” słowa „z martwych”.

[351] **sn** „Po prawicy Boga” nawiązuje do Ps 110:1: „Siądź po mojej prawicy” (por. Hbr 1:3, 13; 8:1; Kol 3:1). Miejsce po prawicy króla oznaczało najwyższą cześć i władzę. Chrystus, który tam jest, „wstawia się za nami”, tak jak Duch wstawia się za świętymi (w. 26–27); por. Hbr 7:25: „zawsze żyje, aby się za nimi wstawiać”.

[352] **tc** Kodeks Synajski (IV w.) ma „od miłości Boga”, a Kodeks Watykański (IV w.) „od miłości Boga, która jest w Chrystusie Jezusie”, jak w w. 39. Kodeks Efrema (V w.) i większość rękopisów mają „od miłości Chrystusa”; tak czytają wydania krytyczne. Brzmienie z „Boga” łatwo wyjaśnić wpływem w. 39.

[353] **tn** „Miłość Chrystusa” to miłość, którą Chrystus ma do nas, a nie nasza miłość do Niego: w. 37 mówi o „Tym, który nas umiłował”, a w. 39 nazywa ją miłością Boga w Chrystusie Jezusie. Tak domyka się myśl z 5:5, gdzie miłość Boga „została wylana w naszych sercach”. Pierwszy na liście jest ucisk, którym według 5:3 wierzący się chlubią. „Miecz” oznacza śmierć zadaną przemocą.

[354] **sn** Ps 44:23 (w greckim przekładzie Ps 43:23). W tym psalmie wierni Izraelici skarżą się, że cierpią, choć nie zapomnieli o Bogu i nie złamali Jego przymierza (Ps 44:18–19). Paweł widzi w ich słowach los wierzących w Chrystusa: cierpienie nie dowodzi, że Bóg ich opuścił; spada na nich dlatego, że należą do Niego.

[355] **tn** „Zwyciężamy z nawiązką” (gr. ὑπερνικῶμεν, hypernikōmen) to jedno słowo, które w Nowym Testamencie pada tylko tu: „zwyciężać” z przedrostkiem „ponad”, dosłownie „więcej niż zwyciężamy”. Paweł nie obiecuje, że wierzący ominą ucisk, lecz że w nim odnoszą pełne zwycięstwo, i to nie własną siłą. „Ten, który nas umiłował” to najpewniej Chrystus z w. 35 (por. Ga 2:20); niektórzy rozumieją: Bóg, który wydał za nas Syna (w. 32).

[356] **tc** Większość późniejszych rękopisów stawia „moce” zaraz po „zwierzchnościach”: „ani zwierzchności, ani moce, ani to, co obecne, ani to, co przyszłe”. Papirus 46 (ok. 200 r.) oraz Kodeksy Synajski (IV w.), Watykański (IV w.), Aleksandryjski (V w.) i Efrema (V w.) mają kolejność wydania bazowego. Przestawienie łączy słowa, które do siebie pasują, więc łatwo je wyjaśnić jako późniejsze wygładzenie.

[357] **sn** „Zwierzchności” i „moce” (w. 38) to tu istoty duchowe, nie ludzkie władze; tak samo w Kol 1:16; 2:15 i Ef 1:21; 6:12. „Wysokość” i „głębokość” to najpewniej obraz całej przestrzeni, od tego, co najwyżej, po to, co najniżej (por. Ps 139:8–9); niektórzy słyszą w nich nazwy z ówczesnej astrologii, która wiązała losy ludzi z położeniem gwiazd. Lista kończy się słowami „ani żadne inne stworzenie”: wszystko, co wymieniono, jest stworzeniem, a nie Bogiem, i nie ma władzy nad Jego miłością.

[358] **sn** Podobnym zwrotem kończą się 5:21 i 6:23, a w 7:25 stoi on w okrzyku dziękczynienia: każdy krok rozdziałów 5–8 dochodzi do Chrystusa jako Pana. Miłość Boga, od której nic nie odłączy, jest w Chrystusie: w Nim Bóg ją ukazał (5:8) i w jedności z Nim wierzący jej doświadczają.

9 1 Prawdę mówię w Chrystusie, nie kłamię, a razem ze mną świadczy moje sumienie w Duchu
Świętym, 2 że mam wielki ból i nieustanną boleść w moim sercu. 3 Pragnąłbym[359] bowiem sam
być przeklęty, *odłączony* od Chrystusa,[360] za moich braci, moich rodaków według ciała, 4 którzy
są Izraelitami, do których *należy* usynowienie i chwała, i przymierza, i nadanie Prawa, i służba,
i obietnice, 5 do których *należą* ojcowie i z których *pochodzi* Chrystus według ciała, który jest
ponad wszystkim, Bóg błogosławiony na wieki. Amen.[361]

Nie wszyscy z Izraela są Izraelem (9:6–13)

6 Nie tak jednak, jakoby słowo Boga upadło.[362] Nie wszyscy bowiem, którzy są z Izraela, *są*
Izraelem;[363] 7 ani też nie wszyscy *są* dziećmi przez to, że są potomstwem Abrahama,[364] lecz:
„W Izaaku będzie nazwane twoje potomstwo”.[365] 8 To znaczy, nie dzieci ciała *są* dziećmi Bożymi,
lecz dzieci obietnicy są liczone za potomstwo;[366] 9 to bowiem *jest* słowo obietnicy: „O tej porze
przyjdę i Sara będzie miała syna”.[367] 10 Nie tylko zaś *to*, ale także Rebeka, która poczęła z jednego,

[359] **tn** „Pragnąłbym” (ηὐχόμην, ēuchomēn): ten czasownik znaczy i „pragnąć”, i „modlić się”; w 3 J 2 oddajemy go słowem „modlę się”. Tu chodzi raczej o pragnienie: zdanie nie zwraca się do Boga, a Paweł nie prosi o przekleństwo, tylko wyznaje, na co byłby gotów. Forma czasu przeszłego mówi o życzeniu bez względu na to, czy może się ono spełnić; po polsku oddaje to tryb przypuszczający, jak „chciałbym” w Ga 4:20. Sanday i Headlam dopuszczają też odczytanie „modliłbym się” i przypominają prośbę Mojżesza po grzechu złotego cielca: jeśli Bóg nie przebaczy ludowi, niech wymaże go ze swojej księgi (Wj 32:32).

[360] **tn** „Przeklęty” (ἀνάθεμα, anathema): w greckim przekładzie Starego Testamentu to, co oddane Bogu na zagładę i wyłączone z wszelkiego użytku (Kpł 27:28–29); to samo słowo stoi w Ga 1:8–9. Słowo „odłączony” dodaliśmy, bo grecki przyimek „od” (ἀπό, apo) przy „przeklęty” zawiera myśl oddzielenia. Paweł dopiero co napisał, że nic nie zdoła nas odłączyć od miłości Boga w Chrystusie (8:35, 8:39), a teraz byłby gotów sam zostać odłączony od Chrystusa za swoich braci. Ten kontrast widział już Jan Chryzostom (IV w.): w komentarzu do tego wersetu użył tego samego czasownika co Paweł w 8:35 i 8:39.

[361] **tn** Najstarsze rękopisy nie mają interpunkcji, więc podział tego zdania jest decyzją wydawcy, nie świadectwem rękopisów. Wydanie bazowe stawia przecinek po słowie „ciała”: wtedy słowa „który jest ponad wszystkim, Bóg błogosławiony na wieki” mówią o Chrystusie. Tak czytała przeważająca część pisarzy chrześcijańskich pierwszych ośmiu wieków, m.in. Ireneusz, Tertulian i Chryzostom (Sanday i Headlam). Inny podział stawia po „ciała” kropkę; wtedy dalsze słowa są osobnym błogosławieństwem Boga: „Bóg, który jest ponad wszystkim, niech będzie błogosławiony na wieki”. Przeciw temu przemawia szyk: w samodzielnym błogosławieństwie Boga słowo „błogosławiony” stoi zwykle na początku (2 Kor 1:3; Ef 1:3), a tu stoi po imieniu, jak w 1:25 i 2 Kor 11:31, gdzie odnosi się do kogoś wymienionego wcześniej.

[362] **tn** „Upadło” (ἐκπέπτωκεν, ekpeptōken), dosłownie „wypadło”: słowo straciło moc i nie doszło do skutku. Ten sam obraz ma grecki przekład Starego Testamentu, gdy Jozue przed śmiercią mówi Izraelowi, że ze wszystkich słów, które wypowiedział Pan, nie upadło ani jedno (Joz 23:14). „Słowo Boga” to tu obietnice dane Izraelowi, wyliczone w w. 4. Paweł nie twierdzi, że Bóg ich nie dotrzymał: w następnych zdaniach pokazuje, komu je dał.

[363] **sn** „Z Izraela ... Izraelem”: to samo imię w dwóch znaczeniach. Najpierw chodzi o potomków Jakuba, który dostał imię Izrael (Rdz 32:29), potem o lud, który Bóg uznaje za swój według obietnicy (w. 8). Podobne rozróżnienie Paweł zrobił w 2:28–29: Żydem jest ten, kto jest nim „w tym, co ukryte”.

[364] **tn** „Przez to, że są potomstwem Abrahama”: grecki spójnik (ὅτι, hoti) czytamy jako przyczynowy; samo pochodzenie od Abrahama nie czyni nikogo jego dzieckiem. Część komentatorów rozumie go jak w w. 6 („że”) i czyta: „ani też nie jest tak, że wszyscy, którzy są potomstwem Abrahama, są dziećmi”; sens zdania zostaje podobny. Greka nie mówi też, czyimi dziećmi: Abrahama czy Boga (w. 8).

[365] **sn** „W Izaaku będzie nazwane twoje potomstwo”: Rdz 21:12, słowo w słowo za przekładem greckim; to samo zdanie cytuje Hbr 11:18. Bóg mówi je do Abrahama, gdy Sara żąda wygnania Hagar i jej syna: obaj chłopcy są synami Abrahama, ale potomstwo, któremu przypada obietnica, będzie liczone od Izaaka. „Będzie nazwane” znaczy tu: będzie uznane za twoje potomstwo. Tym samym czasownikiem (καλέω, kaleō) Paweł mówi w w. 12 o Bogu, który powołuje.

[366] **sn** „Dzieci ciała” to ci, którzy pochodzą od Abrahama zwykłą koleją natury, jak Izmael; „dzieci obietnicy” to ci, którzy istnieją dzięki obietnicy Boga, jak Izaak, urodzony, gdy Sara była już po latach rodzenia (Ga 4:23, 4:28). „Są liczone” (λογίζεται, logizetai) to czasownik, którym w rozdz. 4 Paweł mówił o wierze Abrahama: „policzono mu to za sprawiedliwość” (4:3); o tym, kto jest potomstwem, rozstrzyga rachunek Boga, nie samo pochodzenie.

[367] **sn** „O tej porze przyjdę i Sara będzie miała syna”: Paweł łączy dwa zdania z Rdz 18, wypowiedziane u dębów Mamre, gdy Sara słuchała u wejścia do namiotu i śmiała się w duchu (Rdz 18:10, 18:12, 18:14). Chodzi o tę samą porę następnego roku, jak mówi Rdz 17:21. W przekładzie greckim Pan zapowiada: „wrócę do ciebie”; Paweł pisze krócej: „przyjdę”. Obietnica padła, zanim Izaak się począł, i to ona sprawiła, że jest on dzieckiem obietnicy (w. 8).

Izaaka, naszego ojca;[368] 11 gdy bowiem jeszcze się nie urodzili ani w niczym nie postąpili dobrze
albo nikczemnie – aby zamiar Boga według wyboru trwał,[369] 12 nie z uczynków, lecz z Tego,
który powołuje – powiedziano jej: „Starszy będzie służył młodszemu”;[370] 13 jak jest napisane:
„Jakuba umiłowałem, a Ezawa znienawidziłem”.[371]

Czy u Boga jest nieprawość? (9:14–18)

14 Co więc powiemy? Czyż u Boga *jest* nieprawość? Oby się nie stało! 15 Mojżeszowi bowiem
mówi: „Zmiłuję się nad tym, nad kim się zmiłuję, i zlituję się nad tym, nad kim się zlituję”.[372]
16 Zatem nie *zależy to* od tego, kto chce, ani od tego, kto biegnie, lecz od Boga, który okazuje
miłosierdzie.[373] 17 Mówi bowiem Pismo faraonowi: „Właśnie po to cię wzbudziłem, aby okazać
na tobie moją moc i aby moje imię zostało rozgłoszone po całej ziemi”.[374] 18 Zatem komu chce,
okazuje miłosierdzie, a kogo chce, zatwardza.[375]

Garncarz i glina: naczynia gniewu i miłosierdzia (9:19–29)

19 Powiesz mi więc: „Dlaczego zatem jeszcze gani? Kto bowiem przeciwstawia się Jego posta-
nowieniu?” 20 Człowieku, ależ kim ty jesteś, że spierasz się z Bogiem? Czyż to, co ulepione,
powie temu, kto je ulepił: „Dlaczego mnie takim uczyniłeś?”[376] 21 Albo czyż garncarz nie ma

---

[368] **tn** „Poczęła” (κοίτην ἔχουσα, koitēn echousa), dosłownie „mając łoże”: zwrot o współżyciu, który znaczy zajście w ciążę. „Z jednego”: obaj synowie Rebeki mieli tego samego ojca i matkę, a do tego byli bliźniętami (Rdz 25:24). Przy Izmaelu i Izaaku różnicę można było jeszcze tłumaczyć matką, bo Izmael był synem niewolnicy (Ga 4:22–23); tu takiej różnicy nie ma.

[369] **tn** „Zamiar Boga według wyboru”: Bóg postanowił i wybrał, zanim bracia się urodzili, i to postanowienie ma trwać. „Trwał” stoi naprzeciw „upadło” z w. 6: słowo Boga nie upadło, bo Jego zamiar trwa. Ten wybór czyta się na dwa sposoby. Jedni widzą tu wybór poszczególnych ludzi do zbawienia. Inni widzą wybór Jakuba i jego potomków na lud obietnicy, bo słowa z Rdz 25:23 mówią o „dwóch narodach”, a Malachiasz (w. 13) mówi o Izraelu i Edomie. Tekst mówi wprost jedno: wybór nie zależy od uczynków, lecz od Boga, który powołuje (w. 12).

[370] **sn** „Starszy będzie służył młodszemu”: Rdz 25:23, słowo w słowo za przekładem greckim. Gdy bliźnięta trącały się w łonie Rebeki, poszła zapytać Pana (Rdz 25:22), a On odpowiedział: „Dwa narody są w twoim łonie”, i zapowiedział, że starszy będzie służył młodszemu. W zwyczaju tamtego świata to młodszy ustępował starszemu; Bóg odwraca ten porządek. Paweł podkreśla, że słowa te padły, zanim bracia się urodzili (w. 11).

[371] **tn** „Jakuba umiłowałem, a Ezawa znienawidziłem”: Ml 1:2–3 według przekładu greckiego; Paweł stawia tylko imię Jakuba na początku. U Malachiasza Bóg mówi o dwóch narodach: o Izraelu, potomkach Jakuba, i o Edomie, potomkach Ezawa (Ml 1:2–5). W języku Starego Testamentu para „kochać – nienawidzić” wyraża wybór jednego i odrzucenie drugiego. Gdy Jakub kochał Rachelę bardziej niż Leę, Księga Rodzaju mówi, że Lea była „znienawidzona” (Rdz 29:30–31).

[372] **tn** „Zmiłuję się ... zlituję się”: Wj 33:19, słowo w słowo za przekładem greckim. Mojżesz prosi Boga, by pokazał mu swoją chwałę (Wj 33:18), a Bóg odpowiada, że przejdzie przed nim i ogłosi swoje imię. Greka ma tu dwa różne czasowniki, podobnie jak hebrajski, więc i polski ma dwa: „zmiłować się” i „zlitować się”. Paweł wydobywa z tych słów to, że o miłosierdziu rozstrzyga sam Bóg (w. 16).

[373] **tn** „Nie *zależy to*”: greka nie ma tu orzeczenia. „To” może znaczyć miłosierdzie Boga, o którym mówi cytat w w. 15, albo, szerzej, Boży wybór, o którym mowa od w. 11. „Kto biegnie” (τρέχοντος, trechontos): obraz biegacza na zawodach, którym Paweł mówi o wysiłku (Ga 2:2, 5:7; 1 Kor 9:24–26). Miłosierdzia nie zdobywa ani pragnienie, ani wysiłek człowieka: daje je Bóg.

[374] **sn** „Właśnie po to cię wzbudziłem...”: Wj 9:16. Bóg każe Mojżeszowi powiedzieć to faraonowi po szóstej pladze, wrzodach, gdy zapowiada grad (Wj 9:8–19): mógł już zgładzić faraona i jego lud, ale pozwolił mu się ostać, aby okazać swoją moc (Wj 9:15–16). Przekład grecki ma tu „zostałeś zachowany”, hebrajski dosłownie „postawiłem cię”. Paweł pisze „wzbudziłem cię”, słowem, którym Pismo mówi o Bogu wprowadzającym ludzi na scenę dziejów (Ha 1:6: Bóg „wzbudza” Chaldejczyków). Mojżesz pokazuje miłosierdzie Boga, faraon Jego surowość (w. 18).

[375] **tn** „Zatwardza” (σκληρύνει, sklērynei): czyni nieczułym i upartym. Księga Wyjścia mówi na przemian, że to Bóg zatwardza serce faraona (zapowiedź w Wj 4:21, spełnienie w 9:12), i że faraon sam uczynił swoje serce ciężkim, czyli nieczułym (Wj 9:34). Tym samym słowem List do Hebrajczyków wzywa: „nie zatwardzajcie waszych serc” (Hbr 3:8).

[376] **sn** „Czyż to, co ulepione, powie temu, kto je ulepił”: słowa z Iz 29:16 według przekładu greckiego. Pytanie „Dlaczego mnie takim uczyniłeś?” Paweł układa sam; bliskie jest Iz 45:9, gdzie glina pyta garncarza: „Co robisz?”. Obraz garncarza i gliny wraca w Iz 64:7 i Jr 18:6: Izrael jest w ręku Boga jak glina w ręku garncarza. Zwrot „człowieku” (jak

prawa z tej samej bryły gliny uczynić jednego naczynia do *użytku* zaszczytnego, a drugiego do niegodnego?[377] 22 A jeśli Bóg, chcąc okazać gniew i dać poznać swoją moc,[378] zniósł z wielką cierpliwością naczynia gniewu, przygotowane na zgubę,[379] 23 i aby dać poznać bogactwo swojej chwały na naczyniach miłosierdzia, które wcześniej przygotował na chwałę,[380] 24 których też powołał, nas, nie tylko spośród Żydów, ale i spośród pogan? 25 Jak też mówi u Ozeasza: „Nazwę «Nie mój lud» moim ludem i «Nieumiłowaną» umiłowaną;[381] 26 i stanie się, że w miejscu, gdzie im powiedziano: «Nie *jesteście* moim ludem», tam zostaną nazwani synami Boga żywego”.[382] 27 Izajasz zaś woła o Izraelu: „Choćby liczba synów Izraela była jak piasek morza, reszta zostanie zbawiona;[383] 28 Pan bowiem wykona słowo[384] na ziemi, doprowadzając je do końca i skracając”.[385] 29 I jak zapowiedział Izajasz: „Gdyby Pan Zastępów nie zostawił nam potomstwa, stalibyśmy się jak Sodoma i upodobnilibyśmy się do Gomory”.[386]

Potknęli się o kamień: sprawiedliwość z wiary (9:30–10:4)

w 2:1 i 2:3) przypomina rozmówcy, że jako stworzenie stoi przed swoim Stwórcą.

[377] **tn** „Do *użytku* zaszczytnego ... do niegodnego”: dosłownie „do czci ... do niesławy”. Drugie określenie bywa rozumiane łagodniej, jako naczynie zwykłe, codzienne. Księga Mądrości mówi o garncarzu, który z tej samej gliny lepi naczynia do czystych zajęć i do przeciwnych (Mdr 15:7). „Bryła” (φύραμα, phyrama): tym słowem Paweł nazywa też ciasto (Ga 5:9; Rz 11:16).

[378] **tn** „A jeśli Bóg, chcąc...”: zdanie greckie nie ma dokończenia. Paweł stawia przypuszczenie i zostawia je otwarte aż do w. 24, a czytelnik sam dopowiada: czy wtedy można jeszcze stawiać Bogu zarzut? „Chcąc” (θέλων, thelōn) można rozumieć dwojako. Bóg zniósł naczynia gniewu, bo chciał okazać gniew i swoją moc, jak przy faraonie (w. 17). Albo zniósł je z wielką cierpliwością, choć chciał okazać gniew; tak jak w 2:4, gdzie Bóg okazuje cierpliwość, a Jego dobroć prowadzi do nawrócenia. Polski imiesłów, podobnie jak grecki, zostawia oba odczytania.

[379] **tn** „Naczynia gniewu, przygotowane na zgubę”: obraz naczyń z w. 21 przechodzi na ludzi, na których ciąży gniew Boga. Paweł mówi „przygotowane” i nie podaje, kto je przygotował. Forma grecka (κατηρτισμένα, katērtismena) pozwala też czytać „same się przygotowały”, ale i tego Paweł nie mówi. O naczyniach miłosierdzia mówi natomiast wprost, że Bóg „wcześniej przygotował” je na chwałę (w. 23).

[380] **tn** „Które wcześniej przygotował na chwałę”: tu podmiotem jest Bóg. Słowa przypominają 8:30: „Których zaś wcześniej przeznaczył, tych też powołał”, aż po „tych też uwielbił”. W w. 24 Paweł mówi, kim są naczynia miłosierdzia: to my, powołani nie tylko spośród Żydów, ale i spośród pogan.

[381] **sn** „Nazwę «Nie mój lud» moim ludem...”: słowa z Oz 2:25 według przekładu greckiego. Prorok Ozeasz nadał dzieciom imiona-znaki: syna nazwał „Nie mój lud”, a córce dał imię, które znaczy „Ta, nad którą się nie zmiłowano” (Oz 1:6, 1:9). Imiona mówiły, że Bóg odwraca się od dziesięciu plemion Izraela; ten sam prorok zapowiada, że Bóg przyjmie je na nowo. Paweł odwraca kolejność zdań, tak że „nie mój lud” stoi na czele, i odnosi zapowiedź do pogan. Tekst hebrajski i większość odpisów przekładu greckiego mówią w Oz 2:25 o zmiłowaniu; Paweł idzie za odpisem, który ma „umiłowaną”.

[382] **sn** „Tam zostaną nazwani synami Boga żywego”: słowa z Oz 2:1. Paweł dodaje do nich „tam”: właśnie w miejscu, gdzie słyszeli, że nie są ludem Boga, zostaną nazwani Jego synami. U Ozeasza chodzi o Izraela odrzuconego i przyjętego na nowo; Paweł, jak w w. 25, odnosi te słowa do pogan. „Synami Boga” nazwał w 8:14 tych, których prowadzi Duch Boży.

[383] **sn** „Reszta zostanie zbawiona”: słowa z Iz 10:22 według przekładu greckiego, skrócone. Początek, „liczba synów Izraela”, Paweł bierze z Oz 2:1, z którego zdanie przytoczył w w. 26. Zestawienie ma ostrze: choćby Izraelitów było tyle co piasku, zbawiona zostanie tylko reszta. Już jednak to, że reszta ocaleje, jest dziełem Boga (w. 29). Tekst hebrajski mówi „reszta powróci”; tak brzmi imię syna Izajasza (Iz 7:3).

[384] **tn** „Słowo”: tu w znaczeniu wyroku. Pan wykona go w pełni i nagle, bez zwłoki; zdanie mówi o sądzie nad Izraelem, nie o obietnicy. Tak brzmi Iz 10:22–23 w przekładzie greckim. Tekst hebrajski mówi o zagładzie postanowionej, którą Pan Bóg Zastępów wykona pośród całej ziemi.

[385] **tc** Po „skracając” większość rękopisów, a wśród nich późniejszy korektor Kodeksu Synajskiego, Kodeks Klaromontański (VI w.) i Kodeks Boerneriański (IX w.), dodaje słowa „w sprawiedliwości, bo słowo skrócone”; tak brzmi to miejsce w greckim przekładzie Iz 10:22–23. Dopisku nie mają Papirus 46 (ok. 200 r.) oraz Kodeksy Synajski w pierwotnym zapisie (IV w.), Watykański (IV w.) i Aleksandryjski (V w.). Opuszczenie dałoby się wytłumaczyć przeskokiem oka kopisty od „skracając” do „skrócone”, ale późniejsi kopiści często uzupełniali niepełne cytaty ze Starego Testamentu, a krótszy tekst mają świadkowie dawni i ważni (komentarz tekstowy Houghtona, 2025).

[386] **sn** „Gdyby Pan Zastępów nie zostawił nam potomstwa...”: słowa z Iz 1:9 według przekładu greckiego. Izajasz mówi o Judzie spustoszonym przez wrogów (Iz 1:7–8). Tekst hebrajski ma „gdyby ... nie zostawił nam garstki ocalałych”; przekład grecki mówi o „potomstwie”, tym samym słowem, które Paweł omawiał w w. 7–8. Sodomę i Gomorę Bóg zniszczył doszczętnie (Rdz 19:24–25); Izraela przed takim losem uchroniło tylko to, że Pan zostawił resztę.

30 Co więc powiemy? Że poganie, którzy nie ścigali sprawiedliwości, zdobyli sprawiedliwość,[387]
sprawiedliwość zaś z wiary; 31 Izrael zaś, ścigając Prawo sprawiedliwości,[388] do Prawa nie
dotarł. 32 Dlaczego? Bo *ścigali je* nie z wiary, lecz jakby[389] z uczynków;[390] potknęli się o kamień
potknięcia, 33 jak jest napisane: „Oto kładę na Syjonie kamień potknięcia i skałę przeszkody,
a kto w Niego wierzy, nie zostanie zawstydzony”.[391,°] **10** 1 Bracia, pragnienie mojego serca
i prośba do Boga za nimi[392] *są* ku zbawieniu.[°] 2 Świadczę bowiem o nich, że mają gorliwość
o Boga, ale nie według poznania. 3 Nie znając bowiem sprawiedliwości Bożej i własną usiłując
ustanowić,[393] sprawiedliwości Bożej się nie poddali. 4 Kresem[394] bowiem Prawa *jest* Chrystus
ku sprawiedliwości dla każdego wierzącego.

Blisko ciebie jest słowo (10:5–13)

5 Mojżesz bowiem pisze, że człowiek, który wypełni sprawiedliwość z Prawa,[395] przez nią żyć

---

[387] **tn** „Nie ścigali ... zdobyli”: dwa słowa z obrazu pościgu i biegu, jak „biegnie” w 9:16; razem stawia je Paweł także w Flp 3:12. Poganie nie biegli po sprawiedliwość, a ją zdobyli; Izrael ścigał Prawo, które miało do niej prowadzić, i do celu nie dotarł (w. 31). Trzecie „sprawiedliwość” w tym wersecie mówi, o jaką sprawiedliwość chodzi: o tę, która przychodzi z wiary.

[388] **tn** „Prawo sprawiedliwości”: Prawo Mojżesza jako droga, która miała prowadzić do sprawiedliwości (10:5). Paweł nie mówi, że Izrael ścigał sprawiedliwość, lecz że ścigał Prawo, które ją obiecywało, i do niego nie dotarł. Niektórzy komentatorzy czytają tu „zasadę sprawiedliwości”, jak „prawo wiary” w 3:27; przy tym odczytaniu oba słowa pisze się małą literą.

[389] **tn** „Jakby z uczynków”: słowo „jakby” zaznacza, że to droga, którą Izrael uważał za drogę do sprawiedliwości. Paweł nie przyznaje, że z uczynków da się ją zdobyć.

[390] **tc** Po „z uczynków” większość rękopisów, a wśród nich późniejszy korektor Kodeksu Synajskiego i Kodeks Klaromontański (VI w.), dodaje słowo „Prawa”: „z uczynków Prawa”, jak w 3:20 i 3:28. Nie mają go Papirus 46 (ok. 200 r.), Kodeksy Synajski w pierwotnym zapisie (IV w.), Watykański (IV w.) i Aleksandryjski (V w.) oraz Kodeks Boerneriański (IX w.). Dłuższa forma zgadza się ze zwrotem, którego Paweł często używa, ale za krótszą stoją dawni i ważni świadkowie, a samo „z uczynków” Paweł pisze też w 4:2, 9:12 i 11:6 (komentarz tekstowy Houghtona, 2025).

[391] **tn** „Oto kładę na Syjonie...”: Paweł łączy dwa miejsca z Izajasza. Ramę daje Iz 28:16 według przekładu greckiego, ale w miejsce kamienia „drogocennego, wybranego, węgielnego” Paweł wstawia słowa z Iz 8:14 o kamieniu potknięcia i skale przeszkody. Kamień i skała to jeden przedmiot: to, o co się potyka. W Iz 8:14 przekład grecki zapewnia tych, którzy zaufają Panu, że nie natkną się na Niego jak na kamień potknięcia; tekst hebrajski mówi, że Pan stanie się dla obu domów Izraela kamieniem, o który się uderza, i skałą, o którą się potyka, i słowa Pawła stoją bliżej niego. Tam kamieniem jest sam Pan; Paweł odnosi te słowa do Chrystusa: „kto w Niego wierzy” (tak samo 1 P 2:6–8). Zakończenie „nie zostanie zawstydzony” idzie za przekładem greckim; tekst hebrajski ma „kto wierzy, nie będzie się spieszył”.

[°] W wydaniu czytelniczym: „jak jest napisane: „Oto kładę na Syjonie kamień, o który się potkną, skałę, o którą upadną, a kto w Niego wierzy, nie zostanie zawstydzony”.”

[392] **tc** Zamiast „za nimi” większość rękopisów ma „za Izraelem”. „Za nimi” czytają Papirus 46 (ok. 200 r.) oraz Kodeksy Synajski (IV w.), Watykański (IV w.) i Aleksandryjski (V w.). Sens się nie zmienia, bo chodzi o Izraela z 9:31; Sanday i Headlam uważają „Izraela” za objaśnienie albo za ślad tego, że od tego wersetu zaczynało się czytanie w nabożeństwie.

[°] W wydaniu czytelniczym: „Bracia, z serca pragnę, aby zostali zbawieni, i o to modlę się za nimi do Boga.”

[393] **tn** „Sprawiedliwości Bożej ... własną”: Paweł zestawia dwie drogi, sprawiedliwość, którą daje Bóg, i własną, zdobywaną z uczynków (9:32; por. Flp 3:9). „Nie znając” stwierdza samą niewiedzę; czy jest ona zawiniona, Paweł pokazuje od 10:14. Drugie „sprawiedliwość Boża” można czytać tak samo jak pierwsze albo jako Bożą sprawiedliwość, której człowiek ma się poddać; polski przymiotnik, jak grecki dopełniacz, zostawia oba odczytania (zob. przypis przy 1:17).

[394] **tn** „Kresem” (τέλος, telos) – greckie słowo znaczy i koniec, i cel, do którego coś zmierza. Polskie „kres” mówi o jednym i drugim: o końcu i o miejscu, do którego prowadzi droga; tym samym słowem oddane jest to samo greckie w 6:21–22. Jedni czytają tu koniec: z przyjściem Chrystusa Prawo przestało być drogą do sprawiedliwości (por. 6:14; 7:4); Sanday i Headlam przytaczają porównanie, że Chrystus jest końcem Prawa, jak śmierć jest końcem życia. Inni czytają cel: Prawo prowadziło do Chrystusa (por. 3:21; Ga 3:24). Obraz biegu z 9:30–32 pasuje do obu odczytań, bo meta jest i celem, i końcem biegu.

[395] **tc** Tak czytają Kodeks Synajski (IV w.) i Wulgata; ten sam szyk i ten sam zaimek ma Kodeks Aleksandryjski (V w.). Papirus 46 (ok. 200 r.) i większość późniejszych rękopisów mają: „Mojżesz bowiem pisze o sprawiedliwości z Prawa, że człowiek, który je wypełni, przez nie żyć będzie”; tak też wydanie Nestle–Aland. Wtedy słowa o sprawiedliwości są wstępem, a cytat brzmi jak w Ga 3:12. Kodeks Watykański (IV w.) łączy obie lekcje. Sanday i Headlam uważają lekcję krótszą za pierwotną: dłuższą upodobniono do Septuaginty i do Ga 3:12.

będzie.[396] 6 Sprawiedliwość zaś z wiary tak mówi: „Nie mów w swoim sercu: «Kto wstąpi do
nieba?»”,[397] to jest sprowadzić Chrystusa; 7 „albo: «Kto zstąpi do otchłani?»”,[398] to jest wyprowa-
dzić Chrystusa z martwych. 8 Ale co mówi? „Blisko ciebie jest słowo, w twoich ustach i w twoim
sercu”, to jest słowo wiary, które głosimy, 9 że jeśli wyznasz swoimi ustami Jezusa jako Pana
i uwierzysz w swoim sercu, że Bóg wzbudził Go z martwych, zostaniesz zbawiony.[399] 10 Sercem
bowiem wierzy się ku sprawiedliwości, ustami zaś wyznaje się ku zbawieniu.[400] 11 Mówi bo-
wiem Pismo: „Każdy, kto w Niego wierzy, nie zostanie zawstydzony”.[401] 12 Nie ma bowiem
różnicy między Żydem a Grekiem, bo ten sam *jest* Panem wszystkich, bogaty dla wszystkich,
którzy Go wzywają.[402] 13 Bo „każdy, kto wezwie imienia Pana, zostanie zbawiony”.[403]

Jak mają uwierzyć, jeśli nie usłyszeli? (10:14–21)

14 Jak więc mają wezwać Tego, w którego nie uwierzyli? A jak mają uwierzyć w Tego, którego nie
usłyszeli?[404] A jak mają usłyszeć bez głoszącego? 15 A jak mają głosić, jeśli nie zostaną posłani?
Jak jest napisane: „Jakże piękne stopy[405] tych, którzy niosą dobre wieści!”[406] 16 Ale nie wszyscy
usłuchali ewangelii. Izajasz bowiem mówi: „Panie, kto uwierzył temu, co usłyszeliśmy?”[407]

---

[396] **tn** Kpł 18:5, ten sam werset co w Ga 3:12. Paweł wplata go we własne zdanie: to, co człowiek ma wypełnić, to „sprawiedliwość z Prawa”, a życie przychodzi przez nią. W brzmieniu według wydania Nestle–Aland cytat brzmi jak w Ga 3:12: wypełnia się „je”, czyli nakazy Prawa, i przez nie się żyje. Czas przyszły „żyć będzie” można czytać jako obietnicę życia dla tego, kto wypełni, albo jako wymóg, by całe życie toczyło się według Prawa. Naprzeciw tych słów Mojżesza stają w w. 6–8 słowa sprawiedliwości z wiary.

[397] **tn** Słowa z Pwt 30:12–14, gdzie Mojżesz mówi, że przykazanie nie jest w niebie ani za morzem, lecz blisko, w ustach i w sercu; początek „Nie mów w swoim sercu” pochodzi z Pwt 9:4. Dopowiedzenia „to jest ...” (w. 6, 7, 8) odnoszą te słowa do Chrystusa: nie trzeba wstępować do nieba, by Go sprowadzić, ani zstępować do otchłani, by Go wyprowadzić z martwych. Sanday i Headlam: jak przykazanie nie było daleko, tak tym bardziej nie jest daleko Chrystus, który już przyszedł. Sprawiedliwość z wiary mówi tu jak osoba; o sprawiedliwości z Prawa pisał Mojżesz (w. 5).

[398] **sn** U Mojżesza (Pwt 30:13): „Kto przeprawi się dla nas na drugą stronę morza?”. Paweł mówi o otchłani, czyli o głębi, gdzie przebywają umarli; niebo i otchłanie stoją obok siebie także w Ps 107:26 (w Septuagincie). Dzięki tej zmianie słowa Pisma mówią o zmartwychwstaniu.

[399] **tn** Zdanie podaje treść „słowa wiary” z w. 8; początkowe „że” można też czytać jako „bo”, wtedy zdanie uzasadnia w. 8. Wyznanie Jezusa jako Pana odpowiada w. 6 (Chrystus przyszedł z nieba), a wiara, że Bóg wzbudził Go z martwych, odpowiada w. 7 (Sanday i Headlam). Usta i serce stoją w tej samej kolejności co w słowach Pwt 30:14 przytoczonych w w. 8.

[400] **tn** Wiara w sercu i wyznanie ustami to dwie strony jednego początku: wewnętrzna i zewnętrzna (Sanday i Headlam). Tu kolejność jest odwrotna niż w w. 9: najpierw wiara, potem jej wyznanie.

[401] **tn** Iz 28:16, jak w 9:33. Paweł dodaje słowo „każdy”, którego u Izajasza nie ma; na nim opierają się w. 12–13: nie ma różnicy między Żydem a Grekiem, a „każdy, kto wezwie imienia Pana, zostanie zbawiony”.

[402] **tn** Te same słowa „nie ma różnicy” padły w 3:22: tam dlatego, że wszyscy zgrzeszyli (3:23), tu dlatego, że ten sam jest Panem wszystkich (Sanday i Headlam). „Bogaty dla wszystkich” znaczy: hojnie obdarza każdego, kto Go wzywa; o bogactwie Bożej dobroci i chwały mówią 2:4 i 9:23.

[403] **tn** Jl 3:5, słowo w słowo jak w Septuagincie. U Joela „Pan” oddaje imię Boga Izraela (w tekście hebrajskim JHWH), a kto wzywa Jego imienia, ocaleje w dniu Pana. Paweł odnosi te słowa do Jezusa, którego wierzący wyznają jako Pana (w. 9); wzywającymi imienia Pana Jezusa Chrystusa nazywa chrześcijan także w 1 Kor 1:2.

[404] **tn** Dosłownie: słyszeć Go, czyli słyszeć Chrystusa, który mówi przez tych, którzy Go głoszą (Sanday i Headlam); wielu czyta też: „o którym nie usłyszeli”. Pytania idą wstecz: wzywanie wymaga wiary, wiara usłyszenia, usłyszenie kogoś, kto głosi, a głoszenie posłania (w. 15).

[405] **tc** Większość późniejszych rękopisów i Wulgata dodają tu: „tych, którzy niosą wieść o pokoju”, jak u Izajasza. Nie mają tych słów Papirus 46 (ok. 200 r.) ani kodeksy Synajski, Watykański (oba IV w.), Aleksandryjski i Efrema (oba V w.); dopisano je zapewne, by zbliżyć cytat do Septuaginty (Sanday i Headlam).

[406] **tn** Iz 52:7, bliżej tekstu hebrajskiego niż Septuaginty. U Izajasza posłaniec biegnie przez góry do Jerozolimy z wieścią o końcu niewoli: „Twój Bóg króluje”. Paweł zmienia jednego posłańca na wielu i odnosi te słowa do posłańców Chrystusa: zostali posłani, więc warunek z w. 14–15 jest spełniony (Sanday i Headlam).

[407] **tn** Iz 53:1 według Septuaginty (słowa „Panie” nie ma w tekście hebrajskim); tak samo J 12:38. Izajasz zapowiada niewiarę zaraz po słowach o posłańcach z dobrą wieścią (Iz 52:7). „Nie wszyscy” to łagodne niedopowiedzenie, jak „niektórzy” w 3:3 (Sanday i Headlam).

17 Zatem wiara *jest* ze słuchania,[408] a słuchanie przez słowo Chrystusa.[409] 18 Ale pytam: czy
może nie usłyszeli? Owszem: „Po całej ziemi rozszedł się ich głos i do krańców zamieszkanego
świata ich słowa”.[410] 19 Ale pytam: czy może Izrael nie zrozumiał? Najpierw Mojżesz mówi: „Ja
pobudzę was do zazdrości przez to, co nie *jest* narodem, przez naród bezrozumny rozgniewam
was”.[411] 20 Izajasz zaś zdobywa się na odwagę i mówi: „Zostałem znaleziony przez tych, którzy
Mnie nie szukali, stałem się widoczny dla tych, którzy o Mnie nie pytali”.[412] 21 O Izraelu zaś
mówi: „Przez cały dzień wyciągałem swoje ręce do ludu, który stawia opór i sprzeciwia się”.[413]

Bóg nie odrzucił swojego ludu (11:1–10)

11 1 Pytam więc: czy może Bóg odrzucił swój lud? Oby się nie stało! I ja bowiem jestem
Izraelitą, z potomstwa Abrahama, z pokolenia Beniamina.[414] 2 Nie odrzucił Bóg swojego ludu,
który On wcześniej poznał.[415] Czy też nie wiecie, co mówi Pismo w *opowieści o* Eliaszu, jak skarży
się Bogu na Izraela?[416] 3 „Panie, Twoich proroków zabili, Twoje ołtarze zburzyli, i ja zostałem
sam, i czyhają na moje życie”.[417] 4 Ale co mówi mu Boża odpowiedź? „Zostawiłem sobie siedem
tysięcy mężczyzn, którzy nie zgięli kolana przed Baalem”.[418] 5 Tak więc i w obecnym czasie
powstała reszta według wyboru łaski.[419] 6 A jeśli z łaski, to już nie z uczynków, bo inaczej łaska

---

[408] **tn** „Słuchanie” to w grece to samo słowo co „to, co usłyszeliśmy” w w. 16: znaczy i słuchanie, i wieść, czyli to, co się słyszy. „Słowo Chrystusa” może znaczyć słowo o Chrystusie albo słowo, które mówi sam Chrystus przez swoich posłańców (por. w. 14).

[409] **tc** Większość późniejszych rękopisów, a także Kodeks Aleksandryjski (V w.) i poprawka w Kodeksie Synajskim, ma: „słowo Boże”. „Słowo Chrystusa” czytają Papirus 46 (ok. 200 r.), pierwotny tekst Kodeksu Synajskiego, Kodeks Watykański (oba IV w.) i Kodeks Efrema (V w.). Tego zwrotu nie ma nigdzie indziej w Nowym Testamencie, łatwo więc było go zamienić na częstsze „słowo Boże” (Houghton).

[410] **tn** Ps 19:5 słowo w słowo według Septuaginty, choć Paweł nie zaznacza, że cytuje. W tekście hebrajskim stoi „ich sznur” (sznur mierniczy, obraz zasięgu); wielu badaczy czyta tam, jak Septuaginta, „ich głos”. W psalmie niebiosa bez słów głoszą chwałę Boga po całej ziemi; Paweł tymi słowami mówi o zasięgu głoszenia ewangelii. Nie twierdzi, że usłyszał ją każdy człowiek, lecz że Izrael jako całość miał okazję ją usłyszeć (Sanday i Headlam).

[411] **tn** Pwt 32:21, z pieśni Mojżesza, według Septuaginty; Paweł zmienia „ich” na „was”. W pieśni Izrael pobudził Boga do zazdrości tym, co nie jest bogiem, więc Bóg pobudzi Izraela do zazdrości tym, co nie jest narodem: okaże miłosierdzie ludziom spoza swojego ludu (Sanday i Headlam). Do tej zazdrości Paweł wraca w 11:11 i 11:14.

[412] **tn** Iz 65:1 według Septuaginty, z zamienioną kolejnością zdań. Według Sandaya i Headlama u Izajasza słowa te mówią o Izraelu, który odstąpił od Boga; Paweł odnosi je do pogan, jak słowa Ozeasza w 9:25–26. Izajasz okazuje odwagę, bo staje przeciw przekonaniom własnego narodu, tak jak Paweł.

[413] **tn** Iz 65:2, zaraz po słowach z w. 20, według Septuaginty, która jedno hebrajskie słowo „oporny” oddaje dwoma. Wyciągnięte ręce to gest kogoś, kto zaprasza i czeka. Poganie znaleźli Boga, choć Go nie szukali; Izrael, do którego Bóg przez cały dzień wyciągał ręce, stawiał opór (Sanday i Headlam).

[414] **tn** To zdanie czyta się dwojako. Może być dowodem: Paweł jest Izraelitą i nie został odrzucony, więc Bóg nie odrzucił swojego ludu (tak większość komentatorów). Może też podawać powód jego oburzenia: dla Izraelity sama taka myśl jest niemal bluźnierstwem, a odpowiedź pada dopiero na początku w. 2 (Sanday i Headlam).

[415] **tn** Paweł powtarza słowa obietnicy: „Pan nie odrzuci swojego ludu” (1 Sm 12:22; Ps 94:14 według Septuaginty). „Wcześniej poznał” znaczy tu zapewne „wcześniej wybrał” (por. 8:29), choć może też znaczyć, że Bóg z góry znał dzieje swojego ludu. Chodzi o cały naród, nie o część ludu (Sanday i Headlam).

[416] **tn** Dosłownie: „w Eliaszu”. Tak przytaczano części Pisma, nazywając je od ich treści (Sanday i Headlam); chodzi o 1 Krl 19. „Skarży się” to w grece ten sam czasownik, co „wstawia się” w 8:27 i 8:34, tu jednak z przyimkiem „przeciw”: Eliasz staje przed Bogiem jako oskarżyciel Izraela.

[417] **tn** 1 Krl 19:10 (powtórzone w 19:14), skrócone i ze zmienioną kolejnością zdań. Eliasz uciekł przed Izebel na górę Horeb i tam oskarża swój naród o całkowite odstępstwo: tylko on jeden został wierny. Paweł stawia na początku zabójstwo proroków, które najbardziej przypominało mu jego czasy (Sanday i Headlam).

[418] **tn** 1 Krl 19:18, skrócone; w Septuagincie „zostawisz”, u Pawła „zostawiłem sobie”, bliżej tekstu hebrajskiego. Przy imieniu Baal stoi w grece rodzajnik żeński: to znak, że w miejsce imienia bożka czytano słowo „hańba”, w grece rodzaju żeńskiego (Sanday i Headlam). Naród jako całość odstąpił, ale Bóg zachował wierną resztę; tak samo jest za Pawła.

[419] **tn** Wybór, którego źródłem jest łaska Boga, a nie zasługa (por. 9:11). Jak za Eliasza siedem tysięcy wiernych, tak teraz ci z Izraela, którzy uwierzyli w Chrystusa, dowodzą, że Bóg nie odrzucił swojego ludu (Sanday i Headlam).

nie byłaby już łaską.[420] **7** Co więc? Czego Izrael szuka, tego nie osiągnął, wybrani zaś osiągnęli;[421]
a pozostali zostali zatwardzeni,[422] **8** jak jest napisane: „Dał im Bóg ducha odrętwienia, oczy, aby
nie widzieli, i uszy, aby nie słyszeli, aż do dnia dzisiejszego”.[423] **9** I Dawid mówi: „Niech stanie
się ich stół sidłem i siecią, i przeszkodą, i odpłatą dla nich,[424] **10** niech zostaną zaciemnione ich
oczy, aby nie widzieli, i ich grzbiet zginaj nieustannie”.[425]

Potknięcie Izraela i gałęzie oliwki (11:11–24)

11 Pytam więc: czy może potknęli się, aby upaść?[426] Oby się nie stało! Ale przez ich upadek
zbawienie *przyszło* do pogan, aby pobudzić ich do zazdrości.[427] **12** A jeśli ich upadek *jest*
bogactwem świata i ich porażka[428] bogactwem pogan, o ileż bardziej ich pełnia![429] **13** Wam
zaś mówię, poganom. Na ile więc ja jestem apostołem pogan, przydaję chwały swojemu
usługiwaniu,[430] **14** czy jakimś sposobem pobudzę do zazdrości moje ciało[431] i zbawię niektórych
z nich. **15** Jeśli bowiem ich odtrącenie[432] *jest* pojednaniem świata, czym *będzie* ich przyjęcie, jeśli

---

[420] **tc** Większość późniejszych rękopisów, a także Kodeks Watykański (IV w.), dodaje: „A jeśli z uczynków, to już nie jest łaska, bo inaczej uczynek nie byłby już uczynkiem”; dopisał je też późniejszy korektor Kodeksu Synajskiego. Nie mają tych słów Papirus 46 (ok. 200 r.), Kodeks Synajski w pierwotnym zapisie (IV w.) ani kodeksy Aleksandryjski i Efrema (oba V w.). Nie widać powodu, dla którego ktoś miałby je opuścić; to późniejszy dopisek zdania równoległego (Houghton).

[421] **tn** Dosłownie: „wybór”. Paweł nazywa wybranych samym słowem „wybór”, kładąc nacisk na zasadę wyboru, nie na ludzi (Sanday i Headlam); por. „reszta według wyboru łaski” (w. 5).

[422] **tn** Inne słowo greckie niż „zatwardza” w 9:18. Pochodzi od nazwy zgrubienia, które narasta na złamanej kości: serce obrasta twardą powłoką i nie przyjmuje już żadnej nauki (Sanday i Headlam). Paweł nie mówi tu, kto ich zatwardził; w. 8 wskazuje Boga.

[423] **tn** Pwt 29:3 połączone z Iz 29:10. Mojżesz mówi, że Pan nie dał ludowi oczu, aby widział, ani uszu, aby słyszał; Izajasz, że Pan zesłał na lud ducha głębokiego snu. „Odrętwienie” to stan nieczułości na wszystko, co duchowe, jak po upiciu się albo w głębokim śnie (Sanday i Headlam).

[424] **tn** Ps 69:23–24 według Septuaginty, z dodaną „siecią” (por. Ps 35:8) i zmienioną kolejnością. Stół to uczta: ludzie ucztują beztrosko i zaskakuje ich wróg, a to, co miało być ich siłą, staje się ich zgubą. Tak dla Żydów Prawo i Pismo, którym ufali, stają się sidłem, w które wpadają (Sanday i Headlam).

[425] **tn** Zgięty grzbiet to obraz ludzi, którzy po omacku błądzą w ciemności, albo ludzi pochylonych pod ciężarem, który sami wzięli na swoje barki (Sanday i Headlam).

[426] **sn** Inne słowo greckie niż „potknęli się” w 9:32; obraz wyrasta z „przeszkody” w w. 9 (Sanday i Headlam). Kto się potknie, może się podnieść, a „upaść” znaczy tu upadek ostateczny, bez powstania. „Aby” wskazuje raczej skutek niż zamiar: czy potknęli się tak, że upadli na zawsze?

[427] **sn** W grece „upaść” i „upadek” mają wspólny rdzeń, ale „upadek” znaczy tu fałszywy krok, potknięcie obok drogi (Sanday i Headlam). Izrael nie upadł na zawsze: przez ten krok zbawienie przyszło do pogan, gdy Żydzi odrzucili głoszenie Pawła (por. Dz 13:45–48). „Pobudzić do zazdrości” nawiązuje do Pwt 32:21, przytoczonego w 10:19; „ich” to Izraelici.

[428] **tn** Słowo rzadkie: w Nowym Testamencie jeszcze tylko w 1 Kor 6:7. Znaczy porażkę, przegraną, stratę (Abbott-Smith): Izrael nie osiągnął tego, czego szukał (w. 7). Wielu komentatorów czyta „uszczuplenie”, czyli małą liczbę Izraelitów, którzy uwierzyli, bo lepiej przeciwstawia się „pełni”; słowniki tego znaczenia nie poświadczają.

[429] **tn** „Pełnia” to tu zapewne pełna liczba Izraelitów, którzy zostaną przyjęci (por. w. 25; Sanday i Headlam). Niektórzy rozumieją pełne posłuszeństwo Izraela wobec Boga (por. 13:10). Paweł rozumuje od mniejszego do większego: skoro ich upadek przyniósł światu bogactwo, ich pełnia przyniesie więcej.

[430] **tn** Dosłownie: „wielbię”, ten sam czasownik co w 1:21 („nie uwielbili Go”). Paweł przydaje chwały swojemu usługiwaniu słowem, gdy wszędzie głosi, że ewangelia jest dla pogan, albo czynem, gdy robi wszystko, by przynosiło owoc (Sanday i Headlam).

[431] **tn** Tak w Piśmie nazywa się krewnych: Laban mówi do Jakuba, że jest jego kością i ciałem (Rdz 29:14). Paweł mówi o Żydach, swoich rodakach (por. 9:3 „moich rodaków według ciała”).

[432] **tn** Inne słowo greckie niż „odrzucił” w w. 1–2, gdzie Paweł zaprzecza, że Bóg odrzucił swój lud. „Ich odtrącenie” może znaczyć, że Bóg ich odtrącił, na co wskazuje przeciwstawne „przyjęcie” (Sanday i Headlam), albo że oni odtrącili ewangelię.

nie życiem z martwych?[433] **16** Jeśli zaś pierwociny *są* święte, to i ciasto;[434] i jeśli korzeń *jest* święty, to i gałęzie.[435] **17** Jeśli zaś niektóre z gałęzi zostały odłamane, a ty, będąc dziką oliwką, zostałeś wszczepiony wśród nich[436] i stałeś się współuczestnikiem soczystego korzenia oliwki,[437] **18** nie przechwalaj się kosztem gałęzi; a jeśli się przechwalasz, to nie ty dźwigasz korzeń, lecz korzeń ciebie. **19** Powiesz więc: „Odłamane zostały gałęzie, abym ja został wszczepiony”. **20** Słusznie: przez niewiarę zostały odłamane, ty zaś przez wiarę stoisz. Nie myśl wyniośle, ale się bój;[438] **21** jeśli bowiem Bóg nie oszczędził gałęzi naturalnych, i ciebie nie oszczędzi.[439] **22** Zobacz więc dobroć i surowość Boga: wobec tych, którzy upadli, surowość, wobec ciebie zaś dobroć Boga, jeśli będziesz trwał w tej dobroci;[440] bo inaczej i ty zostaniesz wycięty. **23** A i oni, jeśli nie będą trwali w niewierze, zostaną wszczepieni; Bóg bowiem ma moc znowu ich wszczepić. **24** Jeśli bowiem ty zostałeś wycięty z oliwki z natury dzikiej i wbrew naturze wszczepiony w szlachetną oliwkę,[441] o ileż bardziej te naturalne *gałęzie* zostaną wszczepione we własną oliwkę![442]

Tajemnica: cały Izrael zostanie zbawiony (11:25–32)

25 Nie chcę bowiem, abyście nie wiedzieli, bracia, o tej tajemnicy,[443] żebyście nie byli mądrzy we własnym mniemaniu: zatwardziałość częściowo dotknęła Izraela,[444] aż wejdzie pełnia pogan,[445] **26** i w ten sposób cały Izrael zostanie zbawiony,[446] jak jest napisane: „Nadejdzie z Syjonu

---

[433] **tn** „Życie z martwych” można rozumieć obrazowo: przyjęcie Izraela będzie dla świata wielkim przebudzeniem, jak powrót umarłego do życia (por. Łk 15:24). Można też rozumieć dosłownie: jako powszechne zmartwychwstanie, które rozpocznie królestwo Mesjasza (tak Sanday i Headlam).

[434] **sn** Obraz z Lb 15:19–21: z pierwszej części ciasta pieczono placek i oddawano go Panu jako dar, a przez ten dar całe ciasto było poświęcone Bogu (Sanday i Headlam).

[435] **tn** Paweł nie mówi wprost, kim są pierwociny i korzeń. Zapewne chodzi o patriarchów, Abrahama, Izaaka i Jakuba, od których wyrósł cały naród (por. w. 28: Izraelici są umiłowani ze względu na ojców; Sanday i Headlam). Niektórzy widzą w pierwocinach Żydów, którzy uwierzyli w Chrystusa (por. „reszta” w w. 5), albo samego Chrystusa.

[436] **sn** Oliwką nazywa Izraela już Jeremiasz (Jr 11:16). Zwykle szczepi się gałązkę oliwki szlachetnej na dzikiej, nigdy odwrotnie, bo dzika gałązka nie dałaby dobrego owocu. Paweł świadomie odwraca obraz i sam powie w w. 24, że to „wbrew naturze” (Sanday i Headlam). „Wśród nich” znaczy: między gałęziami, które zostały na drzewie; niektórzy rozumieją „na ich miejscu”.

[437] **tc** Dosłownie: „korzenia tłustości oliwki”, czyli korzenia, z którego płynie jej sok. Tak czytają Kodeks Synajski w pierwotnym zapisie, Kodeks Watykański (oba IV w.) i Kodeks Efrema (V w.). Późniejszy korektor Kodeksu Synajskiego, Kodeks Aleksandryjski (V w.) i większość późniejszych rękopisów mają „korzenia i tłustości oliwki”, a Papirus 46 (ok. 200 r.) samo „tłustości oliwki”. Trudniejsze brzmienie tłumaczy powstanie obu prostszych (Houghton).

[438] **tn** Paweł nie mówi, czego się bać. Może chodzić o bojaźń wobec Boga, przeciwną pysze, albo o lęk przed tym, co spotkało odłamane gałęzie (w. 21).

[439] **tc** Tak czytają Kodeks Synajski i Kodeks Watykański (oba IV w.) oraz kodeksy Aleksandryjski i Efrema (oba V w.). Papirus 46 (ok. 200 r.) i większość późniejszych rękopisów mają: „może i ciebie nie oszczędzi”; tak też wydanie Nestle–Aland, ze słowem „może” w nawiasie. Dodane słowo łagodzi surową zapowiedź (Houghton).

[440] **sn** Chodzi o dobroć Boga, nie o dobroć człowieka. Trwać w niej znaczy dalej na niej polegać przez wiarę (por. w. 20: „ty zaś przez wiarę stoisz”), a nie ufać własnym zasługom ani uprzywilejowanemu położeniu (Sanday i Headlam).

[441] **sn** To samo wyrażenie „wbrew naturze” stoi w 1:26, gdzie mowa o grzechu. Tu nie niesie potępienia: opisuje szczepienie odwrotne niż w zwykłej praktyce, gałęzi dzikiej oliwki w szlachetną (zob. przypis do w. 17).

[442] **tn** Sanday i Headlam rozumieją „o ileż bardziej” jako „o ileż łatwiej”: przywrócenie Izraela jest prostsze niż powołanie pogan. Inni zauważają, że dla Boga nic nie jest łatwiejsze ani trudniejsze, więc chodzi raczej o to, co bardziej stosowne: gałęzie wracają do drzewa, z którego wyrosły. Polskie „o ileż bardziej” zostawia oba odczytania.

[443] **sn** Tajemnica to u Pawła zamysł Boga, dotąd ukryty, a teraz objawiony (16:25; Ef 3:3–6; Kol 1:26–27). Tu chodzi o to, jak Bóg prowadzi do zbawienia pogan i Izraela (Sanday i Headlam). Paweł ją odsłania, aby poganie nie przypisywali sobie zasługi za to, że przyjęli, co inni odrzucili.

[444] **tn** Sanday i Headlam łączą te słowa z ww. 5, 7 i 17: zatwardziałość objęła tylko część Izraela. Inni rozumieją ją jako niepełną, a jeszcze inni jako przejściową. Polskie „częściowo” zostawia pierwsze dwa odczytania, a przejściowość wyraża dalsza część zdania: „aż wejdzie pełnia pogan”.

[445] **sn** Pełnia pogan to ich pełna liczba, tak jak w w. 12 „pełnia” Izraela (Sanday i Headlam). „Wejść” bez dopowiedzenia znaczy w Ewangeliach wejść do królestwa Bożego, do życia (por. Mt 7:13; 18:8).

[446] **tn** „W ten sposób” odsyła do tego, co Paweł właśnie opisał: gdy wejdzie pełnia pogan, Izrael zostanie pobudzony

Wybawca, odwróci bezbożność od Jakuba. 27 I to *będzie* moje przymierze z nimi, gdy usunę
ich grzechy".[447] 28 Pod względem ewangelii *są* wrogami ze względu na was, pod względem
wyboru zaś umiłowanymi ze względu na ojców;[448] 29 Nieodwołalne *są* bowiem dary łaski
i powołanie Boga.[449] 30 Jak bowiem wy kiedyś stawialiście opór Bogu, teraz zaś dostąpiliście
miłosierdzia przez ich opór, 31 tak i oni teraz stawili opór, aby dzięki miłosierdziu wobec was[450]
i oni teraz dostąpili miłosierdzia;[451] 32 Bóg bowiem zamknął wszystkich w oporze, aby nad
wszystkimi się zmiłować.[452]

O głębio bogactwa i mądrości, i wiedzy Boga! (11:33–36)

33 O głębio bogactwa i mądrości, i wiedzy Boga![453] Jak niezgłębione *są* Jego wyroki i niezbadane
Jego drogi![454] 34 Bo „kto poznał myślenie Pana? Albo kto został Jego doradcą?"[455] 35 Albo „kto
pierwszy Mu dał i zostanie mu odpłacone?"[456] 36 Bo z Niego i przez Niego, i ku Niemu *jest*
wszystko.[457] Jemu chwała na wieki. Amen.

Ciała jako ofiara żywa; odnowienie myślenia (12:1–2)

12 1 Proszę więc was, bracia, przez miłosierdzie Boga,[458] abyście oddali swoje ciała jako ofiarę

do zazdrości (ww. 11, 14; Sanday i Headlam). „Cały Izrael" to zapewne Izrael jako naród, w przeciwieństwie do dzisiejszej „części" (w. 25), choć niekoniecznie każdy Izraelita. Niektórzy rozumieją tu Izrael duchowy, czyli wszystkich wierzących z Żydów i z pogan (por. Ga 6:16).

[447] **tn** Iz 59:20–21 według Septuaginty, z końcowymi słowami z Iz 27:9. Septuaginta mówi, że Wybawca przyjdzie „ze względu na Syjon", tekst hebrajski: „do Syjonu"; Paweł pisze „z Syjonu", może pod wpływem Ps 14:7 („któż da z Syjonu zbawienie Izraela"; Sanday i Headlam). Tekst hebrajski nie mówi też o odwróceniu bezbożności od Jakuba, lecz o tych w Jakubie, którzy odwracają się od występku. „Wybawca" to dosłownie „Ten, który wyrywa": ten sam czasownik co w 7:24 („Kto mnie wyrwie z ciała tej śmierci?").

[448] **tn** Wrogami Boga, tak jak dalej umiłowanymi przez Boga: chodzi o to, jak Bóg ich traktuje, a nie tylko o ich wrogość wobec Niego (Sanday i Headlam). „Ze względu na was" znaczy: dla waszego dobra, bo przez ich upadek zbawienie przyszło do pogan (w. 11). Ojcowie to patriarchowie (por. 9:5 i w. 16).

[449] **tn** Dosłownie: „takie, których się nie żałuje". Bóg nie zmienia zdania co do tego, co dał i do czego powołał (por. 2 Kor 7:10, jedyne inne miejsce tego słowa w Nowym Testamencie). Dary łaski to tu zapewne przywileje Izraela wyliczone w 9:4–5 (Sanday i Headlam).

[450] **tn** Słowa „dzięki miłosierdziu wobec was" można też połączyć z poprzednim zdaniem: „stawili opór ze względu na miłosierdzie okazane wam". Sanday i Headlam łączą je z dalszym, bo wtedy oba zdania sobie odpowiadają: wy dostąpiliście miłosierdzia przez ich opór, oni dostąpią go dzięki miłosierdziu okazanemu wam.

[451] **tc** Drugie „teraz" mają Kodeks Synajski i Kodeks Watykański (oba IV w.). Nie mają go Papirus 46 (ok. 200 r.), Kodeks Aleksandryjski (V w.) i większość późniejszych rękopisów, a niektóre późniejsze czytają „później". Nestle–Aland podaje „teraz" w nawiasie. To lekcja trudniejsza, bo miłosierdzie dla Izraela wydaje się sprawą przyszłości; jeśli jest pierwotna, nie podkreśla pośpiechu, lecz to, że okoliczności już zaistniały (Houghton).

[452] **tn** Ten sam czasownik co w Ga 3:22: zamknąć jak w więzieniu, bez wyjścia o własnych siłach. „Wszystkich" z rodzajnikiem oznacza wszystkich razem, pogan i Żydów, o których mowa w ww. 30–31, a nie od razu każdego człowieka z osobna (Sanday i Headlam).

[453] **tn** Można też czytać: „O głębio bogactwa mądrości i wiedzy Boga!"; wtedy bogactwo opisuje mądrość i wiedzę. Za trzema członami równorzędnymi przemawia to, że bogactwo oznacza w tych rozdziałach hojność Boga wobec ludzi: Pan jest „bogaty dla wszystkich, którzy Go wzywają" (10:12; Sanday i Headlam).

[454] **sn** Niezgłębione: takie, których nie da się przeszukać do dna. Niezbadane: dosłownie takie, których śladów nie da się wyśledzić. To drugie słowo mówi w Ef 3:8 o niezbadanym bogactwie Chrystusa, a w greckim Starym Testamencie o wielkich dziełach Boga (Hi 5:9; 9:10).

[455] **tn** Cytat z Iz 40:13 według Septuaginty, z drobnymi różnicami (Sanday i Headlam); te same słowa Paweł przytacza w 1 Kor 2:16. Tam, gdzie Septuaginta ma „myślenie Pana", tekst hebrajski ma „Ducha Pana".

[456] **tn** Nawiązanie do Hi 41:3, bliższe tekstowi hebrajskiemu („Kto Mnie uprzedził, abym mu oddał?") niż Septuagincie, która ma tu inne zdanie (Sanday i Headlam). Sens: nikt nie dał Bogu niczego pierwszy, tak by Bóg był mu coś winien.

[457] **sn** Bóg jest źródłem, sprawcą i celem wszystkiego, co stworzone (Sanday i Headlam). Te same słowa „przez Niego i ku Niemu" Kol 1:16 mówi o Synu: przez Niego i ku Niemu wszystko zostało stworzone (por. Hbr 2:10).

[458] **sn** Słowo „więc" wiąże prośbę z tym, co Paweł powiedział o miłosierdziu Boga w 11:30–32 (Sanday i Headlam). Stoi tu jednak inne słowo niż tam (οἰκτιρμῶν, oiktirmōn), w liczbie mnogiej, z tego samego rdzenia co „zlituję się" w 9:15.

żywą, świętą, miłą Bogu[459] – waszą rozumną służbę.[460] 2 I nie dostosowujcie się do tego wieku,
lecz bądźcie przemieniani przez odnowienie myślenia,[461] abyście badali,[462] co *jest* wolą Boga:
co dobre i miłe, i doskonałe.[463]

Jedno ciało, wiele członków, różne dary (12:3–8)

3 Mówię bowiem przez łaskę, którą mi dano,[464] każdemu, kto jest wśród was, żeby nie myślał *o*
sobie wyżej, niż należy myśleć, lecz myślał tak, by myśleć trzeźwo,[465] jak Bóg każdemu wydzielił
miarę wiary.[466] 4 Jak bowiem w jednym ciele mamy wiele członków, a nie wszystkie członki mają
to samo zadanie, 5 tak my, liczni, jesteśmy jednym ciałem w Chrystusie, a z osobna członkami
jedni drugich.[467] 6 Mając zaś dary łaski różne według łaski, którą nam dano, *używajmy ich*:[468]
jeśli proroctwo, stosownie do wiary;[469] 7 jeśli usługiwanie, w usługiwaniu; jeśli kto naucza,
w nauczaniu; 8 jeśli kto zachęca, w zachęcaniu; kto się dzieli, w prostocie;[470] kto stoi na czele,[471]
z zapałem; kto okazuje miłosierdzie, pogodnie.

Liczbę mnogą Paweł wziął z greckiego Starego Testamentu, który tak mówi o miłosierdziu Boga (por. Ps 119:156).

459 **sn** Ten sam czasownik co w 6:13–19: „oddajcie siebie Bogu". Tu stoi w obrazie ofiary, bo tym słowem mówiono o stawianiu zwierzęcia ofiarnego przed Bogiem. Ofiara w świątyni ginęła, a ta pozostaje żywa: składają ją ludzie, którzy otrzymali nowe życie, „jako żyjący spośród martwych" (6:13; Sanday i Headlam).

460 **tn** Rozumna (λογικήν, logikēn): przymiotnik od słowa λόγος (logos), „słowo, rozum". Chodzi o służbę, jaka przystoi istocie rozumnej, a nie o ofiarę ze zwierzęcia, które rozumu nie ma (Sanday i Headlam; por. 1 P 2:5 o duchowych ofiarach). Można też rozumieć „duchowa" albo „prawdziwa, właściwa". Służba: to samo słowo co w 9:4, gdzie należy do przywilejów Izraela i oznacza służbę w świątyni.

461 **tn** Dostosowywać się (συσχηματίζεσθε, syschēmatizesthe): w czasowniku tkwi „kształt", czyli to, co zewnętrzne i przemija. Przemieniać (μεταμορφοῦσθε, metamorphousthe): w czasowniku tkwi „postać"; tym słowem Ewangelie mówią o przemienieniu Jezusa na górze (Mt 17:2; Mk 9:2), a Paweł w 2 Kor 3:18 o przemianie wierzących. Paweł przeciwstawia zewnętrzną modę tego świata przemianie od wewnątrz (Sanday i Headlam). Strona bierna wskazuje, że przemiany dokonuje Bóg. „Ten wiek" to obecny porządek świata z jego miarami, jak w Ga 1:4: „z obecnego wieku złego".

462 **sn** Te dwa wersety odwracają opis z 1:18–32. Tam ciała ludzi były znieważane (1:24), ludzie pełnili służbę stworzeniu (1:25), a ponieważ nie uznali za wartościowe mieć Boga w poznaniu, Bóg wydał ich na bezwartościowe myślenie (1:28). Tu ciała stają się ofiarą dla Boga, służba należy do Niego, a myślenie zostaje odnowione. „Badać" i „uznać za wartościowe" to jeden czasownik (δοκιμάζω, dokimazō), wzięty z próby kruszcu: sprawdzić i przyjąć to, co próbę przeszło (por. 2:18; Ef 5:10).

463 **tn** Można też czytać: „jaka jest dobra i miła, i doskonała wola Boga"; wtedy trzy przymiotniki opisują wolę. Grecki dopuszcza oba odczytania. Tłumaczymy za Sanday i Headlam: przymiotniki mówią, czym jest wola Boga, czyli tym, co dobre, co Jemu miłe i co doskonałe.

464 **sn** Łaska: tu dar, który uczynił Pawła apostołem, jak w 1:5: „otrzymaliśmy łaskę i apostolstwo". Dlatego mówi teraz z mocą apostoła, a nie tylko prosi jak w w. 1 (Sanday i Headlam).

465 **tn** Grecki cztery razy powtarza ten sam rdzeń: „myśleć wyżej", dwa razy „myśleć" i „myśleć trzeźwo" (ὑπερφρονεῖν, hyperphronein; φρονεῖν, phronein; σωφρονεῖν, sōphronein). Ostatnie słowo znaczy myśleć rozsądnie i z umiarem, bez wynoszenia się. Ten sam rdzeń stoi w „zamyśle ciała" z 8:6.

466 **tn** Miara wiary: wiara, którą Bóg daje każdemu w innej mierze, a z nią dary do służby innym (Sanday i Headlam; por. 1 Kor 7:7). Można też rozumieć: miara, którą jest wiara, czyli każdy ma mierzyć siebie tą samą miarą, wiarą w Chrystusa.

467 **sn** Porównanie wspólnoty do ciała znali pisarze starożytni. Paweł rozwija je szerzej w 1 Kor 12:12–31, a w Ef 4:15–16 i Kol 1:18 dodaje, że Chrystus jest głową tego ciała. Por. Ef 4:25: „jesteśmy członkami jedni drugich".

468 **tn** Wersety 6–8 nie mają w grece orzeczenia; dopowiadamy je kursywą. Można też połączyć „mając dary" z poprzednim zdaniem: „jesteśmy członkami jedni drugich, mając dary łaski różne…"; wtedy dalsze słowa opisują dary, a nie wzywają do ich używania. Sanday i Headlam czytają wezwanie, bo poprzednie zdanie jest już zamknięte, a od w. 7 czytanie opisowe trudno utrzymać.

469 **tn** Wiara to zapewne ta sama co w w. 3: zaufanie, które Bóg daje każdemu w innej mierze. Prorok ma mówić na tyle, na ile sięga jego wiara, nie ponad nią (Sanday i Headlam). Niektórzy czytają: w zgodzie z treścią wiary, którą przyjmuje kościół.

470 **tn** Prostota: dawanie bez ukrytych pobudek, bez myśli o pokazie czy nagrodzie (Sanday i Headlam); to samo słowo stoi w Ef 6:5 i Kol 3:22. W 2 Kor 8:2 i 9:11–13 oznacza hojność, dlatego możliwe jest też: „kto się dzieli, hojnie".

471 **tn** Tym czasownikiem mówi się o tych, którzy kierują wspólnotą (1 Tes 5:12) albo swoim domem (1 Tm 3:4–5). Niektórzy rozumieją: „kto wspiera innych", bo słowo bywa używane i o opiece.

Miłość nieobłudna: wobec braci i wobec wrogów (12:9–21)

9 Miłość *niech będzie* nieobłudna.[472] Brzydźcie się tym, co złe, lgnijcie do tego, co dobre;[473]
10 w miłości braterskiej *bądźcie* jedni dla drugich serdeczni,[474] w okazywaniu czci wyprzedzajcie
jedni drugich,[475] 11 w zapale nie *bądźcie* opieszali, duchem płońcie,[476] Panu służcie, 12 nadzieją
się radujcie, w ucisku wytrwajcie,[477] w modlitwie nie ustawajcie, 13 w potrzebach świętych
miejcie udział,[478] do miłości do obcych dążcie.[479] 14 Błogosławcie prześladowców, błogosławcie,
a nie przeklinajcie.[480] 15 Radujcie się z radującymi się, płaczcie z płaczącymi.[481] 16 Myślcie
jednakowo jedni wobec drugich;[482] nie myślcie wyniośle, ale skłaniajcie się ku *ludziom* niskiego
stanu.[483] Nie bądźcie mądrzy we własnym mniemaniu.[484] 17 Nikomu nie oddawajcie zła za zło;
miejcie na względzie to, co dobre w oczach wszystkich ludzi.[485] 18 Jeśli to możliwe, o ile od

---

[472] **tn** Od tego zdania do w. 13 grecki nie ma ani jednego trybu rozkazującego. Najpierw stoi zdanie bez orzeczenia, dosłownie „Miłość nieobłudna", potem szereg imiesłowów i przymiotników, które wzywają tak jak rozkazy. Oddajemy je trybem rozkazującym, a orzeczenie dopowiedziane tam, gdzie grecki ma sam przymiotnik, stoi kursywą.

[473] **tn** Brzydźcie się (ἀποστυγέω, apostygeō, tylko tu w NT): słowo o silnym wstręcie, wzmocnione przedrostkiem „od-". Lgnijcie (κολλάομαι, kollaomai) znaczy dosłownie „przyklejajcie się". Obok siebie stoją dwa przeciwne ruchy: odsunąć się od zła i przylgnąć do dobra. Sanday i Headlam widzą w tym znak prawdziwej miłości: brzydzi się złem w człowieku, a lgnie do dobra, które w nim jest.

[474] **tn** Serdeczni (φιλόστοργοι, philostorgoi, tylko tu w NT): słowo o czułości, jaką mają do siebie najbliżsi w rodzinie. Stoi obok „miłości braterskiej" (φιλαδελφία, philadelphia): wierzący mają się kochać jak rodzina, bo są braćmi.

[475] **tn** Wyprzedzajcie (προηγέομαι, proēgeomai, tylko tu w NT): dosłownie „iść przodem, prowadzić" (Abbott-Smith), czyli być pierwszym, który okazuje cześć drugiemu. Sanday i Headlam proponują sens nieznany poza tym miejscem: „uważajcie jedni drugich za wyższych od siebie", jak w Flp 2:3.

[476] **tn** Duchem (τῷ πνεύματι, tō pneumati) płońcie: dosłownie „duchem wrząc" (ζέω, zeō, „wrzeć, kipieć"), tak jak o Apollosie w Dz 18:25. Chodzi o ducha człowieka, tak jak sąsiednie wezwania mówią o zapale, nadziei i modlitwie. Niektórzy widzą tu Ducha Świętego. Sanday i Headlam łączą oba odczytania: duch człowieka rozpalony przez Ducha Bożego.

[477] **sn** Te same trzy słowa greckie co w 5:2–4: nadzieja (ἐλπίς, elpis), ucisk (θλῖψις, thlipsis) i wytrwałość (ὑπομονή, hypomonē; tu czasownik ὑπομένω, hypomenō). Tam Paweł pokazał, że ucisk wypracowuje wytrwałość, a ona przez wypróbowany charakter prowadzi do nadziei, która nie zawstydza. Tutaj tę samą prawdę zamienia w wezwanie.

[478] **tn** Miejcie udział (κοινωνέω, koinōneō): wspierać świętych w potrzebie jak ktoś, kto bierze na siebie część ich losu, a nie jak darczyńca z zewnątrz. Z tej samej rodziny jest „wspólnota" (κοινωνία, koinōnia). Ta sama rodzina słów opisuje w 15:26–27 zbiórkę dla ubogich świętych w Jerozolimie. Święci to tu wszyscy wierzący (por. 1:7).

[479] **tn** Miłość do obcych (φιλοξενία, philoxenia), czyli gościnność wobec przybyszów. Po miłości braterskiej z w. 10 ta sama miłość otwiera drzwi szerzej, jak w Hbr 13:1–2. Dążcie (διώκω, diōkō): dosłownie „biec za czymś, gonić". W następnym wersecie ten sam czasownik nazywa prześladowców. Jedno znaczenie podsuwa drugie (Sanday i Headlam): wierzący biegnie za dobrem, a za nim samym biegną prześladowcy.

[480] **tn** Błogosławić (εὐλογέω, eulogeō) to prosić Boga o dobro dla kogoś. Przeklinać (καταράομαι, kataraomai) to wzywać na kogoś zło, a nie używać brzydkich słów. Tę samą parę słów ma Jk 3:9: „Nim błogosławimy Pana i Ojca, i nim przeklinamy ludzi". Prześladowcy (διώκω, diōkō): po grecku imiesłów od tego samego słowa co „dążcie" w w. 13. Wezwanie brzmi jak słowa Jezusa (por. Łk 6:28; Mt 5:44).

[481] **sn** Tak działa ciało z ww. 4–5: gdy cierpi jeden członek, cierpią z nim wszystkie, a gdy jeden doznaje czci, wszystkie się z nim radują (por. 1 Kor 12:26). Po grecku oba wezwania to bezokoliczniki w roli nakazu; po polsku stoi tryb rozkazujący, jak w całym szeregu od w. 9.

[482] **tn** Myślcie jednakowo (dosłownie „to samo myśląc"): chodzi o zgodę w myśleniu i dążeniach, nie o jednakowe zdanie w każdej sprawie. O tę zgodę Paweł modli się w 15:5 (por. Flp 2:2). W tym wersecie trzy razy wraca rdzeń „myśleć" (φρον-, phron-): myśleć jednakowo, nie myśleć wyniośle, nie być mądrym (φρόνιμος, phronimos) we własnym mniemaniu. To ciąg dalszy wezwania z 12:3, by myśleć trzeźwo.

[483] **tn** Przymiotnik „niski" (ταπεινός, tapeinos) stoi tu w formie, która może być rodzaju męskiego albo nijakiego. Rodzaj męski daje ludzi niskiego stanu; tak to słowo mówi zawsze w innych miejscach Nowego Testamentu (np. Jk 1:9 „brat niskiego stanu"). Rodzaj nijaki daje sprawy skromne, zajęcia, których nikt nie chce; za nim przemawia przeciwieństwo „wysokich" rzeczy (τὰ ὑψηλά, ta hypsēla) tuż przed nim. Skłaniajcie się (συναπάγομαι, synapagomai): dosłownie „dać się porwać razem z kimś", czyli pójść z kimś i dostosować się do niego. W Ga 2:13 to samo słowo mówi o Barnabie, który „dał się pociągnąć" obłudą; tu ten sam ruch ma prowadzić w dół, do tych, których nikt nie zauważa.

[484] **sn** To samo zdanie stoi w 11:25 („żebyście nie byli mądrzy we własnym mniemaniu"): tam przestroga dla wierzących z pogan wobec Izraela, tu dla braci wobec siebie nawzajem. Obie przestrogi brzmią jak Prz 3:7 w greckim przekładzie Starego Testamentu.

[485] **sn** Mieć na względzie (προνοέω, pronoeō): dosłownie „myśleć zawczasu", czyli brać coś pod uwagę, zanim się zacznie działać. Druga połowa wersetu brzmi jak Prz 3:4 w greckim przekładzie Starego Testamentu, gdzie stoi „w oczach

was zależy, żyjcie w pokoju ze wszystkimi ludźmi.[486] 19 Nie mścijcie się sami, umiłowani, ale
dajcie miejsce gniewowi;[487] napisane jest bowiem: „Do Mnie należy pomsta, Ja odpłacę”, mówi
Pan.[488] 20 Ale „jeśli twój wróg łaknie, nakarm go; jeśli pragnie, daj mu pić; to bowiem czyniąc,
nasypiesz rozżarzonych węgli na jego głowę”.[489] 21 Nie daj się zwyciężyć złu, ale zwyciężaj zło
dobrem.[490]

Władze ustanowione przez Boga; podatki i należności (13:1–7)

13 1 Każda dusza[491] niech się poddaje władzom stojącym wyżej,[492] nie ma bowiem władzy
inaczej niż przez Boga, a te, które istnieją, są ustanowione przez Boga.° 2 Tak więc kto sprzeciwia
się władzy, przeciwstawia się ustanowieniu Boga,[493] a ci, którzy się przeciwstawiają, ściągną
na siebie wyrok.[494] 3 Przywódcy bowiem nie są postrachem dla dobrego uczynku, ale dla
złego. A chcesz nie bać się władzy? Czyń dobro, a będziesz miał od niej pochwałę. 4 Jest
bowiem dla ciebie sługą Boga ku dobremu. Jeśli zaś czynisz zło, bój się, bo nie na próżno

Pana i ludzi”; podobnie mówi Paweł w 2 Kor 8:21. Tu chodzi o wszystkich ludzi, także o tych spoza wspólnoty: postępowanie wierzących ma być dobre również w ocenie niewierzących.

[486] **tn** Dwa zastrzeżenia, „jeśli to możliwe” i „o ile od was zależy”, nie osłabiają wezwania. Nazywają uczciwie jego granicę: pokój zależy także od drugiej strony, która może go odrzucić. Za to, co leży po stronie wierzącego, odpowiada on w pełni. Żyjcie w pokoju (εἰρηνεύω, eirēneuō) to po grecku jedno słowo; tę samą myśl ma Hbr 12:14 („Ścigajcie pokój ze wszystkimi”).

[487] **tn** Umiłowani: tylko tu w całym liście Paweł zwraca się tak do adresatów (por. 1:7 „umiłowanych Boga”); czułe słowo stoi przy najtrudniejszym wezwaniu. „Mścić się” (ἐκδικέω, ekdikeō) i „pomsta” (ἐκδίκησις, ekdikēsis) w cytacie mają po grecku, jak po polsku, ten sam rdzeń. Gniewowi: chodzi o gniew Boga, jak w 5:9; wskazuje na to dalszy ciąg wersetu. Dać miejsce (por. Ef 4:27) znaczy ustąpić i zostawić sprawę Bogu. Rzadsze odczytania, „dajcie czas własnemu gniewowi” albo „ustąpcie przed gniewem przeciwnika”, nie pasują do cytatu, który następuje.

[488] **sn** Pwt 32:35, z pieśni Mojżesza, z której pochodzi też cytat w 10:19. Paweł cytuje w brzmieniu bliższym tekstowi hebrajskiemu („do Mnie pomsta i odpłata”) niż greckiemu przekładowi Starego Testamentu („w dniu pomsty odpłacę”). Te same słowa, w tym samym brzmieniu, cytuje Hbr 10:30. Słowa „mówi Pan” dodaje Paweł: to zwrot proroków, którego w Pwt nie ma.

[489] **sn** Prz 25:21–22, słowo w słowo za greckim przekładem Starego Testamentu. Rozżarzone węgle na głowie to najpewniej obraz palącego wstydu: dobro wyświadczone wrogowi zawstydza go i może doprowadzić do skruchy. Tak czyta większość komentatorów. Nie chodzi o to, by dobrocią ściągnąć na wroga cięższą karę; przeczy temu w. 21, w którym zło ma być zwyciężone dobrem. Przysłowie mówi dalej: „a Pan odpłaci ci dobrem”. Paweł tych słów nie przytacza, choć „odpłacić” to ten sam czasownik co „Ja odpłacę” w w. 19.

[490] **sn** Ten werset zbiera ww. 17–20 w jedno zdanie. Paweł mówi w liczbie pojedynczej, jak w cytacie: wezwanie trafia do każdego z osobna. Dobro stoi tu naprzeciw zła, jak na początku szeregu w 12:9 („Brzydźcie się tym, co złe, lgnijcie do tego, co dobre”): wezwania do miłości zaczynają się i kończą tym samym przeciwieństwem.

[491] **tn** Każda dusza (ψυχή, psychē): zwrot hebrajski, który znaczy „każdy człowiek”; ten sam stoi w 2:9 („na każdą duszę człowieka”). Nie chodzi o duszę w odróżnieniu od ciała, lecz o każdego z osobna. Sanday i Headlam zauważają, że zwrot podkreśla obowiązek jednostki: wezwanie dotyczy wszystkich, także uprzywilejowanych.

[492] **sn** Władze (ἐξουσίαι, exousiai): tu ludzie sprawujący władzę w państwie; rzeczownik oderwany stoi w miejscu osób (Sanday i Headlam). To samo słowo w Kol 1:16, 2:15 i Ef 6:12 nazywa moce duchowe. Odczytanie, które i tutaj widzi moce stojące za państwem, nie ma oparcia w kontekście: dalej mowa o przywódcach (13:3), o mieczu (13:4) i o podatkach (13:6–7). Stojącym wyżej (ὑπερέχω, hyperechō): wyżej w hierarchii, jak w 1 P 2:13 o królu.

°W wydaniu czytelniczym: „Każdy człowiek niech się poddaje władzom stojącym wyżej, nie ma bowiem władzy inaczej niż przez Boga, a te, które istnieją, są ustanowione przez Boga.”

[493] **tn** W ww. 1–2 cztery słowa greckie mają wspólny rdzeń, który znaczy „ustawiać w porządku”: poddawać się (ὑποτάσσω, hypotassō, dosłownie „ustawiać się pod”), ustanowione (τεταγμένα, tetagmenai), sprzeciwiać się (ἀντιτάσσομαι, antitassomai, „ustawiać się naprzeciw”) i ustanowienie (διαταγή, diatagē). Po polsku wspólny rdzeń zostaje w parze „ustanowione” i „ustanowienie”. Myśl jest jedna: kto staje naprzeciw porządku ustanowionego przez Boga, staje naprzeciw Boga.

[494] **tn** Wyrok (κρίμα, krima) ma tu dwie strony. Wydaje go władza, ale jego źródłem jest Bóg, który ją ustanowił. Sanday i Headlam nazywają go wyrokiem ludzkim, bo przychodzi przez ludzi, i zarazem Bożym, bo ma początek w Bogu. Zdanie nie mówi wprost o sądzie ostatecznym.

nosi miecz.[495] Jest bowiem sługą Boga, mścicielem ku gniewowi na tego, kto postępuje źle.[496]
5 Dlatego konieczne jest poddawać się nie tylko ze względu na gniew, ale także ze względu na
sumienie.[497] 6 Z tego bowiem powodu płacicie też podatki,[498] bo są sługami Boga,[499] którzy nie
ustają właśnie w tym.[500] 7 Oddajcie wszystkim należności: komu podatek, *temu* podatek; komu
cło, *temu* cło;[501] komu bojaźń, *temu* bojaźń;[502] komu cześć, *temu* cześć.

Miłość wypełnieniem Prawa (13:8–10)

8 Nikomu nic nie bądźcie winni poza wzajemną miłością.[503] Kto bowiem miłuje drugiego,[504]
wypełnił Prawo. 9 To bowiem: „Nie będziesz cudzołożył”, „Nie będziesz zabijał”, „Nie będziesz
kradł”,[505] „Nie będziesz pożądał”,[506] i jeśli *jest* jakieś inne przykazanie, scala się[507] w tym słowie:
„Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego”.[508] 10 Miłość nie czyni bliźniemu zła;

---

[495] **sn** Miecz, który nosi urzędnik, to znak władzy sądzenia i karania przestępców (Sanday i Headlam). Nie na próżno: władza ma tę moc i jej używa.

[496] **sn** Mściciel (ἔκδικος, ekdikos) ma ten sam rdzeń co „mścić się” i „pomsta” w 12:19. Tam wierzący ma nie mścić się sam i dać miejsce gniewowi, bo pomsta należy do Boga. Tu władza jest sługą Boga, który przez nią karze zło; zakaz osobistej zemsty nie odbiera więc władzy prawa do kary (Sanday i Headlam). Gniew to kara wymierzana przez władzę, a zarazem gniew Boga, bo władza wymierza go jako Jego sługa.

[497] **sn** Gniew: kara z w. 4, którą władza wymierza jako sługa Boga. Sumienie (συνείδησις, syneidēsis): to samo słowo co w 2:15 i 9:1. Paweł podaje dwa powody, by poddawać się władzy: strach przed karą i wiedzę, że to słuszne, bo władza jest ustanowiona przez Boga (w. 1; Sanday i Headlam). Zwrot „nie tylko ..., ale także” kładzie nacisk na drugi powód.

[498] **tn** Płacicie (τελεῖτε, teleite): ta sama forma grecka może być też rozkazem: „płaćcie”. Sanday i Headlam czytają ją jako stwierdzenie: adresaci już płacą podatki, zapewne za słowami Jezusa (Łk 20:20–25), a Paweł pokazuje, że w tym zwyczaju wyraża się obowiązek poddania się władzy. Z tego powodu: z powodu sumienia (w. 5).

[499] **tn** Sługami (λειτουργοί, leitourgoi): inne słowo niż „sługa” (διάκονος, diakonos) w w. 4. W grece klasycznej nazywało człowieka, który na własny koszt pełnił urząd publiczny, potem w ogóle sługę publicznego. W Syr 7:30 i w Hbr 8:2 to sługa Boga przy świątyni, a w 15:16 Paweł nazywa tak siebie. Sanday i Headlam zauważają, że to znaczenie podkreśla słowa Pawła: urzędnicy, którym płaci się podatki, są sługami samego Boga.

[500] **tn** Właśnie w tym: w zadaniu władzy z ww. 3–4, czyli w służbie ku dobremu i w karaniu tego, kto postępuje źle. Sanday i Headlam łączą ten zwrot ze „sługami Boga”: są nimi właśnie po to (tak samo zwrot stoi w 9:17: „Właśnie po to cię wzbudziłem”), a czasownik mówi wtedy o samym wytrwałym pełnieniu urzędu.

[501] **sn** Podatek (φόρος, phoros) to danina płacona przez lud podbity (Łk 20:22), a cło (τέλος, telos) obejmuje cła i inne opłaty na utrzymanie władzy (Mt 17:25); tak je rozróżniają Sanday i Headlam. Granica między nimi nie jest ostra; razem obejmują wszystko, co pobiera władza. Należności (ὀφειλαί, opheilai): dosłownie długi; tu obejmują i pieniądze, i bojaźń, i cześć.

[502] **tn** Bojaźń (φόβος, phobos): to samo słowo greckie co „postrach” w w. 3, a z tego rdzenia jest też „bać się” w ww. 3–4. Tu chodzi o bojaźń połączoną z szacunkiem wobec tego, kto ma w ręku władzę, a cześć (τιμή, timē) okazuje się temu, kto rządzi (Sanday i Headlam). Te same dwa rdzenie stoją w 1 P 2:17: bać się Boga, czcić króla.

[503] **tn** Bądźcie winni (ὀφείλετε, opheilete): ten sam rdzeń co „należności” w w. 7. Po oddaniu wszystkim tego, co się im należy, zostaje jeden dług: wzajemna miłość. Czasownik znaczy to samo w obu członach zdania, więc miłość jest długiem, a nie tylko powinnością (Sanday i Headlam). Tego długu nie da się spłacić do końca; Orygenes pisze, że dobrze jest i spłacać go codziennie, i zawsze go mieć.

[504] **tn** Drugiego (τὸν ἕτερον, ton heteron): składnia pozwala też połączyć to słowo z „Prawo” i czytać: „kto miłuje, wypełnił drugie prawo” (por. „inne prawo” w 7:23). Za odczytaniem w tekście przemawia ciąg ww. 8–10: miłość ma w nich zawsze adresata („wzajemną”, „swego bliźniego”, „bliźniemu”), a „drugi” z w. 8 to „bliźni” z ww. 9–10. Tak samo w 2:1 i 2:21 „drugi” to drugi człowiek.

[505] **tc** Kodeks Synajski (IV w.), część późniejszych rękopisów i tekst przyjęty dodają tu: „Nie będziesz fałszywie świadczył” (Wj 20:16). Nie mają tych słów Papirus 46 (ok. 200 r.), Kodeks Watykański (IV w.), Kodeks Aleksandryjski (V w.) ani większość późniejszych rękopisów; dopisano je zapewne ze Starego Testamentu (Sanday i Headlam).

[506] **sn** Cztery przykazania Dekalogu (Wj 20:13–15 i 17; Pwt 5:17–19 i 21). Cudzołóstwo stoi przed zabójstwem, odwrotnie niż w tekście hebrajskim, a tak jak w Pwt 5 w Kodeksie Watykańskim greckiego Starego Testamentu; tę samą kolejność mają Łk 18:20 i Jk 2:11.

[507] **tn** Scala się (ἀνακεφαλαιοῦται, anakephalaioutai): ten sam czasownik co w Ef 1:10 („scalić wszystko w Chrystusie”). W retoryce oznaczał podsumowanie mowy, a stąd zebranie wielu szczegółów pod jednym nagłówkiem (Sanday i Headlam). Paweł odróżnia go od „wypełnić” i „wypełnienia” z ww. 8 i 10: przykazania zbierają się w jednym słowie, a wypełnia je ten, kto miłuje (por. Ga 5:14).

[508] **sn** Kpł 19:18, słowo w słowo według greckiego Starego Testamentu; ten sam cytat w Ga 5:14 i Jk 2:8. W Kpł 19 to zdanie zamyka dłuższy ciąg przykazań (Sanday i Headlam), a wśród nich jest też „Nie będziecie kraść” (19:11).

miłość *jest* więc wypełnieniem Prawa.[509]

Noc się posunęła, a dzień się przybliżył (13:11–14)

11 A to *czyńcie*,[510] znając czas: że już *jest* godzina, abyście[511] się obudzili ze snu,[512] teraz bowiem
nasze zbawienie *jest* bliżej niż wtedy, gdy uwierzyliśmy.[513] **12** Noc się posunęła,[514] a dzień się
przybliżył. Zrzućmy więc uczynki ciemności, a przyobleczmy się w broń światłości.[515] **13** Jak
za dnia chodźmy przyzwoicie, nie w hulankach i pijatykach, nie w rozwiązłości i rozpasaniu,
nie w sporze i zazdrości,[516] **14** ale przyobleczcie się w Pana Jezusa Chrystusa,[517] a o ciało nie
troszczcie się dla pożądań.[518]

Słaby w wierze: nie sądźcie się nawzajem, Pan nas przyjął (14:1–12)

14 **1** A słabego w wierze[519] przyjmujcie, nie po to, by rozsądzać *jego* rozważania.[520] **2** Jeden

---

[509] **tn** Wypełnieniem (πλήρωμα, plērōma): ten sam rzeczownik co „pełnia” w 11:12 i 11:25, ale tu, przy czasowniku „wypełnić” z w. 8, oznacza samo wypełnienie, czyli wykonanie (Abbott-Smith). Tak zamyka się myśl ww. 8–10: kto miłuje drugiego, wypełnił Prawo, więc miłość jest wypełnieniem Prawa (Sanday i Headlam). Czas przeszły „wypełnił” w w. 8 mówi, że Prawo jest wypełnione już w samym czynie miłości.

[510] **tn** „Czyńcie” jest dopowiedziane: greka ma tylko „i to” (καὶ τοῦτο, kai touto). „To” odsyła do wezwań z poprzednich wersetów, zwłaszcza do miłości z ww. 8–10, a „znając czas” podaje powód, dla którego trzeba je wypełniać (Sanday i Headlam). Można też odczytać „to” jako zapowiedź tego, co zaraz pada: „A przy tym znacie czas: że już...”.

[511] **tc** „Abyście” (ὑμᾶς, hymas, dosłownie „was”) czytają Papirus 46 (ok. 200 r.), kodeksy Synajski i Watykański (oba IV w.) oraz Aleksandryjski i Efrema (oba V w.). Późniejszy poprawiacz Kodeksu Synajskiego, Kodeks Klaromontański (VI w.), Boerneriański (IX w.) i większość późniejszych rękopisów mają „abyśmy” (ἡμᾶς, hēmas). Tę zmianę łatwo wyjaśnić: ujednolica zdanie z „naszym zbawieniem” i „uwierzyliśmy” w dalszej części wersetu (Sanday i Headlam).

[512] **tn** Obudzili się (ἐγερθῆναι, egerthēnai): tym samym czasownikiem Paweł mówi o wzbudzeniu Jezusa z martwych (4:24, 6:4). Tu oznacza przebudzenie ze snu, jak w Ef 5:14: „Obudź się, śpiący”. Obecny czas jest jak noc, po której nadejdzie jasny poranek; trzeba się obudzić i przygotować na światło (Sanday i Headlam).

[513] **tn** Nasze zbawienie (ἡ σωτηρία, hē sōtēria): chodzi o zbawienie dopełnione w dniu przyjścia Pana, a nie o nadzieję zbawienia, którą wierzący mają już teraz (Sanday i Headlam; por. 5:9: „zostaniemy zbawieni przez Niego od gniewu”). „Gdy uwierzyliśmy” wskazuje chwilę, w której Paweł i adresaci przyjęli Ewangelię; od tamtej chwili ten dzień się przybliżył.

[514] **tn** Posunęła się (προέκοψεν, proekopsen): dosłownie „poszła naprzód”; ten sam czasownik ma Ga 1:14 („wyprzedzałem”). Noc zaszła już daleko i zbliża się świt (Sanday i Headlam). Dzień jeszcze nie nastał, ale jest blisko.

[515] **tn** Broń (ὅπλα, hopla): to samo słowo co w 6:13 („jako broń sprawiedliwości”). Obraz jest wzięty z ubioru: uczynki ciemności zdejmuje się jak nocne ubranie, a broń światłości wkłada się jak żołnierz przed walką (Sanday i Headlam). Paweł często sięga po ten obraz (1 Tes 5:8; 2 Kor 6:7), a pełny opis zbroi daje Ef 6:11–17.

[516] **tn** Rozwiązłość (κοίταις, koitais): dosłownie „łoża”, to samo słowo co „łoże” w Hbr 13:4; tu w liczbie mnogiej oznacza współżycie poza małżeństwem. Zazdrość (ζήλῳ, zēlō): to samo słowo co „gorliwość” w 10:2, ale w złym sensie, jak „zazdrość” w Ga 5:20. Cała lista przypomina uczynki ciała z Ga 5:19–21.

[517] **tn** Przyobleczcie się (ἐνδύσασθε, endysasthe): ten sam czasownik co „przyobleczmy się” w w. 12. W chrzcie wierzący już „przyoblekli się w Chrystusa” (Ga 3:27), a tu Paweł wzywa do tego ochrzczonych: życie, w które zostali przyobleczeni, trzeba ciągle odnawiać (Sanday i Headlam; por. Ef 4:24, Kol 3:12).

[518] **tn** Nie troszczcie się (πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε, pronoian mē poieisthe): dosłownie „zapobiegliwości o ciało nie czyńcie”. Słowo πρόνοια oznacza myślenie zawczasu: chodzi o to, by nie planować z góry, jak dogodzić pożądaniom. „Ciało” stoi w grece na początku zdania, żeby przeciwstawić starą naturę nowemu życiu w Chrystusie (Sanday i Headlam). Ciało (σάρξ, sarx) oznacza tu naturę skłonną do grzechu, jak w 8:4–9, a nie samo ciało fizyczne.

[519] **sn** „Słaby w wierze” to w tej części listu ktoś, kto z sumienia nie je mięsa (w. 2) i wyróżnia niektóre dni (w. 5). Nie chodzi o to, że mało wierzy w Chrystusa, lecz o to, że jego wiara nie daje mu jeszcze pewności, co wolno mu jeść i jakie dni obchodzić (Sanday i Headlam). Ta sama grecka fraza stoi w Nowym Testamencie jeszcze tylko w 4:19, o Abrahamie, który ufał obietnicy Boga, „nie osłabłszy w wierze”.

[520] **tn** Rozsądzać (διακρίσεις, diakriseis, dosłownie „rozsądzania”): słowo z tego samego rdzenia co „sądzić” w ww. 3–4. Rozważania (διαλογισμῶν, dialogismōn): to samo słowo co w 1:21; oznacza myśli, często pełne wątpliwości. Przyjęcie do wspólnoty nie ma być okazją, by wydawać wyroki o skrupułach słabego (Sanday i Headlam). Można też rozumieć: „nie po to, by spierać się o poglądy”.

wierzy, że *może* jeść wszystko,[521] a słaby je jarzyny.[522] 3 Kto je, niech nie gardzi tym, kto nie
je, a kto nie je, niech nie sądzi tego, kto je, bo Bóg go przyjął.[523] 4 Kim ty jesteś, że sądzisz
cudzego służącego? Dla własnego pana[524] stoi albo upada. Ostoi się jednak,[525] bo Pan[526] ma
moc go podtrzymać. 5 Jeden sądzi, że dzień *jest* ponad dzień,[527] a drugi sądzi, że każdy dzień
jest równy.[528] Każdy niech będzie w pełni pewny we własnym myśleniu.[529] 6 Kto wyróżnia
dzień,[530] dla Pana wyróżnia.[531] A kto je, dla Pana je, bo dziękuje Bogu; a kto nie je, dla Pana
nie je i dziękuje Bogu.[532] 7 Nikt bowiem z nas dla siebie nie żyje i nikt dla siebie nie umiera.[533]
8 Jeśli bowiem żyjemy, dla Pana żyjemy, a jeśli umieramy, dla Pana umieramy. Czy więc żyjemy,
czy umieramy, należymy do Pana.[534] 9 Po to bowiem Chrystus umarł i ożył,[535] aby panować

---

[521] **tn** Dosłownie „wierzy jeść wszystko” (πιστεύει φαγεῖν, pisteuei phagein). Wiara daje mu pewność, że żaden pokarm nie jest mu zakazany (Sanday i Headlam). Czasownik ma ten sam rdzeń co „wiara” w w. 1.

[522] **sn** Słaby nie je mięsa, tylko same jarzyny. Paweł nie mówi, z jakiego powodu. Wielu komentatorów widzi tu konkretną grupę wierzących w Rzymie; Sanday i Headlam uważają, że Paweł bierze skrajny przykład skrupułów co do pokarmów, aby to, co powie obu stronom, objęło także łagodniejsze przypadki. Podobny spór zna Kol 2:16: „Niech więc nikt was nie sądzi co do pokarmu albo co do napoju”.

[523] **sn** „Przyjął” to ten sam czasownik co „przyjmujcie” w w. 1. Paweł wróci do niego w 15:7: tym samym słowem spina całą część o słabych i mocnych. Bóg przyjął do swego ludu tego, kto je, i nie postawił mu warunku co do pokarmów, więc nikt nie ma prawa go za to sądzić (Sanday i Headlam). „Gardzić” i „sądzić” nazywają pokusy obu stron: mocny łatwo gardzi słabym, słaby łatwo sądzi mocnego. Oba słowa wrócą razem w w. 10.

[524] **tn** Służący (οἰκέτην, oiketēn) to sługa domowy. Odpowiada tylko przed swoim panem: to pan rozstrzyga, czy służący stoi, czy upada (Sanday i Headlam). „Stać” i „upaść” mówią tu o wytrwaniu i o upadku w życiu wiary, jak w 11:20–22. Greckie słowo κύριος (kyrios) znaczy i „pan” domu, i „Pan”. W drugiej części wersetu Paweł przechodzi od obrazu domu do Pana, któremu służy każdy wierzący.

[525] **tn** W grece trzy słowa z rdzenia „stać”: „stoi” (στήκει, stēkei), „ostoi się” (σταθήσεται, stathēsetai) i „podtrzymać” (στῆσαι, stēsai, dosłownie „postawić”). Forma „ostoi się” jest w grece bierna, więc można też czytać: „zostanie podtrzymany”, czyli przez Pana.

[526] **tc** „Pan” czytają Papirus 46 (ok. 200 r.), kodeksy Synajski i Watykański (oba IV w.) oraz Aleksandryjski i Efrema (oba V w.). Kodeks Klaromontański (VI w.), Boerneriański (IX w.), większość późniejszych rękopisów i Wulgata mają „Bóg”. To słowo przeszło tu zapewne z w. 3 („Bóg go przyjął”), może dlatego, że „Pana” łatwo było pomylić z „panem” na początku wersetu (Sanday i Headlam).

[527] **sn** Paweł nie mówi, o jakie dni chodzi. Może to być szabat i święta żydowskie albo inne dni, które część wierzących uważała za obowiązkowe. Podobny spór znają Ga 4:10 („Pilnujecie dni i miesięcy, i pór, i lat”) i Kol 2:16 („albo co do święta, nowiu albo szabatów”). W Liście do Galatów Paweł ostro to gani, a tutaj nikogo nie potępia, tylko podaje zasadę: same dni niczego nie rozstrzygają, ale każdy ma być w pełni pewny, że postępuje słusznie (Sanday i Headlam).

[528] **tn** Dosłownie „sądzi dzień ponad dzień ..., sądzi każdy dzień”. „Sądzi” (κρίνει, krinei) to ten sam czasownik co „sądzić” w ww. 3–4; tu znaczy: oceniać, mieć zdanie (Sanday i Headlam: „estimates”). Polskie „sądzić” ma oba znaczenia, tak jak greckie. Słowo „równy” dopowiada sens drugiej części: dla tego człowieka żaden dzień nie stoi wyżej od innych.

[529] **tn** „W pełni pewny” (πληροφορείσθω, plērophoreisthō): ten sam czasownik co w 4:21, gdzie Abraham był „w pełni pewny”, że Bóg spełni obietnicę. „Myślenie” (νοΐ, noi) to to samo słowo co w 12:2 („przez odnowienie myślenia”). W tych sprawach wierzący nie dostaje szczegółowych przepisów: ma postępować tak, jak każe mu jego własne myślenie (Sanday i Headlam).

[530] **tn** „Wyróżnia” (φρονῶν, phronōn): czasownik, który w 8:5 i 12:3 oddajemy „myśleć”. Z dopełnieniem „dzień” znaczy: obchodzić dzień, darzyć go szczególnym szacunkiem (Sanday i Headlam: „esteem”, „observe”). Chodzi o tego, kto w w. 5 stawia jeden dzień ponad inne.

[531] **tc** Po tych słowach część rękopisów dodaje: „a kto nie wyróżnia dnia, dla Pana nie wyróżnia”. Nie mają tego zdania Papirus 46 (ok. 200 r.), kodeksy Synajski i Watykański (oba IV w.) ani Aleksandryjski (V w.); mają je przekłady syryjskie i tekst bizantyjski. Zdanie dopisano zapewne na wzór drugiej połowy wersetu, gdzie Paweł mówi o obu stronach (Sanday i Headlam).

[532] **sn** „Dla Pana”: tak samo jak „dla własnego pana” w w. 4. Ten, kto je, i ten, kto nie je, robią to ze względu na Pana i przed Nim odpowiadają. Obaj też przy posiłku dziękują Bogu, i to dziękczynienie uświęca posiłek (Sanday i Headlam). O poganach Paweł pisał w 1:21, że Bogu „nie podziękowali”.

[533] **tn** „Dla siebie” (ἑαυτῷ, heautō): to znaczy jako swój własny pan, odpowiadający tylko przed sobą. Paweł nie mówi tu przede wszystkim o tym, że nasze życie i śmierć wpływają na innych, lecz o tym, że żyjemy i umieramy przed Panem (w. 8; Sanday i Headlam).

[534] **tn** Dosłownie „jesteśmy Pana” (τοῦ κυρίου ἐσμέν, tou kyriou esmen). Ta sama budowa stoi w 8:9: kto nie ma Ducha Chrystusa, „ten nie należy do Niego”. Śmierć nie zwalnia z tej przynależności: i w życiu, i w śmierci wierzący należy do Pana i przed Nim odpowiada (Sanday i Headlam).

[535] **tc** „Umarł i ożył” czytają Kodeks Synajski w pierwotnym zapisie, Kodeks Watykański (oba IV w.) oraz kodeksy

i nad martwymi, i nad żywymi.[536] **10** A ty, dlaczego sądzisz swojego brata? Albo i ty, dlaczego gardzisz swoim bratem?[537] Wszyscy bowiem staniemy przed podwyższeniem sędziowskim[538] Boga.[539] **11** Napisane jest bowiem: „Jak żyję, mówi Pan,[540] przede Mną zegnie się każde kolano[541] i każdy język będzie sławił Boga”.[542] **12** Zatem każdy z nas zda rachunek[543] z samego siebie.[544]

Nie dawać bratu potknięcia; wszystko czyste, nie wszystko buduje (14:13–23)

13 Nie sądźmy więc już więcej jedni drugich; ale raczej to postanówcie:[545] nie kłaść bratu *kamienia* potknięcia ani przeszkody.[546] **14** Wiem i jestem przekonany w Panu Jezusie,[547] że nic nie *jest* nieczyste[548] samo przez się; tylko dla tego, kto uważa coś za nieczyste, *jest* nieczyste. **15** Jeśli

---

Aleksandryjski i Efrema (oba V w.). Kodeks Boerneriański (IX w.) i Wulgata mają „umarł i powstał”, a tekst bizantyjski łączy oba odczytania: „i umarł, i powstał, i ożył”; podobne połączenie wprowadził późniejszy korektor Kodeksu Synajskiego. Dłuższe lekcje powstały zapewne jako objaśnienie krótkiego „ożył” (Sanday i Headlam).

[536] **tn** „Ożył” (ἔζησεν, ezēsen): ten sam czasownik co „żyjemy” w w. 8 i „żywymi” na końcu wersetu. Ta forma oznacza początek nowego życia, więc mówi o zmartwychwstaniu, a nie o ziemskim życiu Jezusa. Dlatego Paweł odwraca porządek z w. 8 i pisze najpierw „umarł”, potem „ożył”, a w ślad za tym „martwymi” przed „żywymi” (Sanday i Headlam). „Panować” (κυριεύῃ, kyrieusē) ma ten sam rdzeń co „Pan” (κύριος, kyrios) w ww. 4–8: przez śmierć i zmartwychwstanie Chrystus stał się Panem wszystkich, dlatego każdy wierzący żyje i umiera „dla Pana”.

[537] **sn** Paweł zwraca się kolejno do obu stron sporu z ww. 2–3. „Ty” w pierwszym pytaniu to ten, kto nie je i sądzi tego, kto je; „i ty” w drugim to ten, kto je i gardzi tym, kto nie je (Sanday i Headlam). Oba pytania powtarzają słowa z w. 3, a w obu druga strona nazwana jest „bratem”.

[538] **tn** „Podwyższenie sędziowskie” (βῆμα, bēma): podniesione miejsce, na którym zasiadał sędzia, gdy sądził. Na takim podwyższeniu usiadł Piłat, zanim wydał Jezusa na ukrzyżowanie (J 19:13). Paweł mówi tu o sądzie Boga, a w 2:16 pisze, że Bóg sądzi „przez Chrystusa Jezusa” (Sanday i Headlam).

[539] **tc** „Boga” czytają Kodeks Synajski w pierwotnym zapisie, Kodeks Watykański (oba IV w.), Kodeks Efrema w pierwotnym zapisie i Kodeks Aleksandryjski (oba V w.). Późniejsi korektorzy Kodeksu Synajskiego i Kodeksu Efrema oraz tekst bizantyjski mają „Chrystusa”, zapewne na wzór 2 Kor 5:10, gdzie podobny zwrot kończy się tym słowem (Sanday i Headlam).

[540] **tn** „Jak żyję, mówi Pan”: formuła przysięgi, którą często wypowiadają prorocy (np. Iz 49:18; por. Lb 14:28). Bóg przysięga na własne życie, bo nie ma nikogo większego, na kogo mógłby przysiąc (por. Hbr 6:13 „przysiągł na samego siebie”). W Iz 45:23, skąd pochodzi reszta cytatu, Bóg mówi: „przysięgam na samego siebie” (Sanday i Headlam).

[541] **sn** Iz 45:23. U proroka Bóg zapowiada, że wszystkie narody uznają Jego władzę; Paweł widzi spełnienie tych słów na sądzie, przed którym staną wszyscy (w. 10; Sanday i Headlam). „Kolano” i „język” oznaczają tu całego człowieka: nikt nie zostanie z boku. W Flp 2:10–11 Paweł odnosi te same słowa proroka do Jezusa.

[542] **tn** „Będzie sławił” (ἐξομολογήσεται, exomologēsetai): z celownikiem osoby („Bogu”) ten czasownik znaczy w greckim Starym Testamencie oddawać cześć, wysławiać (Abbott-Smith; Sanday i Headlam). Ten sam czasownik stoi w cytacie w 15:9. Możliwe jest też odczytanie „wyzna Boga”, „uzna Boga”: w kontekście sądu (ww. 10 i 12) każdy przyzna, że Bóg jest Bogiem. U proroka w tym miejscu stoi: „każdy język przysięgnie”.

[543] **tn** „Zda rachunek” (λόγον δώσει, logon dōsei): podobny zwrot stoi w Hbr 13:17 („zdadzą rachunek”). „Z samego siebie”: każdy odpowie przed Bogiem za siebie, a nie za brata, którego sądził albo którym gardził (w. 10).

[544] **tc** „Zda rachunek” bez dopowiedzenia czyta Kodeks Watykański (IV w.) i Boerneriański (IX w.), a za nimi wydanie SBLGNT. Kodeksy Synajski (IV w.), Aleksandryjski i Efrema (oba V w.) mają „zda Bogu rachunek”; tak drukują wydanie NA28 i tekst bizantyjski. Sens się nie zmienia: z ww. 10–11 wiadomo, że rachunek zdaje się Bogu, a nie człowiekowi (Sanday i Headlam).

[545] **tn** „Nie sądźmy” i „postanówcie” to po grecku ten sam czasownik (κρίνω, krinō): najpierw znaczy osądzać innych, potem rozstrzygnąć, co samemu robić. Paweł gra tym słowem: zamiast wydawać sąd o bracie, rozstrzygnijcie, jak sami macie postępować (Sanday i Headlam).

[546] **sn** „Kamień potknięcia” i „przeszkoda” to te same dwa słowa co w cytacie z Izajasza w 9:33. Tam o kamień potyka się Izrael (9:31–32); tu wierzący może sam położyć taki kamień na drodze brata i doprowadzić go do grzechu. Paweł zapewne nawiązuje do słów Jezusa o tym, kto gorszy jednego z tych małych (Mt 18:6–7), a tę samą sprawę omawia w 1 Kor 8:9–13 (Sanday i Headlam). Słowa „kamień” w grece nie ma (stąd kursywa): πρόσκομμα (proskomma) znaczy samo „potknięcie”.

[547] **tn** „W Panu Jezusie”: tak jak „w Chrystusie” w 9:1. Paweł wie to jako ten, kto żyje w jedności z Panem Jezusem, i z tej jedności płynie jego pewność (Sanday i Headlam). Możliwe jest też odczytanie „z upoważnienia Pana Jezusa”. Nie wiadomo, czy Paweł ma tu na myśli słowa Jezusa, że nic, co wchodzi do człowieka z zewnątrz, nie może uczynić go nieczystym (Mk 7:15; tam stoi czasownik z tego samego rdzenia co „nieczysty”).

[548] **tn** „Nieczyste” (κοινόν, koinon): dosłownie „wspólne, pospolite”. Tym słowem Żydzi nazywali to, co pospolite dla świata, a pobożnemu Żydowi zakazane (por. Dz 10:14; Sanday i Headlam), zwłaszcza pokarmy, których Prawo zabraniało jeść (Kpł 11). Chodzi więc o czystość wymaganą przez Prawo, a nie o nieczystość moralną, o której mowa

bowiem z powodu pokarmu twój brat jest zasmucony,[549] już nie według miłości chodzisz. Swoim
pokarmem nie gub tego, za którego Chrystus umarł.[550] **16** Niech więc nie będzie oczerniane
wasze dobro.[551] **17** Królestwo Boże bowiem to nie pokarm i napój, ale sprawiedliwość i pokój,
i radość w Duchu Świętym;[552] **18** kto bowiem w tym służy Chrystusowi, *jest* miły Bogu i ceniony
przez ludzi.[553] **19** Zatem do tego, co należy do pokoju, dążmy i do tego, co należy do wzajemnego
budowania.[554] **20** Ze względu na pokarm nie burz dzieła Boga.[555] Wszystko wprawdzie *jest*
czyste, ale złe *jest* dla człowieka, który je, *dając powód do* potknięcia.[556] **21** Dobrze *jest* nie jeść
mięsa ani nie pić wina,[557] ani *nie robić niczego*, w czym twój brat się potyka albo się gorszy, albo
słabnie;[558] **22** ty wiarę, którą masz,[559] miej dla siebie przed Bogiem. Błogosławiony, kto nie sądzi

---

w 1:24.

[549] **tn** „Jest zasmucony” (λυπεῖται, lypeitai): według Sandaya i Headlama chodzi o więcej niż przykrość. Brat, pod naciskiem innych, robi świadomie to, co sam uważa za złe; zranione zostaje jego sumienie i grozi mu zguba, o której mowa dalej. Można też rozumieć prościej: brata boli sam widok, że mocny je to, co on uważa za zakazane.

[550] **sn** Ten sam argument Paweł stawia w 1 Kor 8:11. Z jednej strony stoi pokarm, z drugiej śmierć Chrystusa: skoro Chrystus umarł, aby zbawić tego brata, to ty możesz dla niego zrezygnować z jakiegoś pokarmu (Sanday i Headlam). „Gubić” znaczy tu doprowadzić do zguby, przeciwieństwo zbawienia (por. Jk 4:12 „zbawić i zgubić”).

[551] **tn** „Wasze dobro”: według Sanday i Headlam to wolność, którą mocni mają w Chrystusie i którą okazują przy stole (por. 1 Kor 10:29). Gdy korzystają z niej bez względu na słabszych, inni zaczną mówić o niej źle. Paweł zwraca się tu do mocnych, w liczbie mnogiej. Możliwe jest też odczytanie szersze: „dobro” to zbawienie albo ewangelia, a źle mówiliby o nich ludzie spoza Kościoła, gdy zobaczą spory wierzących o jedzenie.

[552] **tn** „Sprawiedliwość”: według Sanday i Headlam nie chodzi tu o to, że Bóg uznaje człowieka za sprawiedliwego (jak w 3:21–26), lecz o prawe postępowanie wobec innych. Podobnie „pokój” to zgoda między wierzącymi, a „radość” płynie z Ducha Świętego, który mieszka we wspólnocie. Inni czytają te słowa jako dary od Boga: sprawiedliwość, którą daje Bóg, i pokój z Bogiem (por. 5:1). „W Duchu Świętym” odnosi się zapewne do wszystkich trzech.

[553] **tn** „W tym”: w sprawiedliwości, pokoju i radości, o których mowa w w. 17 (Sanday i Headlam). „Ceniony” (δόκιμος, dokimos): taki, który przeszedł próbę i zyskał uznanie; ten sam rdzeń co „wypróbowany charakter” w 5:4. To odpowiedź na w. 16: o tym, kto tak służy Chrystusowi, ludzie nie mówią źle, lecz go cenią (Sanday i Headlam).

[554] **tn** „Budowanie” (οἰκοδομή, oikodomē): Paweł mówi w przenośni o umacnianiu się nawzajem w wierze, jak w 1 Kor 14:26 i 1 Tes 5:11 (por. 15:2). Pokój i budowanie dotyczą całej wspólnoty, a nie tylko pojedynczego wierzącego (Sanday i Headlam). Ten sam obraz prowadzi do następnego zdania: zamiast budować, można burzyć (w. 20).

[555] **tn** „Nie burz” (κατάλυε, katalye): przeciwieństwo „budowania” z w. 19. „Dzieło Boga” to wspólnota wierzących, którą Bóg zbudował w Chrystusie (por. 1 Kor 3:9, gdzie wierzący są Bożą budowlą; Sanday i Headlam). Można też myśleć o samym bracie, za którego umarł Chrystus (w. 15): to, co Bóg w nim zbudował, rozpada się, gdy ktoś przez swoje jedzenie doprowadza go do upadku.

[556] **tn** Dosłownie „człowiekowi jedzącemu przez potknięcie”. Greka zostawia otwarte, o kogo chodzi. (1) O mocnego, który je i przez to daje słabemu powód do potknięcia; tak czyta nasz tekst. (2) O słabego, który je wbrew sumieniu i sam się potyka. Sanday i Headlam skłaniają się ku pierwszemu odczytaniu, bo lepiej prowadzi do w. 21. Słów „dając powód do” w grece nie ma (stąd kursywa).

[557] **sn** Mięso i wino to przykłady skrajne: lepiej zrezygnować nawet z nich, niż zranić brata (por. w. 2 i 1 Kor 8:13, gdzie Paweł mówi o sobie, że nie będzie jadł mięsa, jeśli pokarm gorszy jego brata). Z samego tego wersetu nie można wnosić, że w Rzymie było stronnictwo, które z zasady nie jadło mięsa i nie piło wina: Paweł bierze najdalej idące przykłady wyrzeczenia (Sanday i Headlam).

[558] **tc** Słowa „albo się gorszy, albo słabnie” mają Kodeks Watykański (IV w.), Klaromontański (VI w.), zapewne także Papirus 46 (ok. 200 r.), w tym miejscu uszkodzony, oraz większość rękopisów; tak drukują wydanie SBLGNT i tekst bizantyjski. Kodeks Synajski w pierwotnym zapisie (IV w.) oraz kodeksy Aleksandryjski i Efrema (oba V w.) kończą zdanie na jednym czasowniku: dwa ostatnie mają „się potyka”, tak jak drukuje wydanie NA28, a Synajski „jest zasmucony”, jak w w. 15. Dłuższy tekst wprowadził do Synajskiego późniejszy korektor. Krótszy tekst mógł powstać, gdy kopista przeskoczył wzrokiem na koniec zdania; dłuższy mógł zostać dopisany na wzór 14:13 i 1 Kor 8:13. Sanday i Headlam uważają dwa dodatkowe czasowniki za dopisek. Komentarz tekstowy Houghtona (2025) zwraca uwagę, że trzech czasowników połączonych „albo” Paweł nigdzie indziej nie ma: dłuższy tekst jest nietypowy i właśnie dlatego przyjmuje go wydanie SBLGNT.

[559] **tc** „Wiarę, którą masz” czytają Kodeksy Synajski, Watykański (oba IV w.), Aleksandryjski i Efrema (oba V w.); tak drukują wydania SBLGNT i NA28. Kodeks Klaromontański (VI w.) i większość późniejszych rękopisów nie mają słowa „którą”; wtedy zdanie brzmi: „Ty masz wiarę? Miej ją dla siebie przed Bogiem” (tak tekst bizantyjski). Pytanie pasuje do tego, jak Paweł zwraca się w tym rozdziale do jednego „ty” (ww. 4 i 10). Słowo „którą” mogło zostać dodane, by wygładzić zdanie, bo dawne rękopisy nie miały znaku zapytania; mogło też wypaść przypadkiem, bo brzmiało jak końcówka poprzedniego słowa (πίστιν ἣν, pistin hēn; komentarz tekstowy Houghtona, 2025). Sanday i Headlam uważają brak tego słowa za poprawkę.

samego siebie w tym, co uznaje za wartościowe;[560] 23 a kto wątpi, jeśli zje, jest potępiony,[561] bo *je* nie z wiary; wszystko zaś, co nie *jest* z wiary, grzechem jest.[562]

Mocni dźwigają słabości bezsilnych; Chrystus nie sobie się podobał (15:1–6)

15 1 My zaś, mocni, powinniśmy słabości bezsilnych dźwigać,[563] a nie sobie się podobać.[564]
2 Każdy z nas bliźniemu niech się podoba ku dobremu, do budowania;[565] 3 i Chrystus bowiem
nie sobie się podobał, ale jak jest napisane: „Zniewagi znieważających Cię spadły na Mnie".[566]
4 Wszystko bowiem, co zostało wcześniej napisane, dla naszej nauki zostało napisane,[567] abyśmy
przez wytrwałość i przez zachętę Pism mieli nadzieję.[568] 5 A Bóg wytrwałości i zachęty[569]
niech wam da, byście myśleli jednakowo między sobą według Chrystusa Jezusa,[570] 6 abyście

---

[560] **tn** „Uznaje za wartościowe" (δοκιμάζει, dokimazei): to samo słowo co w 2:18 („uznajesz za wartościowe to, co lepsze"), z tego samego rdzenia co „ceniony" w w. 18; znaczy: uznać coś za dobre po sprawdzeniu. Błogosławiony jest ten, kto może bez wahania i bez wyrzutów robić to, co po namyśle uznał za dozwolone (Sanday i Headlam). „Sądzi" jak w 2:1: wydaje wyrok potępienia, tu na samego siebie. Przeciwieństwo opisuje w. 23: ten, kto wątpi.

[561] **tn** „Kto wątpi" (ὁ διακρινόμενος, ho diakrinomenos): to samo słowo co w 4:20 („nie zwątpił"), tu jednak chodzi o wahanie, czy wolno zjeść dany pokarm, a nie o wątpienie w Boga. Kto się waha, a mimo to je, jest potępiony już przez to, że wątpi (Sanday i Headlam). Forma „jest potępiony" (κατακέκριται, katakekritai) mówi o stanie: wyrok już zapadł.

[562] **tn** „Z wiary" jak w 1:17, ale wiara oznacza tu pewność przed Bogiem, że wolno tak postąpić (por. w. 22: „wiarę, którą masz"). Sanday i Headlam streszczają to zdanie tak: grzechem jest wszystko, czego się nie robi z czystym sumieniem. Zdanie dotyczy postępowania wierzących w sprawie, o której mowa, a nie jest ogólną zasadą o uczynkach ludzi niewierzących, choć w dawnych sporach bywało tak czytane (Sanday i Headlam).

[563] **tn** „Mocni" (δυνατοί, dynatoi) i „bezsilni" (ἀδύνατοι, adynatoi) to w grece jedno słowo, raz bez przeczenia, raz z przeczeniem. Paweł mówi w pierwszej osobie, więc zalicza siebie do mocnych (por. 14:14). „Słabości" (ἀσθενήματα, asthenēmata) to skrupuły tych, którzy są słabi w wierze (14:1): wahania sumienia w sprawie pokarmów i dni (14:2–6). Ten sam czasownik „dźwigać" stoi w Ga 6:2 („Jedni drugich brzemiona dźwigajcie") i w J 19:17, gdzie Jezus dźwiga swój krzyż; tu w przenośni (Sanday i Headlam).

[564] **tn** „Podobać się" (ἀρέσκειν, areskein) znaczy tu zabiegać o to, co komuś miłe; czasownik wraca trzy razy w ww. 1–3. „Nie sobie się podobać" nie znaczy być z siebie niezadowolonym, lecz nie szukać tylko tego, co miłe nam. Podobnie Paweł mówi o sobie w 1 Kor 10:33: stara się podobać wszystkim i nie szuka własnej korzyści. Tak uderza w korzeń podziałów we wspólnocie, czyli w samolubstwo (Sanday i Headlam).

[565] **tn** „Ku dobremu, do budowania" wyznacza granicę. Nie chodzi o zabieganie o czyjąś przychylność: w Ga 1:10 Paweł odrzuca przypodobywanie się ludziom (ten sam czasownik). W 1 Kor 9:20–23 staje się jednak wszystkim dla wszystkich, aby niektórych zbawić. Zasada brzmi: podobać się ludziom dla ich dobra, a nie dla własnego (Sanday i Headlam). „Budowanie" to umacnianie się nawzajem w wierze, jak w 14:19.

[566] **sn** Ps 69:10 (w Septuagincie 68:10), słowo w słowo według greckiego przekładu, który tu wiernie oddaje hebrajski. W psalmie sprawiedliwy cierpi i mówi do Boga: zniewagi wymierzone w Boga spadają na niego. Paweł kładzie te słowa w usta Chrystusa (Sanday i Headlam). Nasz tekst czyta „Cię" tak jak w psalmie, o Bogu, stąd wielka litera: zniewagi wymierzone w Boga spadły na Chrystusa. Sanday i Headlam rozumieją to inaczej: Chrystus mówi do człowieka i niesie zniewagi wymierzone w innych, tak jak mocni mają dźwigać słabości bezsilnych (w. 1). Pierwszą połowę tego wersetu psalmu przytacza J 2:17 („Gorliwość o Twój dom pożre mnie"), a inne wersety psalmu J 15:25 i Rz 11:9–10.

[567] **sn** „Wcześniej napisane" to Pisma Starego Testamentu. Spisano je dawno, ale z myślą o nas: Sanday i Headlam zwracają uwagę na to przeciwstawienie dawnego zapisu i naszej nauki. Tak samo Paweł mówi o Abrahamie w 4:24: „ale także ze względu na nas". Tym uzasadnia, że psalm z w. 3 mówi także do Rzymian. Pisma pouczają (por. 2 Tm 3:16) i świadczą o Chrystusie, a przez to dają nadzieję (Sanday i Headlam).

[568] **tn** „Zachęta" (παράκλησις, paraklēsis) łączy zachętę i pociechę; to samo słowo oddajemy „pociecha" w Flm 7. W Hbr 6:18 zachęta prowadzi do nadziei, jak tutaj. „Wytrwałość" (ὑπομονή, hypomonē) jak w 5:3–4, gdzie ucisk wypracowuje wytrwałość, a droga ta kończy się nadzieją (Sanday i Headlam: por. 5:3).

[569] **tn** Bóg, który daje wytrwałość i zachętę. W w. 4 przychodzą one przez Pisma, tu Paweł wskazuje ich źródło: samego Boga. Podobnie mówi o Bogu nadziei (w. 13) i o Bogu pokoju (w. 33; Hbr 13:20 „A Bóg pokoju"), a w 2 Kor 1:3 o Bogu wszelkiej pociechy (Sanday i Headlam).

[570] **tn** „Myśleć jednakowo" (τὸ αὐτὸ φρονεῖν, to auto phronein) jak w 12:16 i Flp 2:2 (Sanday i Headlam). Paweł nie żąda, by słabi i mocni mieli to samo zdanie o pokarmach (por. 14:5), lecz by mieli wobec siebie to samo nastawienie. „Według Chrystusa Jezusa" znaczy: na wzór Chrystusa, zgodnie z tym, jaki On jest i jak postępował (Sanday i Headlam); przykład podaje w. 3: Chrystus nie sobie się podobał.

jednomyślnie, jednymi ustami wielbili Boga i Ojca naszego Pana Jezusa Chrystusa.[571]

Przyjmujcie się, jak Chrystus przyjął was: Żydzi i poganie wielbią Boga (15:7–13)

7 Dlatego przyjmujcie jedni drugich, jak i Chrystus przyjął was,[572] na chwałę Boga.[573] **8** Mówię
bowiem, że Chrystus[574] stał się sługą obrzezania dla prawdy Boga, aby potwierdzić obietnice
dane ojcom,[575] **9** a żeby poganie za miłosierdzie uwielbili Boga,[576] jak jest napisane: „Dlatego
będę Cię sławił wśród narodów i Twemu imieniu będę śpiewał”.[577] **10** I znowu mówi: „Radujcie
się, narody, z Jego ludem”.[578] **11** I znowu: „Chwalcie, wszystkie narody, Pana, i niech Go
wychwalają wszystkie ludy”.[579] **12** I znowu Izajasz mówi: „Będzie korzeń Jessego[580] i Ten, który
powstaje, by rządzić narodami; w Nim narody będą pokładać nadzieję”.[581] **13** A Bóg nadziei[582]

---

[571] **tn** Rodzajnik stoi w grece raz, przed oboma słowami: Bóg i Ojciec to ten sam. Możliwe są dwa odczytania. (1) Bóg, który jest Ojcem naszego Pana Jezusa Chrystusa. (2) Bóg naszego Pana Jezusa Chrystusa i zarazem Jego Ojciec; tak Jezus nazywa Ojca swoim Bogiem (J 20:17), a Paweł pisze o Bogu naszego Pana Jezusa Chrystusa (Ef 1:17). Sanday i Headlam wolą drugie odczytanie jako prostsze. Polski szyk, tak jak grecki, zostawia oba odczytania otwarte; ta sama formuła stoi w Ef 1:3.

[572] **tc** „Was” (ὑμᾶς, hymas) czytają kodeksy Synajski (IV w.), Aleksandryjski i Efrema (oba V w.), Boerneriański (IX w.) i tekst bizantyjski. Kodeks Watykański (IV w.) i Klaromontański (VI w.) mają „nas” (ἡμᾶς, hēmas). W w. 1 Paweł mówił „my”, bo zaliczał siebie do mocnych; tu zwraca się do całej wspólnoty. Przy tych dwóch zaimkach Kodeks Watykański bywa mniej pewny niż gdzie indziej (Sanday i Headlam).

[573] **tn** „Przyjmujcie” to ten sam czasownik co w 14:1 („A słabego w wierze przyjmujcie”) i w 14:3 („bo Bóg go przyjął”): tak Paweł spina całą część o słabych i mocnych. Wezwanie nie dotyczy już tylko mocnych, lecz wszystkich: każdy ma przyjmować tych, którzy się od niego różnią, zwłaszcza chrześcijanie z Żydów i z pogan (Sanday i Headlam; por. ww. 8–12). „Na chwałę Boga” Sanday i Headlam łączą z „przyjął”: Chrystus przyjął Żydów i pogan, aby Bóg okazał jednym swoją wierność, a drugim miłosierdzie (ww. 8–9). Można też łączyć te słowa z „przyjmujcie”: wzajemne przyjęcie służy chwale Boga. Polski szyk, tak jak grecki, zostawia oba odczytania.

[574] **tc** „Chrystus” bez imienia „Jezus” czytają Papirus 46 (ok. 200 r.), kodeksy Synajski i Watykański (oba IV w.) oraz Aleksandryjski i Efrema (oba V w.). Tekst bizantyjski dodaje imię „Jezus”.

[575] **sn** „Sługą obrzezania” można rozumieć dwojako. (1) Sługą przymierza, którego znakiem było obrzezanie (Rdz 17:9–14; por. 4:11 „znak obrzezania”): Chrystus sam był obrzezany i przyszedł, by spełnić obietnice tego przymierza (Sanday i Headlam; por. Ga 4:4–5). (2) Sługą obrzezanych, czyli Żydów, jak w Ga 2:7 („dla obrzezanych”). „Prawda Boga” to tu Jego wierność danemu słowu (por. 3:3–4). Ojcowie to Abraham, Izaak i Jakub, którym Bóg dał obietnice (por. 4:13–16; 9:4–5).

[576] **tn** Ten sam grecki przyimek (ὑπέρ, hyper) oddajemy „dla” przy „prawdzie” w w. 8 i „za” przy „miłosierdziu” tutaj. Żydom Chrystus służył dla prawdy Boga, czyli Jego wierności, a poganie wielbią Boga za Jego miłosierdzie (Sanday i Headlam). Poganie byli obcy przymierzom obietnicy (Ef 2:12), a dostąpili miłosierdzia (por. 11:30). Zdanie można wiązać dwojako. (1) Z „aby” w w. 8, tak jak nasz tekst: Chrystus stał się sługą, aby potwierdzić obietnice i aby poganie uwielbili Boga. Wtedy powołanie pogan, tak jak spełnienie obietnic danych Żydom, wyrasta z przymierza z Abrahamem (4:11–12, 16–17); tak wiążą Sanday i Headlam. (2) Z „Mówię” na początku w. 8: Paweł mówi wtedy dwie rzeczy, że Chrystus stał się sługą obrzezania i że poganie uwielbili Boga za miłosierdzie.

[577] **sn** Ps 18:50 (w Septuagincie 17:50; ten sam werset w 2 Sm 22:50), według greckiego przekładu niemal słowo w słowo, bez wołania „Panie”. W psalmie Dawid wielbi Boga za zwycięstwa nad okolicznymi narodami. Paweł odnosi te słowa do Chrystusa: On wielbi Boga wśród pogan, czyli razem z nimi (Sanday i Headlam). To pierwszy z czterech cytatów (ww. 9–12), wziętych z Psalmów, Prawa i Proroków; we wszystkich mowa o narodach. To samo greckie słowo (ἔθνη, ethnē) oddajemy w słowach Pawła „poganie”, a w cytatach „narody”.

[578] **sn** Pwt 32:43 według Septuaginty. W tekście hebrajskim nie ma słowa „z”: Mojżesz wzywa narody, by cieszyły się zbawieniem Izraela, ludu Bożego. Paweł idzie za greckim przekładem, w którym poganie i lud wybrany razem wielbią Boga (Sanday i Headlam). Z tej samej Pieśni Mojżesza Paweł cytuje też w 10:19 i 12:19.

[579] **sn** Ps 117:1 (w Septuagincie 116:1), wezwanie do wszystkich narodów, by chwaliły Pana (Sanday i Headlam). „Pan” to w psalmie Bóg Izraela; w tekście hebrajskim stoi tu Jego imię.

[580] **tn** Jesse (Ἰεσσαί, Iessai) to ojciec Dawida. „Korzeń Jessego” oznacza tu potomka z jego rodu, króla z domu Dawida; u Izajasza z pnia Jessego wyrasta nowa latorośl (Iz 11:1). Paweł widzi w nim Chrystusa (por. 1:3 „z potomstwa Dawida”), stąd wielka litera w dalszej części cytatu.

[581] **sn** Iz 11:10 według Septuaginty, bez słów „w owym dniu”. Izajasz opisuje królestwo Mesjasza. Grecki przekład tylko parafrazuje tu tekst hebrajski, w którym korzeń Jessego stoi jako sztandar dla ludów i do niego będą się zwracać narody (Sanday i Headlam). Paweł idzie za greckim przekładem: mówi o Tym, który powstaje, by rządzić narodami, i w którym narody będą pokładać nadzieję.

[582] **tn** Bóg, który daje nadzieję, jak „Bóg wytrwałości i zachęty” w w. 5. Ten tytuł, jak całe życzenie, podsuwają ostatnie słowa poprzedniego cytatu: „w Nim narody będą pokładać nadzieję” (Sanday i Headlam). Tym życzeniem Paweł

niech was napełni wszelką radością i pokojem, gdy wierzycie, abyście obfitowali w nadzieję mocą Ducha Świętego.

Słowniczek – słowa klucze księgi

Słowniczek rośnie razem z przekładem: hasła o wersetach, których jeszcze nie przełożyliśmy, dojdą razem z nimi.

ἄβυσσος (*abyssos*) (G12) – otchłań · ww. 10:7 – *Głębia, w której przebywają umarli. W 10:7 Paweł mówi o zejściu do otchłani tam, gdzie Mojżesz mówi o przeprawie przez morze (Pwt 30:13). Zob. przypis przy 10:7.*

ἀγαπάω (*agapaō*) (G25) – miłować · ww. 8:28; 8:37; 9:13; 9:25 (2×); 13:8 (2×); 13:9 – *W 8:28 o tych, „którzy miłują Boga", w 8:37 o Chrystusie, „który nas umiłował". W 9:13 para „umiłowałem – znienawidziłem" z Ml 1:2–3 wyraża wybór jednego i odrzucenie drugiego. Zob. przypis przy 9:13.*

ἀγάπη (*agapē*) (G26) – miłość · ww. 5:5; 5:8; 8:35; 8:39; 12:9; 13:10 (2×); 14:15 – *W 5:5 miłość Boga została wylana w naszych sercach, w 5:8 Bóg ukazuje ją w śmierci Chrystusa; w 8:35 i 8:39 nic nie odłączy nas od tej miłości.*

ἀγαπητός (*agapētos*) (G27) – umiłowany · ww. 1:7; 11:28; 12:19

ἁγιασμός (*hagiasmos*) (G38) – uświęcenie · ww. 6:19; 6:22 – *Stawanie się świętym, oddanym Bogu: to, do czego prowadzi nowa służba (6:19, 6:22). To samo słowo w Hbr 12:14. Zob. przypis przy 6:19.*

ἁγιωσύνη (*hagiōsynē*) (G42) – świętość · ww. 1:4

ἀγριέλαιος (*agrielaios*) (G65) – dzika oliwka · ww. 11:17; 11:24 – *W 11:17 obraz pogan wszczepionych w szlachetną oliwkę, choć zwykle szczepi się odwrotnie. Zob. przypis przy 11:17.*

ἀδιαλείπτως (*adialeiptōs*) (G89) – nieustannie · ww. 1:9

ἀδικία (*adikia*) (G93) – nieprawość · ww. 1:18 (2×); 1:29; 2:8; 3:5; 9:14 – *Po grecku przeczenie słowa „sprawiedliwość"; te dwa słowa stają naprzeciw siebie w 3:5 i 6:13. Zob. przypis przy 1:18.*

ἀδύνατος (*adynatos*) (G102)

→ niemożliwy · ww. 8:3

→ bezsilny · ww. 15:1

αἰνέω (*aineō*) (G134) – chwalić · ww. 15:11

αἰχμαλωτίζω (*aichmalōtizō*) (G163) – czynić jeńcem · ww. 7:23 – *Brać jeńca na wojnie. W 7:23 obraz bitwy idzie dalej: prawo grzechu zwycięża i uprowadza człowieka. Zob. przypis przy 7:23.*

ἀκοή (*akoē*) (G189) – słuchanie · ww. 10:16; 10:17 (2×) – *To, co się słyszy, i samo słuchanie. W 10:16 (Iz 53:1): „temu, co usłyszeliśmy"; w 10:17 wiara jest ze słuchania, a słuchanie przez słowo Chrystusa.*

ἀλλάσσω / μεταλλάσσω (*allassō / metallassō*) (G236 / G3337) – zamienić · ww. ἀλλάσσω – 1:23; μεταλλάσσω – 1:25; 1:26 – *Nić tej części listu: ludzie zamieniają chwałę Boga, prawdę Boga i porządek natury. W Hbr 1:12 ἀλλάσσω znaczy „zostaną zmienione", bo mowa tam o przemianie, nie o wymianie.*

ἀλλότριος (*allotrios*) (G245) – cudzy · ww. 14:4

ἀμεταμέλητος (*ametamelētos*) (G278) – nieodwołalny · ww. 11:29 – *Dosłownie „taki, którego się nie żałuje". W 11:29 Bóg nie cofa swoich darów łaski ani powołania. Zob. przypis przy 11:29.*

ἀνάγκη (*anankē*) (G318) – konieczność · ww. 13:5

ἀνάγω (*anagō*) (G321) – wyprowadzić · ww. 10:7

ἀναζάω (*anazaō*) (G326) – ożyć · ww. 7:9 – *Wrócić do życia. Bez Prawa grzech był jak martwy (7:8); gdy przyszło przykazanie, ożył (7:9).*

---

zamyka część o słabych i mocnych (14:1–15:13). Radość i pokój z Bogiem są owocem wiary (Sanday i Headlam), a obfitość nadziei daje moc Ducha Świętego; por. 14:17 „sprawiedliwość i pokój, i radość w Duchu Świętym".

ἀνάθεμα (*anathema*) (G331) – przeklęty · ww. 9:3 – *W greckim przekładzie Starego Testamentu to, co oddane Bogu na zagładę (Kpł 27:28–29). W 9:3 Paweł pragnąłby sam być przeklęty za swoich rodaków. To samo słowo w Ga 1:8–9. Zob. przypis przy 9:3.*

ἀνακαίνωσις (*anakainōsis*) (G342) – odnowienie · ww. 12:2

ἀνακεφαλαιόω (*anakephalaioō*) (G346) – scalić · ww. 13:9 – *W 13:9 wszystkie przykazania scalają się w jednym słowie: „Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego". W Ef 1:10 to samo słowo: „scalić wszystko w Chrystusie".*

ἀναλογία (*analogia*) (G356) – stosownie do · ww. 12:6 – *W 12:6 prorok ma mówić „stosownie do wiary": na tyle, na ile sięga jego wiara. Zob. przypis przy 12:6.*

ἀναπολόγητος (*anapologētos*) (G379) – nie mieć wymówki · ww. 1:20; 2:1 – *W Nowym Testamencie tylko te dwa miejsca: ta sama ocena spada na ludzi z 1:18–32 i na tego, kto ich sądzi.*

ἀνεξεραύνητος (*anexeraunētos*) (G419) – niezgłębiony · ww. 11:33 – *Taki, którego nie da się przeszukać do dna. W 11:33 o wyrokach Boga.*

ἀνεξιχνίαστος (*anexichniastos*) (G421) – niezbadany · ww. 11:33 – *Dosłownie: taki, którego śladów nie da się wyśledzić. W 11:33 o drogach Boga, w Ef 3:8 o bogactwie Chrystusa.*

ἀνθίστημι (*anthistēmi*) (G436) – przeciwstawiać się · ww. 9:19; 13:2 (2×)

ἀνίστημι (*anistēmi*) (G450) – powstawać · ww. 15:12

ἀνόμως (*anomōs*) (G460) – bez Prawa · ww. 2:12 (2×) – *Mówi o braku samego Prawa, nie o działaniu wbrew prawu: stoi naprzeciw „w Prawie" z tego samego zdania.*

ἀνοχή (*anochē*) (G463) – powściągliwość · ww. 2:4; 3:26 – *Dosłownie powstrzymanie się.*

ἀνταποδίδωμι (*antapodidōmi*) (G467) – odpłacić · ww. 11:35; 12:19

ἀνταπόδομα (*antapodoma*) (G468) – odpłata · ww. 11:9

ἀνταποκρίνομαι (*antapokrinomai*) (G470) – spierać się · ww. 9:20 – *Dosłownie „odpowiadać przeciw": odpowiadać tak, by się sprzeciwić. W 9:20 człowiek spiera się z Bogiem jak naczynie z garncarzem.*

ἀντιστρατεύομαι (*antistrateuomai*) (G497) – prowadzić wojnę przeciw · ww. 7:23 – *Słowo z wojska: wystawić wojsko przeciw komuś. W Nowym Testamencie tylko w 7:23. Pokrewne słowo w Jk 4:1 mówi o namiętnościach, które „prowadzą wojnę" w członkach. Zob. przypis przy 7:23.*

ἀντιτάσσομαι (*antitassomai*) (G498) – sprzeciwiać się · ww. 13:2

ἀνυπόκριτος (*anypokritos*) (G505) – nieobłudny · ww. 12:9 – *Bez udawania. Tak samo „nieobłudna" w Jk 3:17.*

ἀπαρχή (*aparchē*) (G536) – pierwociny · ww. 8:23; 11:16 – *Pierwsze plony oddawane Bogu jako zapowiedź całych zbiorów (Kpł 23:10). W 8:23 Duch jest pierwocinami tego, co Bóg da w pełni; w 11:16 pierwsza część ciasta oddana Panu (Lb 15:19–21). Tak samo w Jk 1:18. Zob. przypis przy 8:23.*

ἀπείθεια (*apeitheia*) (G543) – opór · ww. 11:30; 11:32

ἀπειθέω (*apeitheō*) (G544) – stawiać opór · ww. 2:8; 10:21; 11:30; 11:31 – *Nie dać się przekonać, odmówić posłuszeństwa; inne słowo niż „nieposłuszeństwo" w 5:19. W 11:30–32 opór pogan i opór Izraela stają się okazją do miłosierdzia. Tak samo w Hbr 3:18.*

ἀπεκδέχομαι (*apekdechomai*) (G553) – wyczekiwać · ww. 8:19; 8:23; 8:25 – *Czekać wytrwale na to, co ma przyjść. W 8:19, 8:23 i 8:25 wyczekuje stworzenie i wyczekujemy my. Tak samo w Ga 5:5: „wyczekujemy nadziei sprawiedliwości".*

ἀπιστέω (*apisteō*) (G569) – nie uwierzyć · ww. 3:3 – *Czasownik do „niewiary". Można go też czytać „być niewiernym"; zob. przypis przy 3:3.*

ἁπλότης (*haplotēs*) (G572) – prostota · ww. 12:8 – *Dawanie bez ukrytych pobudek. To samo słowo bywa też hojnością; zob. przypis przy 12:8. Tak samo „prostota" w Ef 6:5 i Kol 3:22.*

ἀποβάλλω (*apoballō*) (G577) – zrzucić · ww. 13:12

ἀποβολή (*apobolē*) (G580) – odtrącenie · ww. 11:15 – *Inne słowo niż „odrzucić" w 11:1–2. W 11:15 odtrącenie Izraela stoi naprzeciw jego „przyjęcia". Zob. przypis przy 11:15.*

ἀποδίδωμι (*apodidōmi*) (G591) – oddawać · ww. 2:6; 12:17; 13:7 – *W 12:17 „Nikomu nie oddawajcie zła za zło", w 13:7 „Oddajcie wszystkim należności". Inne słowo niż „odpłacić" w 12:19.*

ἀποκαλύπτω (*apokalyptō*) (G601) – objawić · ww. 1:17; 1:18; 8:18 – *Odsłonić to, co było ukryte. W 1:17–18 objawia się sprawiedliwość Boga i Jego gniew; w 8:18 chwała, która ma się objawić w wierzących.*

ἀποκαραδοκία (*apokaradokia*) (G603) – utęsknienie · ww. 8:19 – *Wypatrywanie z wyciągniętą szyją. W 8:19 stworzenie z utęsknieniem wyczekuje objawienia synów Boga.*

ἀπόλλυμι (*apollymi*) (G622)

→ zginąć · ww. 2:12

→ gubić · ww. 14:15 – *Doprowadzić do zguby, przeciwieństwo zbawienia. W 2:12 to samo słowo znaczy „zginąć".*

ἀπολογέομαι (*apologeomai*) (G626) – bronić · ww. 2:15 – *Słowo z sali sądowej, para do „oskarżać". Ten sam rdzeń ma „nie mieć wymówki" w 1:20 i 2:1.*

ἀπολύτρωσις (*apolytrōsis*) (G629) – odkupienie · ww. 3:24; 8:23 – *Pierwotnie uwolnienie jeńca albo niewolnika; tak Ef 1:7, Kol 1:14, Hbr 9:15. Wraca w 8:23. Zob. przypis przy 3:24.*

ἀποστρέφω (*apostrephō*) (G654) – odwrócić · ww. 11:26

ἀποστυγέω (*apostygeō*) (G655) – brzydzić się · ww. 12:9

ἀποτολμάω (*apotolmaō*) (G662) – zdobyć się na odwagę · ww. 10:20

ἀποτομία (*apotomia*) (G663) – surowość · ww. 11:22 (2×) – *Dosłownie „odcięcie": stanowczość, która nie ustępuje. W 11:22 surowość Boga stoi obok Jego dobroci.*

ἀπωθέομαι (*apōtheomai*) (G683) – odrzucić · ww. 11:1; 11:2 – *Odepchnąć od siebie. W 11:1 pytanie, czy Bóg odrzucił swój lud; odpowiedź w 11:2: „Nie odrzucił".*

ἀπώλεια (*apōleia*) (G684) – zguba · ww. 9:22

ἀρά (*ara*) (G685) – przekleństwo · ww. 3:14 – *Słowo pokrewne temu z Jk 3:10 i Ga 3:13.*

ἀρέσκω (*areskō*) (G700) – podobać się · ww. 8:8; 15:1; 15:2; 15:3 – *Zabiegać o to, co komuś miłe. W 15:1–3 trzy razy: nie sobie się podobać, lecz bliźniemu, jak Chrystus. Zob. przypis przy 15:1.*

ἄρχω (*archō*) (G757) – rządzić · ww. 15:12

ἄρχων (*archōn*) (G758) – przywódca · ww. 13:3

ἀσέβεια (*asebeia*) (G763) – bezbożność · ww. 1:18; 11:26

ἀσεβής (*asebēs*) (G765) – bezbożny · ww. 4:5 – *Człowiek, który nie oddaje Bogu czci; ta sama rodzina co „bezbożność" (1:18).*

ἀσέλγεια (*aselgeia*) (G766) – rozpasanie · ww. 13:13

ἀσθένεια (*astheneia*) (G769) – słabość · ww. 6:19; 8:26 – *Brak sił. W 6:19 „słabość waszego ciała"; w 8:26 Duch przychodzi z pomocą naszej słabości, bo nie wiemy, o co się modlić.*

ἀσθενέω (*astheneō*) (G770) – być słabym · ww. 4:19; 8:3; 14:1; 14:2; 14:21 – *Brak sił. W 14:1–2 słaby w wierze to ten, kto z sumienia nie je mięsa i wyróżnia niektóre dni; nie chodzi o to, że mało wierzy w Chrystusa. Zob. przypis przy 14:1.*

ἀσθένημα (*asthenēma*) (G771) – słabość · ww. 15:1 – *Skrupuły słabych w wierze: wahania sumienia w sprawie pokarmów i dni. Zob. przypis przy 15:1.*

ἀσθενής (*asthenēs*) (G772) – słaby · ww. 5:6 – *Bez siły, tu bez siły, by samemu się ratować. Ten sam rdzeń co „nie osłabłszy" w 4:19.*

ἀσπίς (*aspis*) (G785) – żmija · ww. 3:13 – *Jadowity wąż z Ps 140:4. Słowo „jad" z tego wersetu stoi też w Jk 3:8.*

ἀσύνετος (*asynetos*) (G801) – bezrozumny · ww. 1:21; 1:31; 10:19 – *Inne słowo niż „nierozumny" z 1:14*

(*ἀνόητος, anoētos*). *Wraca w cytacie w 10:19.*

ἀφαιρέω (*aphaireō*) (G851) – usunąć · ww. 11:27

ἄφθαρτος / φθαρτός (*aphthartos / phthartos*) (G862 / G5349) – niezniszczalny / zniszczalny · ww. 1:23 – *To samo słowo z przeczeniem i bez niego; rzeczownik „niezniszczalność" stoi w 2:7.*

ἀφορίζω (*aphorizō*) (G873) – odłączyć · ww. 1:1

ἀφορμή (*aphormē*) (G874) – okazja · ww. 7:8; 7:11 – *Dosłownie punkt wyjścia do działania. W 7:8 i 7:11 grzech chwyta okazję, którą daje mu przykazanie. To samo słowo w Ga 5:13.*

ἀχρειόομαι (*achreioomai*) (G889) – zepsuć się · ww. 3:12 – *Rdzeń „bezużyteczny", hebrajski psalm mówi o zepsuciu; polskie słowo unosi oba odcienie.*

βάθος (*bathos*) (G899)

→ głębokość · ww. 8:39 – *To, co głęboko. W 8:39 razem z „wysokością" obejmuje całą przestrzeń stworzenia. Zob. przypis przy 8:39.*

→ głębia · ww. 11:33 – *Miara bez dna. W 11:33 głębia bogactwa, mądrości i wiedzy Boga. W 8:39 to samo słowo jako wymiar przestrzeni: „głębokość".*

βαπτίζω (*baptizō*) (G907) – chrzcić · ww. 6:3 (2×) – *W 6:3 chrzest „w Chrystusa Jezusa" i „w Jego śmierć": obrzęd łączy z Chrystusem i z tym, co On przeszedł. Zob. przypis przy 6:3.*

βάπτισμα (*baptisma*) (G908) – chrzest · ww. 6:4 – *Rzeczownik od „chrzcić"* (*6:3*). *Jak w Ef 4:5 i Kol 2:12.*

βάρβαρος (*barbaros*) (G915) – barbarzyńca · ww. 1:14

βασιλεία (*basileia*) (G932) – królestwo · ww. 14:17

βασιλεύω (*basileuō*) (G936) – królować · ww. 5:14; 5:17 (2×); 5:21 (2×) – *Rządzić jak król. W 5:14–21 królują śmierć, grzech i łaska, a w 5:17 sami ludzie, którzy otrzymują łaskę. Wraca w 6:12.*

βαστάζω (*bastazō*) (G941) – dźwigać · ww. 11:18; 15:1 – *Tak samo w Ga 6:2.*

βδελύσσομαι (*bdelyssomai*) (G948) – brzydzić się · ww. 2:22 – *Czuć wstręt, tu do bożków; por. Pwt 7:25–26.*

βεβαιόω (*bebaioō*) (G950) – potwierdzić · ww. 15:8

βῆμα (*bēma*) (G968) – podwyższenie sędziowskie · ww. 14:10 – *Podniesione miejsce, na którym zasiadał sędzia. Na takim podwyższeniu usiadł Piłat, zanim wydał Jezusa na ukrzyżowanie* (*J 19:13*). *Zob. przypis przy 14:10.*

βλασφημέω (*blasphēmeō*) (G987) – bluźnić · ww. 2:24; 3:8; 14:16 – *O Bogu „bluźnić"* (*2:24*), *o ludziach i o rzeczy to samo greckie słowo brzmi „oczerniać"* (*3:8; 14:16*).

βούλημα (*boulēma*) (G1013) – postanowienie · ww. 9:19

βρῶμα (*brōma*) (G1033) – pokarm · ww. 14:15 (2×); 14:20

βρῶσις (*brōsis*) (G1035) – pokarm · ww. 14:17

γνῶσις (*gnōsis*) (G1108) – wiedza · ww. 2:20; 11:33

γόνυ (*gony*) (G1119) – kolano · ww. 11:4; 14:11

γράμμα (*gramma*) (G1121) – litera · ww. 2:27; 2:29; 7:6 – *Prawo jako zapis, który stoi na zewnątrz człowieka; w parze z Duchem* (*2:29; 7:6*). *W J 5:47 liczba mnoga, „pisma" Mojżesza.*

γραπτός (*graptos*) (G1123) – zapisany · ww. 2:15 – *W Nowym Testamencie tylko tutaj, o uczynku Prawa zapisanym w sercach. Zob. przypis przy 2:15.*

διαθήκη (*diathēkē*) (G1242) – przymierze · ww. 9:4; 11:27 – *W 9:4 w liczbie mnogiej, wśród darów Izraela; w 11:27 przymierze, w którym Bóg usuwa grzechy* (*Iz 27:9*). *Tak samo „przymierze" w Ga 4:24 i Hbr 8:8.*

διακονία (*diakonia*) (G1248) – usługiwanie · ww. 11:13; 12:7 (2×)

διάκονος (*diakonos*) (G1249) – sługa · ww. 13:4 (2×); 15:8

διακρίνω (*diakrinō*) (G1252) – wątpić · ww. 4:20; 14:23

διάκρισις (*diakrisis*) (G1253) – rozsądzać · ww. 14:1 – *Rzeczownik oddany czasownikiem: przyjęcie słabego nie ma być okazją, by wydawać wyroki o jego skrupułach. Można też rozumieć „spierać się o poglądy"; zob. przypis przy 14:1.*

διαλογισμός (*dialogismos*) (G1261) – rozważanie · ww. 1:21; 14:1 – *Myśl, często pełna wątpliwości. Tak w 1:21 i 14:1.*

διαστολή (*diastolē*) (G1293) – różnica · ww. 3:22; 10:12 – *Wraca w 10:12, też o Żydach i Grekach.*

διαταγή (*diatagē*) (G1296) – ustanowienie · ww. 13:2

διάφορος (*diaphoros*) (G1313) – różny · ww. 12:6

διδασκαλία (*didaskalia*) (G1319)

→ nauczanie · ww. 12:7

→ nauka · ww. 15:4 – *W 15:4 Pisma spisane „dla naszej nauki": to, czego się z nich uczymy. W 12:7 to samo słowo znaczy „nauczanie".*

δικαιοκρισία (*dikaiokrisia*) (G1341) – sprawiedliwy sąd · ww. 2:5

δικαιοσύνη (*dikaiosynē*) (G1343) – sprawiedliwość · ww. 1:17; 3:5; 3:21; 3:22; 3:25; 3:26; 4:3; 4:5; 4:6; 4:9; 4:11 (2×); 4:13; 4:22; 5:17; 5:21; 6:13; 6:16; 6:18; 6:19; 6:20; 8:10; 9:30 (3×); 9:31; 10:3 (2×); 10:4; 10:5; 10:6; 10:10; 14:17 – *W zwrocie „sprawiedliwość Boża", tak samo w Jk 1:20. Dopełniacz można czytać trojako: zob. przypis przy 1:17.*

δικαιόω (*dikaioō*) (G1344)

→ uznać za sprawiedliwego · ww. 2:13; 3:4; 3:20; 3:24; 3:26; 3:28; 3:30; 4:2; 4:5; 5:1; 5:9; 8:30 (2×); 8:33 – *Rdzeń ten sam co „sprawiedliwość"; po polsku trzyma go „za sprawiedliwego". Tak samo Ga 2:16 i Jk 2:24. W 6:7 ten sam czasownik brzmi „uwolnić".*

→ uwolnić · ww. 6:7 – *To samo słowo co „uznać za sprawiedliwego", ale z „od": kto umarł, „został uwolniony od grzechu", spod jego władzy. Zob. przypis przy 6:7.*

δικαίωμα (*dikaiōma*) (G1345)

→ przepis · ww. 1:32; 2:26; 8:4 – *To słowo ma w liście kilka znaczeń: „przepis"* (*2:26; 8:4*)*, „uniewinnienie"* (*5:16*)*, „sprawiedliwy czyn"* (*5:18*)*. Zob. przypis przy 1:32.*

→ uniewinnienie · ww. 5:16 – *W 5:16 wyrok, który uwalnia od winy, naprzeciw „potępienia". Inne znaczenia tego słowa: „przepis"* (*1:32*) *i „sprawiedliwy czyn"* (*5:18*)*.*

→ sprawiedliwy czyn · ww. 5:18 – *W 5:18 czyn Chrystusa naprzeciw „upadku" Adama. Zob. przypis przy 5:18.*

δικαίωσις (*dikaiōsis*) (G1347)

→ uznanie za sprawiedliwych · ww. 4:25 – *Rzeczownik od „uznać za sprawiedliwego"* (*3:24, 3:26, 4:5*)*. W 5:18 inne znaczenie: uniewinnienie.*

→ uniewinnienie · ww. 5:18 – *W 5:18 wyrok sądu naprzeciw „potępienia". W 4:25 to samo słowo ma inne znaczenie: „uznanie za sprawiedliwych".*

διψάω (*dipsaō*) (G1372) – pragnąć · ww. 12:20

διωγμός (*diōgmos*) (G1375) – prześladowanie · ww. 8:35 – *Ściganie i dręczenie z powodu wiary. W 8:35 na liście tego, co nie odłączy od miłości Chrystusa.*

διώκω (*diōkō*) (G1377)

→ ścigać · ww. 9:30; 9:31 – *Obraz pościgu: biec za czymś, by to dosięgnąć. W 9:30–31 poganie, którzy nie ścigali sprawiedliwości, zdobyli ją, a Izrael ścigał i do Prawa nie dotarł. Bez obrazu biegu: „dążcie"* (*12:13*)*. O ludziach: „prześladowców"* (*12:14*)*, jak w Ga 1:13.*

→ dążyć · ww. 12:13; 14:19

→ prześladować · ww. 12:14

δοκιμάζω (*dokimazō*) (G1381)

→ uznać za wartościowe · ww. 1:28; 2:18; 14:22 – *Sprawdzić, czy coś wytrzyma próbę, i przyjąć to, co ją wytrzymało. W 1:28 i 2:18 „uznać za wartościowe", w 12:2 „badać", co jest wolą Boga.*

→ badać · ww. 12:2

δοκιμή (*dokimē*) (G1382) – wypróbowany charakter · ww. 5:4 (2×) – *Wartość sprawdzona w próbie. Ten sam rdzeń co „wypróbowany"* (*Jk 1:12*) *i „wypróbowanie"* (*Jk 1:3*). *Zob. przypis przy 5:4.*

δόκιμος (*dokimos*) (G1384) – ceniony · ww. 14:18 – *Taki, który przeszedł próbę i zyskał uznanie. Ten sam rdzeń co „uznaje za wartościowe" w 14:22. Zob. przypis przy 14:18.*

δολιόω (*dolioō*) (G1387) – działać podstępnie · ww. 3:13 – *Ten sam rdzeń co „podstęp" w 1:29.*

δοξάζω (*doxazō*) (G1392)

→ uwielbić · ww. 1:21; 8:30; 15:9

→ przydawać chwały · ww. 11:13 – *W 11:13 Paweł przydaje chwały swojemu usługiwaniu wśród pogan. O Bogu to samo słowo znaczy „uwielbić"* (*1:21; 8:30*).

→ wielbić · ww. 15:6

δουλεία (*douleia*) (G1397) – niewola · ww. 8:15; 8:21 – *Stan niewolnika. W 8:15 „duch niewoli", który prowadzi do lęku; w 8:21 stworzenie zostanie wyzwolone od niewoli rozkładu. Tak samo w Ga 4:24 i Hbr 2:15.*

δουλεύω (*douleuō*) (G1398) – służyć · ww. 6:6; 7:6; 7:25; 9:12; 12:11; 14:18 – *Służyć jak niewolnik; ten sam rdzeń co „niewolnik"* (*δοῦλος, doulos*) *w 6:16–20. Wraca w 7:6, 7:25 i 12:11.*

δοῦλος (*doulos*) (G1401)

→ sługa (Paweł o sobie) · ww. 1:1 – *W 6:16–20 ten sam wyraz stoi jako „niewolnik"; zob. przypis przy 1:1.*

→ niewolnik · ww. 6:16 (2×); 6:17; 6:19 (2×, w niewolę); 6:20 – *Człowiek należący do pana. Paweł mówi to słowo o sobie w 1:1, gdzie stoi „sługa"; tu chodzi o władzę, której człowiek się poddaje: grzechu albo sprawiedliwości. Zob. przypis przy 6:16.*

δουλόω (*douloō*) (G1402)

→ zostać niewolnikiem · ww. 6:18 – *Ten sam rdzeń co „niewolnik"* (*δοῦλος, doulos*). *Wyzwoleni od grzechu nie zostają bez pana: stają się niewolnikami sprawiedliwości* (*6:18*) *i Boga* (*6:22*).

→ uczynić niewolnikiem · ww. 6:22 – *W 6:22 obok „wyzwoleni": dwie rzeczy, które dzieją się razem.*

δυνατέω (*dynateō*) (G1414) – mieć moc · ww. 14:4

δυνατός (*dynatos*) (G1415)

→ mocny · ww. 4:21; 9:22; 11:23; 15:1 – *Mający moc. W 15:1 mocni i bezsilni to w grece jedno słowo, raz bez przeczenia, raz z przeczeniem. O Bogu „ma moc"* (*4:21; 11:23*), *w 9:22 „moc".*

→ możliwy · ww. 12:18

δωρεά (*dōrea*) (G1431) – dar · ww. 5:15; 5:17 – *Dar dany darmo; ten sam rdzeń co „darmo" w 3:24. Inne słowo niż „dar łaski"* (*χάρισμα, charisma*). *Zob. przypis przy 5:15.*

δώρημα (*dōrēma*) (G1434) – dar · ww. 5:16 – *Słowo pokrewne temu z 5:15 i 5:17* (*δωρεά, dōrea*), *oddane tym samym „dar".*

ἐγγίζω (*engizō*) (G1448) – przybliżyć się · ww. 13:12

ἐγείρω (*egeirō*) (G1453)

→ wzbudzić · ww. 4:24; 4:25; 6:4; 6:9; 7:4; 8:11 (2×); 8:34; 10:9 – *Podnieść z martwych: Bóg wzbudził Jezusa* (*4:24; 8:11; 10:9*). *W 13:11 to samo słowo znaczy „obudzić się" ze snu, jak w Ef 5:14.*

→ obudzić się · ww. 13:11

ἐγκαλέω (*enkaleō*) (G1458) – wnieść oskarżenie · ww. 8:33 – *Słowo z sądu: oskarżyć kogoś przed sędzią. W 8:33 nikt nie wniesie oskarżenia przeciwko wybranym Boga, bo Bóg uznaje ich za sprawiedliwych.*

ἐγκεντρίζω (*enkentrizō*) (G1461) – wszczepić · ww. 11:17; 11:19; 11:23 (2×); 11:24 (2×) – *Zaszczepić gałąź w obce drzewo. W 11:17–24 obraz pogan wszczepionych w oliwkę; w 11:24 Paweł mówi, że to „wbrew naturze".*

ἔθνος (*ethnos*) (G1484) – poganie · ww. 1:5; 1:13; 2:14; 2:24; 3:29 (2×); 4:17; 4:18; 9:24; 9:30; 10:19 (2×); 11:11; 11:12; 11:13 (2×); 11:25; 15:9 (2×); 15:10; 15:11; 15:12 (2×) – *W cytatach ze Starego Testamentu ten sam wyraz stoi jako „naród" albo „narody" (2:24; 4:17–18; 10:19; 15:9–12).*

εἰκῇ (*eikē*) (G1500) – na próżno · ww. 13:4

εἴπερ (*eiper*) (G1512) – skoro · ww. 3:30; 8:9; 8:17 – *Zwykle wprowadza przesłankę, którą piszący uważa za pewną („skoro"), choć po grecku brzmi jak warunek („jeśli tylko"). Wraca w 8:9 i 8:17.*

εἰρηνεύω (*eirēneuō*) (G1514) – żyć w pokoju · ww. 12:18

ἑκατονταετής (*hekatontaetēs*) (G1541) – stuletni · ww. 4:19 – *W 4:19 po polsku „mając około stu lat". To samo słowo pada w Rdz 17:17, gdy Abraham pyta, czy stuletniemu urodzi się syn.*

ἐκδικέω (*ekdikeō*) (G1556) – mścić się · ww. 12:19

ἐκδίκησις (*ekdikēsis*) (G1557) – pomsta · ww. 12:19 – *W 12:19 słowa Pwt 32:35: „Do Mnie należy pomsta". Ten sam rdzeń co „mścić się" w tym wersecie i „mściciel" w 13:4.*

ἔκδικος (*ekdikos*) (G1558) – mściciel · ww. 13:4

ἐκκλάω (*ekklaō*) (G1575) – odłamać · ww. 11:17; 11:19; 11:20 – *Inne słowo niż „wyciąć" w 11:22 i 11:24.*

ἐκκλείω (*ekkleiō*) (G1576) – wykluczyć · ww. 3:27 – *Dosłownie zamknąć na zewnątrz. Tu o chlubie, która nie ma już miejsca. W Ga 4:17 ten sam czasownik, powiedziany o ludziach, stoi jako „odciąć".*

ἐκκόπτω (*ekkoptō*) (G1581) – wyciąć · ww. 11:22; 11:24

ἐκλεκτός (*eklektos*) (G1588) – wybrany · ww. 8:33 – *W 8:33 „wybrani Boga", czyli ci, których Bóg powołał (8:28–30). Tak samo w Kol 3:12. W J 1:34 to słowo jest tytułem Syna, stąd tam wielka litera.*

ἐκλογή (*eklogē*) (G1589)

→ wybór · ww. 9:11; 11:5; 11:28 – *W 9:11 „zamiar Boga według wyboru": wybór zapadł, gdy bracia „jeszcze się nie urodzili". Zob. przypis przy 9:11.*

→ wybrani · ww. 11:7 – *W 11:7 rzeczownik „wybór" oznacza tych, których Bóg wybrał. Zob. przypis przy 11:7.*

ἐκπετάννυμι (*ekpetannymi*) (G1600) – wyciągnąć · ww. 10:21 – *W 10:21 obraz z Iz 65:2: Bóg przez cały dzień wyciąga ręce do ludu, który stawia opór.*

ἐκπίπτω (*ekpiptō*) (G1601) – upaść · ww. 9:6 – *Dosłownie „wypaść". W 9:6 słowo Boga nie upadło, czyli nie straciło mocy i nie zostało bez skutku. Zob. przypis przy 9:6.*

ἐκχέω (*ekcheō*) (G1632) – wylać · ww. 3:15; 5:5 – *W 5:5 o miłości Boga wylanej w sercach, obraz obfitości. W 3:15 ten sam czasownik o krwi: „przelać".*

ἐλαία (*elaia*) (G1636) – oliwka · ww. 11:17; 11:24

ἐλεάω (*eleaō*) (G1653)

→ zmiłować się · ww. 9:15 (2×); 11:32 – *Okazać litość komuś w potrzebie. W 9:15 słowa Boga do Mojżesza (Wj 33:19); w 9:16 i 9:18 Paweł mówi o Bogu, który „okazuje miłosierdzie". Rzeczownik od tego słowa to „miłosierdzie" (9:23).*

→ okazywać miłosierdzie · ww. 9:16; 9:18; 12:8

→ dostąpić miłosierdzia · ww. 11:30; 11:31 – *Strona bierna słowa „zmiłować się" (9:15). W 11:30–31 i poganie, i Izrael dostępują miłosierdzia.*

ἔλεος (*eleos*) (G1656) – miłosierdzie · ww. 9:23; 11:31; 15:9 – *W 9:23 „naczynia miłosierdzia" stoją naprzeciw „naczyń gniewu" z 9:22. Tak samo „miłosierdzie" w Jk 2:13.*

ἐλεύθερος (*eleutheros*) (G1658) – wolny · ww. 6:20; 7:3 – *W 6:20 „wolni od sprawiedliwości": sprawiedliwość nie miała do nich prawa. Zob. przypis przy 6:20.*

ἐλευθερόω (*eleutheroō*) (G1659) – wyzwolić · ww. 6:18; 6:22; 8:2; 8:21 – *Uczynić wolnym. To samo słowo w J 8:32 i 8:36 oraz w Ga 5:1. W 6:18 i 6:22 wyzwolenie od grzechu prowadzi od razu do nowej służby.*

Ἕλλην (*Hellēn*) (G1672) – Grek · ww. 1:14; 1:16; 2:9; 2:10; 3:9; 10:12

ἐλλογέω (*ellogeō*) (G1677) – zapisywać na rachunek · ww. 5:13 – *Słowo z księgi rachunkowej: wpisać komuś należność. Jak w Flm 18. Zob. przypis przy 5:13.*

ἐλπίζω (*elpizō*) (G1679)

→ mieć nadzieję · ww. 8:24; 8:25

→ pokładać nadzieję · ww. 15:12

ἐλπίς (*elpis*) (G1680) – nadzieja · ww. 4:18 (2×); 5:2; 5:4; 5:5; 8:20; 8:24 (3×); 12:12; 15:4; 15:13 (2×) – *Oczekiwanie oparte na Bożej obietnicy. W 4:18 Abraham „wbrew nadziei, w nadziei uwierzył"; w 5:5 nadzieja nie zawstydza; w 8:24 nadzieja, którą widać, nie jest nadzieją.*

ἐμφανής (*emphanēs*) (G1717) – widoczny · ww. 10:20

ἐνδείκνυμι (*endeiknymi*) (G1731) – okazać · ww. 2:15; 9:17; 9:22 – *Pokazać na zewnątrz to, co jest. W 2:15 poganie okazują uczynek Prawa; w 9:17 i 9:22 Bóg chce okazać swoją moc i gniew.*

ἔνδειξις (*endeixis*) (G1732) – okazanie · ww. 3:25; 3:26 – *Pokazanie czegoś jawnie; dwa razy z rzędu o sprawiedliwości Boga (3:25, 3:26).*

ἐνδύω (*endyō*) (G1746) – przyoblec się · ww. 13:12; 13:14 – *Włożyć na siebie jak ubranie. W 13:12 broń światłości, w 13:14 samego Pana Jezusa Chrystusa. Tak samo w Ga 3:27.*

ἕνεκεν (*heneken*) (G1752) – ze względu na · ww. 8:36; 14:20

ἐνοικέω (*enoikeō*) (G1774) – mieszkać · ww. 8:11 – *Mieszkać w kimś jak w domu. W 8:11 Duch mieszka w wierzących; w tym samym wersecie i w 8:9 stoi słowo bez przedrostka, to samo, którym 7:17–20 mówi o grzechu mieszkającym w człowieku.*

ἐντολή (*entolē*) (G1785) – przykazanie · ww. 7:8; 7:9; 7:10; 7:11; 7:12; 7:13; 13:9 – *Pojedynczy nakaz Prawa, jak „Nie będziesz pożądał" (7:7). Przykazanie jest święte i dobre (7:12), a grzech robi z niego narzędzie śmierci (7:11, 7:13).*

ἐντυγχάνω (*entynchanō*) (G1793)

→ wstawiać się · ww. 8:27; 8:34 – *Prosić za kimś. W 8:27 Duch wstawia się za świętymi, w 8:34 Chrystus po prawicy Boga wstawia się za nami. Tak samo w Hbr 7:25.*

→ skarżyć się · ww. 11:2 – *Z przyimkiem „przeciw": wnosić skargę na kogoś. W 11:2 Eliasz skarży się Bogu na Izraela. Z przyimkiem „za" to samo słowo znaczy „wstawiać się" (8:27; 8:34).*

ἐνώπιον (*enōpion*) (G1799)

→ przed · ww. 3:20; 14:22 – *Przy Bogu „przed" (3:20; 14:22), przy ludziach „w oczach" (12:17).*

→ w oczach · ww. 12:17

ἐξαπατάω (*exapataō*) (G1818) – zwieść · ww. 7:11 – *Oszukać tak, że ktoś idzie za kłamstwem. W 7:11 słowo przypomina skargę Ewy: „Wąż mnie zwiódł" (Rdz 3:13). Zob. przypis przy 7:11.*

ἐξεγείρω (*exegeirō*) (G1825) – wzbudzić · ww. 9:17

ἐξομολογέω (*exomologeō*) (G1843) – sławić · ww. 14:11; 15:9 – *Z celownikiem osoby: oddawać cześć, wysławiać. W 14:11 i 15:9 w cytatach ze Starego Testamentu. Można też czytać „wyznać, uznać Boga"; zob. przypis przy 14:11.*

ἐξουθενέω (*exoutheneō*) (G1848) – gardzić · ww. 14:3; 14:10

ἐξουσία (*exousia*) (G1849)

→ prawo · ww. 9:21 – *Uprawnienie do działania: w 9:21 garncarz ma prawo zrobić z jednej bryły różne naczynia. W 13:1–3 to samo słowo stoi jako „władza" i nazywa ludzi, którzy rządzą w państwie.*

→ władza · ww. 13:1 (2×); 13:2; 13:3 – *W 13:1–3 ludzie sprawujący władzę w państwie; zob. przypis przy*

13:1.

ἐπαγγελία (*epangelia*) (G1860) – obietnica · ww. 4:13; 4:14; 4:16; 4:20; 9:4; 9:8; 9:9; 15:8 – *Obietnicę składa sam Bóg. W rozdziale 4 stoi naprzeciw Prawa (4:13–16), jak w Ga 3:17–18.*

ἐπαινέω (*epaineō*) (G1867) – wychwalać · ww. 15:11 – *W 15:11 dwa słowa o tym samym znaczeniu: „Chwalcie" i „niech Go wychwalają" (Ps 117:1).*

ἔπαινος (*epainos*) (G1868) – pochwała · ww. 2:29; 13:3

ἐπαισχύνομαι (*epaischynomai*) (G1870) – wstydzić się · ww. 1:16; 6:21 – *Paweł nie wstydzi się ewangelii (1:16), a ci, którzy ją przyjęli, wstydzą się dawnego życia (6:21). Zob. przypis przy 6:21.*

ἐπαναπαύομαι (*epanapauomai*) (G1879) – opierać się na · ww. 2:17 – *Opierać się całym ciężarem. Zob. przypis przy 2:17.*

ἐπιζητέω (*epizēteō*) (G1934) – szukać · ww. 11:7

ἐπιθυμέω (*epithymeō*) (G1937) – pożądać · ww. 7:7; 13:9 – *Czasownik do „pożądania"; w 7:7 w cytacie z przykazania: „Nie będziesz pożądał". Zob. przypis przy 7:7.*

ἐπιθυμία (*epithymia*) (G1939) – pożądanie · ww. 1:24; 6:12; 7:7; 7:8; 13:14 – *Pragnienie skierowane na to, czego mieć nie wolno. W 7:7 to słowo z dziesiątego przykazania. Wcześniej w 1:24 i 6:12.*

ἐπικαλέω (*epikaleō*) (G1941) – wzywać · ww. 10:12; 10:13; 10:14 – *Wołać do kogoś o pomoc. W 10:13 słowa Jl 3:5: „każdy, kto wezwie imienia Pana, zostanie zbawiony"; w 10:14 pytanie, jak mają wezwać Tego, w którego nie uwierzyli.*

ἐπικαλύπτω (*epikalyptō*) (G1943) – zakryć · ww. 4:7 – *Obraz grzechu przykrytego, z Ps 32:1. W Nowym Testamencie tylko tutaj.*

ἐπιμένω (*epimenō*) (G1961) – trwać · ww. 6:1; 11:22; 11:23 – *Pozostawać przy czymś. W 6:1 pytanie, czy trwać w grzechu; w 11:22–23 to samo słowo o trwaniu w dobroci Boga i w niewierze.*

ἐπιπίπτω (*epipiptō*) (G1968) – spaść · ww. 15:3

ἐπιτυγχάνω (*epitynchanō*) (G2013) – osiągnąć · ww. 11:7 (2×)

ἐπιφέρω (*epipherō*) (G2018) – sprowadzać · ww. 3:5 – *Dosłownie „przynieść na kogoś"; tu o gniewie.*

ἐπονομάζομαι (*eponomazomai*) (G2028) – nazywać się · ww. 2:17 – *Nosić nazwę. Słowo mówi o nazwie; kim ktoś jest naprawdę, rozstrzyga 2:28–29.*

ἐραυνάω (*eraunaō*) (G2045) – przeszukiwać · ww. 8:27 – *Badać dokładnie, aż do dna. W 8:27 Bóg przeszukuje serca (Jr 17:10; Ps 7:10). Tak samo w J 5:39.*

ἐργάζομαι (*ergazomai*) (G2038)

→ pracować · ww. 4:4; 4:5 – *Praca za zapłatę: obraz z 4:4–5. Ten sam rdzeń co „uczynki". W 2:10 ten sam czasownik stoi jako „wykonywać".*

→ czynić · ww. 13:10

ἔργον (*ergon*) (G2041)

→ uczynek · ww. 2:6; 2:7; 2:15; 3:20; 3:27; 3:28; 4:2; 4:6; 9:12; 9:32; 11:6; 13:3; 13:12 – *Czyn człowieka. Bóg „odda każdemu według jego uczynków" (2:6); „z uczynków Prawa" (3:20) nikt nie zostanie uznany za sprawiedliwego. W 9:12 i 9:32 uczynkom Paweł przeciwstawia powołanie Boga i wiarę. Tak samo w Ef 2:9.*

→ dzieło · ww. 14:20 – *W 14:20 dzieło Boga to wspólnota wierzących albo sam brat, w którym Bóg coś zbudował. Zob. przypis przy 14:20.*

ἐριθεία (*eritheia*) (G2052) – samolubstwo · ww. 2:8 – *Znaczenie niepewne; tak samo Jk 3:14 i 3:16. W Ga 5:20 liczba mnoga stoi jako „intrygi". Zob. przypis przy 2:8.*

ἔρις (*eris*) (G2054) – spór · ww. 1:29; 13:13

ἐσθίω (*esthiō*) (G2068) – jeść · ww. 14:2 (2×); 14:3 (4×); 14:6 (4×); 14:20; 14:21; 14:23

ἔσω (*esō*) (G2080) – wewnętrzny · ww. 7:22 – *„Wewnętrzny człowiek" (7:22): człowiek od środka, ten, który*

cieszy się Prawem Boga. To samo wyrażenie w Ef 3:16. Zob. przypis przy 7:22.

εὐαγγελίζω (*euangelizō*) (G2097)

→ głosić ewangelię · ww. 1:15

→ nieść dobre wieści · ww. 10:15 – *W 10:15 słowa Iz 52:7 o posłańcach, którzy niosą dobre wieści. Poza cytatem to samo słowo znaczy „głosić ewangelię" (1:15).*

εὐαγγέλιον (*euangelion*) (G2098) – ewangelia · ww. 1:1; 1:9; 1:16; 2:16; 10:16; 11:28

εὐάρεστος (*euarestos*) (G2101) – miły · ww. 12:1; 12:2; 14:18 – *Taki, który się podoba. W 12:1 o ofierze z ciał, w 12:2 o woli Boga: „co dobre i miłe, i doskonałe".*

εὐδοκία (*eudokia*) (G2107) – pragnienie · ww. 10:1 – *W 10:1 pragnienie serca Pawła, by jego rodacy zostali zbawieni. W Ef 1:5 i 1:9 to samo słowo mówi o Bogu: „upodobanie".*

εὐλογέω (*eulogeō*) (G2127) – błogosławić · ww. 12:14 (2×) – *Prosić Boga o dobro dla kogoś. Ta sama para „błogosławić" i „przeklinać" stoi w Jk 3:9. Zob. przypis przy 12:14.*

εὐλογητός (*eulogētos*) (G2128) – błogosławiony · ww. 1:25; 9:5 – *W 1:25 i 9:5 słowa „błogosławiony na wieki" zamykają zdanie, a po nich pada „Amen". O tym, do kogo odnoszą się w 9:5, mówi przypis przy 9:5. To samo słowo otwiera Ef 1:3.*

εὐοδόομαι (*euodoomai*) (G2137) – powieść się · ww. 1:10

εὐσχημόνως (*euschēmonōs*) (G2156) – przyzwoicie · ww. 13:13

εὐφραίνω (*euphrainō*) (G2165) – radować się · ww. 15:10

εὐχαριστέω (*eucharisteō*) (G2168) – dziękować · ww. 1:8; 1:21; 14:6 (2×)

εὔχομαι (*euchomai*) (G2172) – pragnąć · ww. 9:3 – *To samo słowo znaczy też „modlić się", jak w 3 J 2. W 9:3 Paweł mówi o pragnieniu, którego spełnić nie może: „Pragnąłbym". Zob. przypis przy 9:3.*

ἔχθρα (*echthra*) (G2189) – wrogość · ww. 8:7 – *Postawa wroga. W 8:7 zamysł ciała jest wrogością wobec Boga, bo nie poddaje się Jego Prawu. W 5:10 Paweł mówi: „gdy byliśmy wrogami".*

ἐχθρός (*echthros*) (G2190) – wróg · ww. 5:10; 11:28; 12:20

ζέω (*zeō*) (G2204) – płonąć · ww. 12:11

ζῆλος (*zēlos*) (G2205)

→ gorliwość · ww. 10:2 – *W 10:2 Izrael ma gorliwość o Boga, „ale nie według poznania". Tak samo „gorliwość" w J 2:17; w 13:13 i Jk 3:14 to samo słowo znaczy „zazdrość".*

→ zazdrość · ww. 13:13

ζῳοποιέω (*zōopoieō*) (G2227) – ożywić · ww. 4:17; 8:11 – *Dać życie temu, co martwe. W 4:17 Bóg „ożywia martwych"; w 8:11 ożywi też śmiertelne ciała tych, w których mieszka Jego Duch. Zob. przypis przy 8:11.*

ἥκω (*hēkō*) (G2240) – nadejść · ww. 11:26

ἧττημα (*hēttēma*) (G2275) – porażka · ww. 11:12

θανατόω (*thanatoō*) (G2289) – uśmiercić · ww. 7:4; 8:13; 8:36 – *Zadać śmierć. W 7:4 Paweł pisze: „zostaliście uśmierceni dla Prawa przez ciało Chrystusa". Zob. przypis przy 7:4.*

θειότης (*theiotēs*) (G2305) – boskość · ww. 1:20 – *W Nowym Testamencie tylko tutaj. To inne słowo niż „Bóstwo" w Kol 2:9, które nazywa samo bycie Bogiem. Zob. przypis przy 1:20.*

θέλω (*thelō*) (G2309) – chcieć · ww. 7:15; 7:16; 7:18; 7:19 (2×); 7:20; 7:21; 9:16; 9:18 (2×); 9:22; 11:25; 13:3 – *Pada siedem razy w 7:15–21: człowiek chce dobra, a go nie czyni. W 7:18 samo chcenie stoi jak rzeczownik: „chcenie jest przy mnie".*

θήρα (*thēra*) (G2339) – sieć · ww. 11:9

θλῖψις (*thlipsis*) (G2347) – ucisk · ww. 2:9; 5:3 (2×); 8:35; 12:12 – *Przygniatające położenie, cierpienie z zewnątrz. W 2:9 ucisk spotka czyniących zło; w 5:3 wierzący chlubią się uciskami; w 8:35 żaden ucisk nie odłączy ich od miłości Chrystusa.*

θνητός (*thnētos*) (G2349) – śmiertelny · ww. 6:12; 8:11 – *Taki, który umiera. „Śmiertelne ciało" z 6:12 wraca w 8:11: Bóg ożywi śmiertelne ciała ze względu na swojego Ducha.*

θυσία (*thysia*) (G2378) – ofiara · ww. 12:1

ἱεροσυλέω (*hierosyleō*) (G2416) – okradać świątynie · ww. 2:22 – *Jedno słowo greckie, w Nowym Testamencie tylko tutaj. Zob. przypis przy 2:22.*

Ἰεσσαί (*Iessai*) (G2421) – Jesse · ww. 15:12 – *Ojciec Dawida. Korzeń Jessego to potomek z jego rodu, król z domu Dawida. Zob. przypis przy 15:12.*

ἱλαρότης (*hilarotēs*) (G2432) – pogodnie · ww. 12:8

ἱλαστήριον (*hilastērion*) (G2435) – przebłagalnia · ww. 3:25 – *Wieko arki, na które w Dniu Przebłagania padała krew (Kpł 16:14–15; Hbr 9:5). Tu tym słowem nazwany jest Chrystus. Zob. przypis przy 3:25.*

ἵστημι (*histēmi*) (G2476)

→ podtrzymywać · ww. 3:31; 14:4 – *Dosłownie stawiać. Przy Prawie znaczy nie dać mu upaść, naprzeciw „pozbawić mocy". Hbr 10:9 mówi o czymś nowym i ma „ustanowić". W 5:2 inne znaczenie: stać.*

→ stać · ww. 5:2; 11:20; 14:4 – *Bez dopełnienia: trwać w miejscu, nie upaść. „Łaska, w której stoimy" to położenie, w które wprowadził „przystęp". Jak w Ef 6:13.*

→ ustanowić · ww. 10:3 – *W 10:3 Izrael usiłuje ustanowić własną sprawiedliwość zamiast poddać się sprawiedliwości Bożej. Zob. przypis przy 10:3.*

ἴχνος (*ichnos*) (G2487) – ślad · ww. 4:12 – *Odcisk stopy kogoś, kto przeszedł pierwszy.*

καθαρός (*katharos*) (G2513) – czysty · ww. 14:20

καινότης (*kainotēs*) (G2538) – nowość · ww. 6:4; 7:6 – *„Chodzić w nowości życia" (6:4): życie nowe co do rodzaju, nie tylko późniejsze. Wraca w 7:6.*

κακία (*kakia*) (G2549) – złośliwość · ww. 1:29

καλέω (*kaleō*) (G2564)

→ powołać · ww. 4:17; 8:30 (2×); 9:12; 9:24 – *Wezwać kogoś do siebie. W 4:17 Bóg „powołuje to, czego nie ma, jak to, co jest"; w 8:30 powołanie stoi między przeznaczeniem a uznaniem za sprawiedliwych; w 9:24 Bóg powołuje Żydów i pogan.*

→ nazwać · ww. 9:7; 9:25; 9:26 – *Nadać imię. W 9:7 i 9:25–26 słowo z cytatów Starego Testamentu; w 9:7 „będzie nazwane" znaczy: będzie uznane. Zob. przypis przy 9:7.*

καλλιέλαιος (*kallielaios*) (G2565) – szlachetna oliwka · ww. 11:24

κάμπτω (*kamptō*) (G2578) – zginać · ww. 11:4; 14:11

καρπός (*karpos*) (G2590) – owoc · ww. 1:13; 6:21; 6:22 – *To, co z czegoś wyrasta. W 1:13 Paweł chce mieć owoc wśród Rzymian; w 6:21–22 owoc to skutek dawnego i nowego życia.*

καρποφορέω (*karpophoreō*) (G2592) – przynosić owoc · ww. 7:4; 7:5 – *Czasownik od „owocu" (6:21–22). W 7:4 owoc dla Boga, w 7:5 owoc śmierci. Tak samo w Kol 1:6 i 1:10.*

κατάγω (*katagō*) (G2609) – sprowadzić · ww. 10:6

καταισχύνω (*kataischynō*) (G2617) – zawstydzać · ww. 5:5; 9:33; 10:11 – *Okryć wstydem tego, czyje zaufanie okazało się złudne. „Nadzieja nie zawstydza": nie zawiedzie tego, kto jej zaufał. Wraca w 9:33 i 10:11.*

κατακαυχάομαι (*katakauchaomai*) (G2620) – przechwalać się · ww. 11:18 (2×)

κατάκριμα (*katakrima*) (G2631) – potępienie · ww. 5:16; 5:18; 8:1 – *Wyrok skazujący i jego skutek; ten sam rdzeń co „wyrok" (κρίμα, krima) w 5:16. Stoi naprzeciw „uniewinnienia". Wraca w 8:1.*

κατακρίνω (*katakrinō*) (G2632) – potępić · ww. 2:1; 8:3; 8:34; 14:23

καταλείπω (*kataleipō*) (G2641) – zostawić · ww. 11:4

καταλλαγή (*katallagē*) (G2643) – pojednanie · ww. 5:11; 11:15 – *Rzeczownik od „pojednać". W 5:11 pojednanie się otrzymuje: przychodzi od Boga.*

καταλλάσσω (*katallassō*) (G2644) – pojednać · ww. 5:10 (2×) – *Przywrócić pokój między stronami, które były wrogami; tak Paweł mówi też o żonie i mężu (1 Kor 7:11). Pokrewne słowo w Kol 1:20–22.*

καταλύω (*katalyō*) (G2647) – burzyć · ww. 14:20

κατάνυξις (*katanyxis*) (G2659) – odrętwienie · ww. 11:8 – *W 11:8 „duch odrętwienia" (Iz 29:10): nieczułość na wszystko, co duchowe. Zob. przypis przy 11:8.*

καταράομαι (*kataraomai*) (G2672) – przeklinać · ww. 12:14 – *Wzywać na kogoś zło, a nie używać brzydkich słów. Zob. przypis przy 12:14.*

καταρτίζω (*katartizō*) (G2675) – przygotować · ww. 9:22 – *W 9:22 „przygotowane na zgubę": Paweł nie mówi, kto je przygotował, a o naczyniach miłosierdzia mówi wprost, że przygotował je Bóg (9:23). Zob. przypis przy 9:22.*

κατασκάπτω (*kataskaptō*) (G2679) – zburzyć · ww. 11:3

κατέναντι (*katenanti*) (G2713) – przed · ww. 4:17 – *Wobec kogoś, naprzeciw niego; tu Abraham przed Bogiem.*

κατεργάζομαι (*katergazomai*) (G2716) – wypracowywać · ww. 4:15; 5:3; 7:8; 7:13 – *Gdy podmiotem jest rzecz: to, co z czegoś wychodzi, jak w Jk 1:3. O czynach człowieka stoi „wykonywać" (1:27; 2:9).*

κατεργάζομαι / ἐργάζομαι (*katergazomai / ergazomai*) (G2716 / G2038) – wykonywać · ww. κατεργάζομαι – 1:27; 2:9; 7:15; 7:17; 7:18; 7:20; ἐργάζομαι – 2:10 – *W 2:9–10 ten sam rdzeń przy złu i przy dobru. Tak też Jk 2:9: „grzech wykonujecie".*

κατέχω (*katechō*) (G2722)

→ zatrzymać · ww. 1:18

→ więzić · ww. 7:6 – *W 7:6 o tym, w czym ludzie byli trzymani jak więźniowie, zanim umarli dla Prawa (7:4).*

καύχησις (*kauchēsis*) (G2746) – chluba · ww. 3:27 – *Powód do dumy i samo chlubienie się. Ta sama rodzina co „chlubić się" w 2:17 i 2:23.*

κενόω (*kenoō*) (G2758) – opróżnić · ww. 4:14 – *Od słowa „pusty": to, w czym nic nie zostało. Jeśli dziedzictwo przychodzi z Prawa, wiara nie ma już czego nieść. Wraca w 1 Kor 1:17, 9:15; 2 Kor 9:3; Flp 2:7.*

κεραμεύς (*kerameus*) (G2763) – garncarz · ww. 9:21 – *Ten, kto lepi naczynia z gliny. W 9:21 garncarz z jednej bryły robi naczynia do różnego użytku. Obraz zna już Izajasz (Iz 29:16; 45:9).*

κεφαλή (*kephalē*) (G2776) – głowa · ww. 12:20

κλάδος (*klados*) (G2798) – gałąź · ww. 11:16; 11:17; 11:18; 11:19; 11:21

κλαίω (*klaiō*) (G2799) – płakać · ww. 12:15 (2×)

κλέπτω (*kleptō*) (G2813) – kraść · ww. 2:21 (2×); 13:9

κληρονόμος (*klēronomos*) (G2818) – dziedzic · ww. 4:13; 4:14; 8:17 (2×) – *Ten, kto otrzymuje dziedzictwo. W 4:13–14 obietnica, że Abraham będzie dziedzicem świata; w 8:17 wierzący są dziedzicami Boga.*

κλῆσις (*klēsis*) (G2821) – powołanie · ww. 11:29

κλητός (*klētos*) (G2822) – powołany · ww. 1:1; 1:6; 1:7; 8:28

κοινός (*koinos*) (G2839) – nieczysty · ww. 14:14 (3×) – *Dosłownie „wspólny, pospolity": to, czego Prawo zakazywało pobożnemu Żydowi, zwłaszcza pokarmy. Chodzi o czystość wymaganą przez Prawo, a nie o nieczystość moralną. Zob. przypis przy 14:14.*

κοινωνέω (*koinōneō*) (G2841) – mieć udział · ww. 12:13

κοίτη (*koitē*) (G2845) – rozwiązłość · ww. 13:13 – *Zob. przypis przy 13:13.*

κοίτη (κοίτην ἔχω) (*koitē* (*koitēn echō*)) (G2845) – począć · ww. 9:10 – *Dosłownie „łoże". W 9:10 zwrot „mieć łoże" znaczy zajść w ciążę: Rebeka „poczęła z jednego". W 13:13 liczba mnoga mówi o współżyciu poza małżeństwem, stąd „rozwiązłość". Zob. przypis przy 9:10.*

κολλάομαι (*kollaomai*) (G2853) – lgnąć · ww. 12:9

κρέας (*kreas*) (G2907) – mięso · ww. 14:21

κρίμα (*krima*) (G2917) – wyrok · ww. 2:2; 2:3; 3:8; 5:16; 11:33; 13:2 – *W 11:33 „wyroki" Boga to Jego rozstrzygnięcia o drogach ludzi i narodów, których nie da się zgłębić.*

κρίνω (*krinō*) (G2919)

→ sądzić · ww. 2:1 (3×); 2:3; 2:12; 2:16; 2:27; 3:4; 3:6; 3:7; 14:3; 14:4; 14:5 (2×); 14:10; 14:13; 14:22

→ postanowić · ww. 14:13 – *W 14:13 gra słów: „Nie sądźmy" i „postanówcie" to ten sam czasownik. Zamiast wydawać sąd o bracie, rozstrzygnijcie, jak sami macie postępować.*

κρυπτός (*kryptos*) (G2927) – ukryty · ww. 2:16; 2:29 – *To, czego nie widzi nikt poza Bogiem: 2:16 „ukryte sprawy", 2:29 „w tym, co ukryte", naprzeciw „w tym, co jawne" w 2:28.*

κτίσις (*ktisis*) (G2937) – stworzenie · ww. 1:20; 1:25; 8:19; 8:20; 8:21; 8:22; 8:39 – *To, co Bóg stworzył, albo sam akt stworzenia (1:20). W 1:25 ludzie czczą stworzenie zamiast Stwórcy; w 8:19–22 stworzenie wyczekuje i wzdycha; w 8:39 żadne stworzenie nie odłączy od miłości Boga.*

κυριεύω (*kyrieuō*) (G2961) – panować · ww. 6:9; 6:14; 7:1; 14:9 – *Mieć władzę pana; ten sam rdzeń co „Pan" (κύριος, kyrios). Śmierć nad Chrystusem już nie panuje (6:9), a grzech nie będzie panował nad wierzącymi (6:14). Wraca w 7:1 i 14:9.*

κῶμος (*kōmos*) (G2970) – hulanka · ww. 13:13

λάρυγξ (*larynx*) (G2995) – gardło · ww. 3:13 – *Część ciała z Ps 5:10, pierwsza na liście ww. 13–18.*

λατρεία (*latreia*) (G2999) – służba (Boża) · ww. 9:4; 12:1 – *Służba Boża, kult. W 9:4 jeden z przywilejów Izraela. To samo słowo w Hbr 9:1 i 9:6 mówi o służbie w przybytku.*

λατρεύω (*latreuō*) (G3000) – pełnić służbę · ww. 1:9; 1:25 – *Słowo służby świątynnej; zob. przypis przy 1:9.*

λάχανον (*lachanon*) (G3001) – jarzyny · ww. 14:2

λέγω / λαλέω (*legō / laleō*) (G3004 / G2980) – mówić · ww. 3:19 – *Jeden polski czasownik dla obu, ale w wersecie, w którym stoją oba, formy są różne: „wszystko, co Prawo mówi, wypowiada do tych, którzy są w Prawie" (3:19).*

λεῖμμα (*leimma*) (G3005) – reszta · ww. 11:5 – *W 11:5 reszta wybrana z łaski. Ten sam obraz co w 9:27, gdzie stoi pokrewne słowo.*

λειτουργός (*leitourgos*) (G3011) – sługa · ww. 13:6 – *Sługa publiczny. W 13:6 o władzach, jak „sługa Boga" w 13:4, gdzie stoi inne słowo, διάκονος (diakonos). Tak samo „sługa" w Hbr 8:2.*

λογίζομαι (*logizomai*) (G3049)

→ uważać · ww. 2:3; 3:28; 6:11; 8:18; 8:36; 14:14

→ policzyć · ww. 2:26; 4:3; 4:4; 4:5; 4:6; 4:8; 4:9; 4:10; 4:11; 4:22; 4:23; 4:24; 9:8 – *Słowo z rachunków: „policzono mu to za sprawiedliwość" (Rdz 15:6), jak w Ga 3:6 i Jk 2:23. W rozdziale 4 pada jedenaście razy, w czasie teraźniejszym jako „liczyć" (4:4–6).*

λογικός (*logikos*) (G3050) – rozumny · ww. 12:1 – *Przymiotnik od słowa „słowo, rozum": służba, jaka przystoi istocie rozumnej. Można też rozumieć „duchowy"; zob. przypis przy 12:1.*

λογισμός (*logismos*) (G3053) – myśl · ww. 2:15 – *Myśli w człowieku, które oskarżają albo bronią. „Rozważania" z 1:21 to inne, pokrewne słowo.*

λυπέω (*lypeō*) (G3076) – zasmucać · ww. 14:15

λύπη (*lypē*) (G3077) – ból · ww. 9:2

μακαρισμός (*makarismos*) (G3108) – błogosławieństwo · ww. 4:6; 4:9 – *Nazwanie kogoś błogosławionym. Inne słowo niż błogosławieństwo Abrahama (Ga 3:14). W Ga 4:15 stoi „szczęśliwi".*

μακροθυμία (*makrothymia*) (G3115) – cierpliwość · ww. 2:4; 9:22 – *Długie powstrzymywanie gniewu. W 2:4 stoi obok dobroci i powściągliwości Boga; w 9:22 Bóg „zniósł z wielką cierpliwością naczynia gniewu".*

ματαιόομαι (*mataioomai*) (G3154) – stać się marnym · ww. 1:21 – *To samo słowo stoi w greckim Jr 2:5 i 2 Krl 17:15 o bałwochwalstwie Izraela. Rdzeń „marn-" także w Ef 4:17. Zob. przypis przy 1:21.*

ματαιότης (*mataiotēs*) (G3153) – marność · ww. 8:20 – *To, co puste i nie osiąga celu. W 8:20 stworzenie zostało poddane marności; tym słowem grecki przekład Księgi Koheleta mówi „marność nad marnościami".*

μάχαιρα (*machaira*) (G3162) – miecz · ww. 8:35; 13:4

μέθη (*methē*) (G3178) – pijatyka · ww. 13:13

μέλος (*melos*) (G3196) – członek · ww. 6:13 (2×); 6:19 (2×); 7:5; 7:23 (2×); 12:4 (2×); 12:5 – *Część ciała; stąd liczba mnoga „członki", nie „członkowie", jak w Kol 3:5. W 6:13 i 6:19 to ciało w działaniu, które można oddać grzechowi albo Bogu.*

μερίζω (*merizō*) (G3307) – wydzielić · ww. 12:3

μεταμορφόομαι (*metamorphoomai*) (G3339) – być przemienianym · ww. 12:2

μέτρον (*metron*) (G3358) – miara · ww. 12:3

μηκέτι (*mēketi*) (G3371) – już więcej nie · ww. 6:6; 14:13

μήτρα (*mētra*) (G3388) – łono · ww. 4:19 – *Miejsce, w którym dziecko rośnie przed narodzeniem; tu łono Sary.*

μισέω (*miseō*) (G3404) – nienawidzić · ww. 7:15; 9:13 – *W 7:15 człowiek czyni to, czego nienawidzi; w 9:13 Bóg mówi o Ezawie: „znienawidziłem". Zob. przypis przy 9:13.*

μοιχαλίς (*moichalis*) (G3428) – cudzołożnica · ww. 7:3 (2×) – *Kobieta, która łamie małżeństwo. W 7:3 ten sam krok raz czyni ją cudzołożnicą, a raz nie: rozstrzyga to, czy mąż żyje.*

μοιχεύω (*moicheuō*) (G3431) – cudzołożyć · ww. 2:22 (2×); 13:9

μόλις (*molis*) (G3433) – rzadko · ww. 5:7 – *W 5:7 „rzadko kto": ledwie, z trudem, o czymś, co prawie się nie zdarza.*

μόρφωσις (*morphōsis*) (G3446) – kształt · ww. 2:20 – *Postać, w jakiej coś się ukazuje. W 2 Tm 3:5 sama powierzchnia, tu raczej wyraz rzeczy.*

μυστήριον (*mystērion*) (G3466) – tajemnica · ww. 11:25 – *Zamysł Boga, dotąd ukryty, a teraz objawiony. W 11:25 tajemnica tego, jak Bóg prowadzi do zbawienia pogan i Izraela. Tak samo w Ef 3:3–6 i Kol 1:26–27. Zob. przypis przy 11:25.*

νέκρωσις (*nekrōsis*) (G3500) – obumarcie · ww. 4:19 – *Ten sam rdzeń co „obumarły" i „martwi". Mowa o łonie Sary, które nie mogło już dać życia.*

νικάω (*nikaō*) (G3528) – zwyciężyć · ww. 3:4; 12:21 (2×)

νομοθεσία (*nomothesia*) (G3548) – nadanie Prawa · ww. 9:4 – *W Nowym Testamencie tylko w 9:4. Jedno słowo greckie: Prawo dane Izraelowi na Synaju, jeden z jego przywilejów.*

νοῦς (*nous*) (G3563) – myślenie · ww. 1:28; 7:23; 7:25; 11:34; 12:2; 14:5 – *Zdolność rozumienia i osądu. W 1:28 Bóg wydaje ludzi na „bezwartościowe myślenie"; w 7:23 i 7:25 myślenie służy Prawu Boga, ale nie ma siły. Tak samo w Ef 4:17 i 4:23.*

νύξ (*nyx*) (G3571) – noc · ww. 13:12

νῶτος (*nōtos*) (G3577) – grzbiet · ww. 11:10

ὁδηγός (*hodēgos*) (G3595) – przewodnik · ww. 2:19 – *Ten, kto prowadzi drogą. W Hbr 2:10 i 12:2 to samo polskie słowo stoi za innym greckim (ἀρχηγός, archēgos): tam ten, kto idzie pierwszy.*

ὀδύνη (*odynē*) (G3601) – boleść · ww. 9:2

οἰκέτης (*oiketēs*) (G3610) – służący · ww. 14:4 – *Sługa domowy, który odpowiada tylko przed swoim panem. Zob. przypis przy 14:4.*

οἰκέω (*oikeō*) (G3611) – mieszkać · ww. 7:17; 7:18; 7:20; 8:9; 8:11 – *Mieć gdzieś dom. W 7:17–20 w człowieku mieszka grzech; w 8:9 i 8:11 to samo słowo mówi o Duchu, który mieszka w wierzących.*

οἰκοδομή (*oikodomē*) (G3619) – budowanie · ww. 14:19; 15:2 – *Umacnianie się nawzajem w wierze (14:19; 15:2). Przeciwieństwo w 14:20: „nie burz".*

οἰκτιρμός (*oiktirmos*) (G3628) – miłosierdzie · ww. 12:1 – *Współczucie i litość. W 12:1 Paweł prosi „przez*

miłosierdzie Boga"; w 9:23 i 11:31 stoi inne słowo. Tak samo „miłosierdzia" w Kol 3:12. Zob. przypis przy 12:1.

οἰκτίρω (*oiktirō*) (G3627) – zlitować się · ww. 9:15 (2×) – *W 9:15 w parze z „zmiłuję się": dwa słowa o litości Boga z Wj 33:19. Zob. przypis przy 9:15.*

οἶνος (*oinos*) (G3631) – wino · ww. 14:21

ὀκνηρός (*oknēros*) (G3636) – opieszały · ww. 12:11

ὁμοθυμαδόν (*homothymadon*) (G3661) – jednomyślnie · ww. 15:6

ὁμοίωμα (*homoiōma*) (G3667) – podobieństwo · ww. 1:23; 5:14; 6:5; 8:3 – *Słowo z Ps 106:20; wraca w 5:14, 6:5 i 8:3.*

ὀνειδίζω (*oneidizō*) (G3679) – znieważać · ww. 15:3

ὀνειδισμός (*oneidismos*) (G3680) – zniewaga · ww. 15:3 – *W 15:3 gra słów z jednym rdzeniem: „Zniewagi znieważających Cię spadły na Mnie"* (*Ps 69:10*).

ὅπλον (*hoplon*) (G3696) – broń · ww. 6:13 (2×); 13:12 – *Narzędzie walki. W 6:13 członki ciała są bronią w ręku grzechu albo Boga; w 13:12 „broń światłości". Zob. przypis przy 6:13.*

ὀργή (*orgē*) (G3709) – gniew · ww. 1:18; 2:5 (2×); 2:8; 3:5; 4:15; 9:22 (2×); 12:19; 13:4; 13:5 – *Zwrot „gniew Boga" jak w Ef 5:6 i Kol 3:6; stoi w parze ze „sprawiedliwością Bożą" z 1:17. Zob. przypis przy 1:18.*

ὁρίζω (*horizō*) (G3724) – ustanowić · ww. 1:4 – *Słowo o Jezusie także w Dz 10:42 i 17:31; zob. przypis przy 1:4.*

ὀφειλή (*opheilē*) (G3782) – należność · ww. 13:7 – *W 13:7 „Oddajcie wszystkim należności"; w 13:8 czasownik z tego samego rdzenia: „Nikomu nic nie bądźcie winni". Pokrewne słowo „należność" stoi w 4:4.*

ὀφείλημα (*opheilēma*) (G3783) – należność · ww. 4:4 – *To, co się komuś należy. Ten sam ród co „dłużnik"* (*1:14*)*; dłużnikiem jest ten, kto płaci, nie ten, kto pracuje.*

ὀφείλω (*opheilō*) (G3784)

→ być winnym · ww. 13:8 – *Mieć dług wobec kogoś. W 13:8 jedyny dług, który zostaje: wzajemna miłość. Tak samo „coś ci jest winien" w Flm 18.*

→ powinien · ww. 15:1 – *Z bezokolicznikiem: mieć obowiązek. W 13:8 to samo słowo znaczy „być winnym".*

ὀψώνιον (*opsōnion*) (G3800) – zapłata · ww. 6:23 – *Zapłata za pracę lub służbę, także żołd żołnierza* (*Łk 3:14*)*. Grzech wypłaca śmierć; Bóg nie płaci, lecz daje. Zob. przypis przy 6:23.*

παγίς (*pagis*) (G3803) – sidło · ww. 11:9

πάθημα (*pathēma*) (G3804)

→ namiętność · ww. 7:5 – *To, czemu człowiek ulega. W 7:5 poruszenia grzechu, które Prawo pobudza. Tak samo w Ga 5:24: „ciało ukrzyżowali wraz z jego namiętnościami".*

→ cierpienie · ww. 8:18 – *To, co człowiek znosi. W 8:18 cierpienia obecnego czasu nie dorównują przyszłej chwale. To samo słowo w 7:5 znaczy co innego: „namiętności". Tak samo „cierpienia" w Kol 1:24.*

παιδευτής (*paideutēs*) (G3810) – wychowawca · ww. 2:20 – *Ten, kto uczy i karci; w Hbr 12:9 to samo słowo stoi przy ojcach jako „karcący".*

παλαιός (*palaios*) (G3820) – stary · ww. 6:6 – *„Stary człowiek"* (*6:6*)*: człowiek, jakim się było przed Chrystusem. Ten sam obraz w Ef 4:22 i Kol 3:9.*

παλαιότης (*palaiotēs*) (G3821) – starość · ww. 7:6 – *W Nowym Testamencie tylko w 7:6, naprzeciw „nowości Ducha". Ten sam rdzeń co „stary człowiek"* (*6:6*)*. Zob. przypis przy 7:6.*

παραδίδωμι (*paradidōmi*) (G3860) – wydać · ww. 1:24; 1:26; 1:28; 4:25; 6:17; 8:32 – *Trzy razy „wydał ich Bóg"; ten sam czasownik mówi o Jezusie w 4:25 i 8:32. Zob. przypis przy 1:24.*

παραζηλόω (*parazēloō*) (G3863) – pobudzić do zazdrości · ww. 10:19; 11:11; 11:14 – *W 10:19 słowa Boga z Pwt 32:21. W 11:11 i 11:14 Paweł widzi w nich swój cel: zbawienie pogan ma pobudzić Izraela do zazdrości.*

παρακαλέω (*parakaleō*) (G3870)

→ prosić · ww. 12:1 – *W 12:1 „Proszę więc was", tak samo w Ef 4:1. W 12:8 to samo słowo znaczy „zachęcać".*

→ zachęcać · ww. 12:8

παράκειμαι (*parakeimai*) (G3873) – być przy · ww. 7:18; 7:21 – *Leżeć tuż obok, być pod ręką. W 7:18 przy człowieku jest chcenie, w 7:21 zło; dobra, którego chce, nie wykonuje.*

παράκλησις (*paraklēsis*) (G3874)

→ zachęcanie · ww. 12:8

→ zachęta · ww. 15:4; 15:5 – *Łączy zachętę i pociechę. W 15:4–5 dar Pism i samego Boga; w 12:8 to samo słowo oznacza czynność: „zachęcanie".*

παρακοή (*parakoē*) (G3876) – nieposłuszeństwo · ww. 5:19 – *Para do „posłuszeństwa"* (*ὑπακοή, hypakoē*) *w 5:19: jeden rdzeń, „słuchać". Jak w Hbr 2:2.*

παρεισέρχομαι (*pareiserchomai*) (G3922) – dojść · ww. 5:20 – *Wejść obok, dojść jako coś dodanego; w 5:20 o Prawie. W Ga 2:4 to samo słowo o fałszywych braciach, którzy „wkradli się". Zob. przypis przy 5:20.*

πάρεσις (*paresis*) (G3929) – pominięcie · ww. 3:25 – *W Nowym Testamencie tylko tutaj. Inne słowo niż „odpuszczenie"* (*ἄφεσις, aphesis; Hbr 9:22*)*: Bóg przez długi czas nie karał. Zob. przypis przy 3:25.*

παρίστημι (*paristēmi*) (G3936)

→ oddać · ww. 6:13 (2×); 6:16; 6:19 (2×); 12:1 – *Oddać kogoś lub coś do czyjejś dyspozycji. W 6:13–19 człowiek oddaje siebie i swoje członki grzechowi albo Bogu. W Kol 1:22 to samo słowo w innym sensie: „postawić" przed Bogiem. Wraca w 12:1.*

→ stanąć przed · ww. 14:10

παροργίζω (*parorgizō*) (G3949) – rozgniewać · ww. 10:19

πεινάω (*peinaō*) (G3983) – łaknąć · ww. 12:20

πέρας (*peras*) (G4009) – kraniec · ww. 10:18

περιπατέω (*peripateō*) (G4043) – chodzić · ww. 6:4; 8:4; 13:13; 14:15 – *Obraz życia jako drogi. W 6:4 chodzić w nowości życia, w 8:4 chodzić nie według ciała, lecz według Ducha. Tak samo w Ga 5:16: „Duchem chodźcie".*

περισσεία (*perisseia*) (G4050) – obfitość · ww. 5:17 – *To, czego jest pod dostatek; ten sam rdzeń co „zaobfitowały" w 5:15. W Jk 1:21 o złu: „nadmiar". Zob. przypis przy 5:17.*

περισσεύω (*perisseuō*) (G4052) – obfitować · ww. 3:7; 5:15; 15:13

περισσός (*perissos*) (G4053) – przewaga · ww. 3:1 – *Dosłownie „to, co ponad miarę"; tu to, co Żyd ma więcej niż inni. W 3:9 o przewadze pyta inne słowo: „Czy mamy przewagę?".*

πίνω (*pinō*) (G4095) – pić · ww. 14:21

πιότης (*piotēs*) (G4096) – soczysty · ww. 11:17 – *Dosłownie „tłustość", czyli sok oliwki. W 11:17 „soczysty korzeń" to korzeń, z którego płynie sok całego drzewa. Zob. przypis przy 11:17.*

πιπράσκω (*pipraskō*) (G4097) – sprzedać · ww. 7:14 – *Słowo z targu niewolników. „Sprzedany pod grzech"* (*7:14*)*: człowiek jest w mocy grzechu jak niewolnik w mocy nowego pana. Zob. przypis przy 7:14.*

πίπτω (*piptō*) (G4098) – upaść · ww. 11:11; 11:22; 14:4

πλάσμα (*plasma*) (G4110) – to, co ulepione · ww. 9:20 – *Wytwór garncarza z gliny. W 9:20 człowiek jest jak naczynie, które nie spiera się z tym, kto je ulepił* (*Iz 29:16*)*. Zob. przypis przy 9:20.*

πλάσσω (*plassō*) (G4111) – ulepić · ww. 9:20

πλεονάζω (*pleonazō*) (G4121) – pomnożyć się · ww. 5:20 (2×) – *Rosnąć w liczbie. Inne słowo niż „obfitować". Wraca w pytaniu 6:1.*

πληροφορέω (*plērophoreō*) (G4135) – w pełni pewny · ww. 4:21; 14:5

πληρόω (*plēroō*) (G4137)

→ napełnić · ww. 1:29; 15:13 – *Uczynić pełnym. W 1:29 o ludziach „napełnionych wszelką nieprawością". W 8:4 i 13:8 to samo słowo stoi jako „wypełnić" i mówi o Prawie.*

→ wypełnić · ww. 8:4; 13:8 – *W 8:4 i 13:8 o Prawie, które zostaje wypełnione. Rzeczownik „wypełnienie" stoi w 13:10.*

πλήρωμα (*plērōma*) (G4138)

→ pełnia · ww. 11:12; 11:25 – *To, co wypełnia, pełna liczba. W 11:12 pełnia Izraela, w 11:25 pełnia pogan. Zob. przypis przy 11:25.*

→ wypełnienie · ww. 13:10

πλησίον (*plēsion*) (G4139) – bliźni · ww. 13:9; 13:10; 15:2

πλουτέω (*plouteō*) (G4147) – być bogatym · ww. 10:12 – *W 10:12 Pan jest „bogaty dla wszystkich, którzy Go wzywają": hojny dla każdego, kto do Niego woła.*

πνευματικός (*pneumatikos*) (G4152) – duchowy · ww. 1:11; 7:14 – *Pochodzący od Ducha albo Mu właściwy. W 1:11 „duchowym darem łaski"; w 7:14 Prawo jest duchowe, a człowiek cielesny. Zob. przypis przy 7:14.*

πονηρός (*ponēros*) (G4190) – zły · ww. 12:9 – *W 12:9 „Brzydźcie się tym, co złe". W 12:17 i 12:21 stoi inne słowo, κακός (kakos), oddane „zło".*

πόσις (*posis*) (G4213) – napój · ww. 14:17

ποτίζω (*potizō*) (G4222) – dać pić · ww. 12:20

ποῦ (*pou*) (G4226)

→ gdzież · ww. 3:27

→ około · ww. 4:19 – *Przybliżenie liczby, nie pytanie „gdzie".*

πρᾶξις (*praxis*) (G4234)

→ postępek · ww. 8:13 – *Czyn, sposób działania. W 8:13 „postępki ciała", które wierzący Duchem uśmiercają. Tak samo w Kol 3:9.*

→ zadanie · ww. 12:4

πράσσω (*prassō*) (G4238) – postępować · ww. 1:32 (2×); 2:1; 2:2; 2:3; 2:25; 7:15; 7:19; 9:11; 13:4 – *Obok stoi ποιέω (poieō), „czynić". Zwrot „ci, którzy tak postępują" jak w Ga 5:21.*

προαιτιάομαι (*proaitiaomai*) (G4256) – wcześniej oskarżyć · ww. 3:9 – *Słowo tylko tu. Paweł nazywa nim to, co napisał w 1:18–2:29.*

προγινώσκω (*proginōskō*) (G4267) – wcześniej poznać · ww. 8:29; 11:2 – *Poznać z góry, zanim coś się stanie. W 8:29 o tych, których Bóg wcześniej poznał. Zob. przypis przy 8:29.*

προγράφω (*prographō*) (G4270) – wcześniej napisać · ww. 15:4

προδίδωμι (*prodidōmi*) (G4272) – dać pierwszy · ww. 11:35

προεπαγγέλλομαι (*proepangellomai*) (G4279) – wcześniej obiecać · ww. 1:2

προετοιμάζω (*proetoimazō*) (G4282) – wcześniej przygotować · ww. 9:23 – *W 9:23 podmiotem jest Bóg: naczynia miłosierdzia „wcześniej przygotował na chwałę". Tak samo w Ef 2:10. Zob. przypis przy 9:23.*

προέχομαι (*proechomai*) (G4284) – mieć przewagę · ww. 3:9 – *Słowo tylko tu; forma pozwala też czytać „być w gorszym położeniu". Zob. przypis przy 3:9.*

προηγέομαι (*proēgeomai*) (G4285) – wyprzedzać · ww. 12:10 – *Dosłownie „iść przodem": być pierwszym, który okazuje cześć drugiemu. Zob. przypis przy 12:10.*

πρόθεσις (*prothesis*) (G4286) – zamiar · ww. 8:28; 9:11 – *To, co ktoś postanowił z góry. W 8:28 wierzący są powołani według zamiaru; w 8:29–30 Paweł pokazuje, jak zamiar Boga się spełnia. Tak samo w Ef 1:11.*

πρόθυμος (*prothymos*) (G4289) – gotów · ww. 1:15

προΐστημι (*proistēmi*) (G4291) – stać na czele · ww. 12:8

προκόπτω (*prokoptō*) (G4298) – posunąć się · ww. 13:12 – *Dosłownie „pójść naprzód": noc zaszła już daleko i zbliża się świt. Zob. przypis przy 13:12.*

προνοέω (*pronoeō*) (G4306) – mieć na względzie · ww. 12:17

πρόνοια (*pronoia*) (G4307) – troszczyć się · ww. 13:14 – *Dosłownie „przezorność, staranie"; razem z czasownikiem „czynić" oddany jednym słowem: „o ciało nie troszczcie się".*

προορίζω (*proorizō*) (G4309) – wcześniej przeznaczyć · ww. 8:29; 8:30 – *Wyznaczyć cel z góry. W 8:29–30 Bóg wcześniej przeznaczył wierzących, by byli ukształtowani na obraz Jego Syna. Tak samo w Ef 1:5 i 1:11.*

προπάτωρ (*propatōr*) (G3962) – praojciec · ww. 4:1 – *Przodek, od którego zaczyna się ród. W Nowym Testamencie tylko tutaj; dalej w rozdziale Abraham jest „ojcem", to inny wyraz. W Hbr 7:4 „praojciec" oddaje inne greckie słowo.*

προσαγωγή (*prosagōgē*) (G4318) – przystęp · ww. 5:2 – *Dostęp przed czyjeś oblicze, jak do króla. To samo słowo w Ef 2:18 i 3:12. Zob. przypis przy 5:2.*

προσκαρτερέω (*proskartereō*) (G4342) – nie ustawać · ww. 12:12; 13:6 – *W 12:12 „w modlitwie nie ustawajcie", w 13:6 słudzy Boga, „którzy nie ustają właśnie w tym". Tak samo w Kol 4:2.*

πρόσκομμα (*proskomma*) (G4348) – potknięcie · ww. 9:32; 9:33; 14:13; 14:20 – *W 9:32–33 „kamień potknięcia": obraz z Iz 8:14, a obok niego „skała przeszkody". Zob. przypis przy 9:33.*

προσκόπτω (*proskoptō*) (G4350) – potknąć się · ww. 9:32; 14:21

προσλαμβάνομαι (*proslambanomai*) (G4355) – przyjmować · ww. 14:1; 14:3; 15:7 (2×) – *Przyjąć kogoś do siebie, do wspólnoty. Słowo spina całą część o słabych i mocnych: „przyjmujcie"* (*14:1*)*, „Bóg go przyjął"* (*14:3*)*, „przyjmujcie jedni drugich, jak i Chrystus przyjął was"* (*15:7*)*.*

πρόσλημψις (*proslēmpsis*) (G4356) – przyjęcie · ww. 11:15

προσωπολημψία (*prosōpolēmpsia*) (G4382) – patrzeć na twarze · ww. 2:11 – *Tu w zwrocie „na twarz się nie patrzy", jak Ef 6:9 i Kol 3:25. Zob. przypis przy 2:11.*

προφητεία (*prophēteia*) (G4394) – proroctwo · ww. 12:6

πρωτότοκος (*prōtotokos*) (G4416) – pierworodny · ww. 8:29 – *Pierwszy syn, który ma pierwszeństwo. W 8:29 Syn jest pierworodnym wśród wielu braci. Tak samo w Kol 1:15 i 1:18. Zob. przypis przy 8:29.*

πταίω (*ptaiō*) (G4417) – potknąć się · ww. 11:11 – *W 11:11 pytanie, czy Izrael potknął się tak, by upaść. Odpowiedź: „Oby się nie stało!". Tak samo „potknąć się" w Jk 2:10 i 3:2.*

πωρόω (*pōroō*) (G4456) – zatwardzić · ww. 11:7 – *Uczynić twardym i nieczułym; inne słowo niż „zatwardzać" w 9:18. W 11:7 pozostali zostali zatwardzeni, w 11:25 pada pokrewne „zatwardziałość". Tak samo w J 12:40. Zob. przypis przy 11:7.*

πώρωσις (*pōrōsis*) (G4457) – zatwardziałość · ww. 11:25

ῥίζα (*rhiza*) (G4491) – korzeń · ww. 11:16; 11:17; 11:18 (2×); 15:12 – *W 11:16–18 korzeń oliwki, który niesie gałęzie: „nie ty dźwigasz korzeń, lecz korzeń ciebie"* (*11:18*)*. W 15:12 „korzeń Jessego" to potomek z jego rodu.*

ῥύομαι (*rhyomai*) (G4506)

→ wyrwać · ww. 7:24 – *Ocalić z niebezpieczeństwa, wyciągnąć siłą. W 7:24 pytanie, kto wyrwie z ciała tej śmierci; odpowiedź w 7:25. Tak samo w Kol 1:13. Zob. przypis przy 7:24.*

→ Wybawca · ww. 11:26 – *W 11:26 imiesłów z Iz 59:20, dosłownie „Ten, który wyrywa", oddany tytułem. To samo słowo w 7:24: „Kto mnie wyrwie". Zob. przypis przy 11:27.*

Ῥώμη (*rhōmē*) (G4516) – Rzym · ww. 1:7; 1:15

σάρκινος (*sarkinos*) (G4560) – cielesny · ww. 7:14 – *Zrobiony z ciała i słaby jak ono; w 7:14 naprzeciw Prawa, które jest duchowe. To samo słowo w Hbr 7:16. Zob. przypis przy 7:14.*

σκανδαλίζω (*skandalizō*) (G4624) – gorszyć się · ww. 14:21

σκάνδαλον (*skandalon*) (G4625) – przeszkoda · ww. 9:33; 11:9; 14:13 – *Pułapka, potem wszystko, o co*

człowiek upada. W 9:33 „skała przeszkody" z Iz 8:14, w 11:9 stół, który staje się przeszkodą (Ps 69:23). Tak samo „przeszkoda" w 1 J 2:10.

σκεῦος (*skeuos*) (G4632) – naczynie · ww. 9:21; 9:22; 9:23 – *W 9:21 naczynie garncarza; w 9:22–23 obraz przechodzi na ludzi: „naczynia gniewu" i „naczynia miłosierdzia". Zob. przypis przy 9:22.*

σκληρότης (*sklērotēs*) (G4643) – zatwardziałość · ww. 2:5

σκληρύνω (*sklērynō*) (G4645) – zatwardzać · ww. 9:18 – *Czynić twardym, nieczułym i upartym. W 9:18 Bóg zatwardza, kogo chce; o sercu faraona mówi przypis przy 9:18. To samo słowo w Hbr 3:8, 3:15 i 4:7.*

σκότος (*skotos*) (G4655) – ciemność · ww. 2:19; 13:12

σοφία (*sophia*) (G4678) – mądrość · ww. 11:33

σπέρμα (*sperma*) (G4690) – potomstwo · ww. 1:3; 4:13; 4:16; 4:18; 9:7 (2×); 9:8; 9:29; 11:1 – *Dosłownie „nasienie". W rozdziale 4 obietnica dla Abrahama i jego potomstwa; w 9:7–8 Paweł pokazuje, kogo Bóg liczy za potomstwo: dzieci obietnicy. Tak samo w Ga 3:29 i Hbr 11:18.*

σπουδή (*spoudē*) (G4710) – zapał · ww. 12:8; 12:11

στεναγμός (*stenagmos*) (G4726) – wzdychanie · ww. 8:26 – *W 8:26 Duch wstawia się za nami wzdychaniami niewypowiedzianymi: trzecie wzdychanie po wzdychaniu stworzenia (8:22) i naszym (8:23). Zob. przypis przy 8:26.*

στενάζω (*stenazō*) (G4727) – wzdychać · ww. 8:23 – *Jęczeć pod ciężarem. W 8:23 wzdychamy my, którzy mamy pierwociny Ducha, wyczekując odkupienia naszego ciała.*

στενοχωρία (*stenochōria*) (G4730) – udręka · ww. 2:9; 8:35 – *Dosłownie „ciasne miejsce". Para z „uciskiem" z Iz 8:22; wraca w 8:35.*

στήκω (*stēkō*) (G4739) – stać · ww. 14:4

συγκάμπτω (*synkamptō*) (G4781) – zginać · ww. 11:10

συγκλείω (*synkleiō*) (G4788) – zamknąć · ww. 11:32 – *Zamknąć jak w więzieniu. W 11:32 Bóg zamknął wszystkich w oporze, aby nad wszystkimi się zmiłować. Tak samo w Ga 3:22.*

συγκοινωνός (*synkoinōnos*) (G4791) – współuczestnik · ww. 11:17

σύμβουλος (*symboulos*) (G4825) – doradca · ww. 11:34

συμμαρτυρέω (*symmartyreō*) (G4828) – razem świadczyć · ww. 2:15; 8:16; 9:1 – *Świadczyć obok kogoś, na poparcie. Sumienie staje jako drugi świadek. Wraca w 8:16 i 9:1.*

σύμμορφος (*symmorphos*) (G4832) – ukształtowany · ww. 8:29 – *Mający ten sam kształt. W 8:29 wierzący mają być ukształtowani na obraz Syna. Por. Ga 4:19: „aż Chrystus w was się ukształtuje".*

συμπαρακαλέομαι (*symparakaleomai*) (G4837) – razem doznać zachęty · ww. 1:12

συμπάσχω (*sympaschō*) (G4841) – razem cierpieć · ww. 8:17 – *Dosłownie „cierpieć z kimś". W 8:17 wierzący cierpią razem z Chrystusem, aby razem z Nim zostać uwielbieni.*

σύμφημι (*symphēmi*) (G4852) – zgadzać się z · ww. 7:16 – *Dosłownie „mówić razem z kimś". W Nowym Testamencie tylko w 7:16: kto nie chce zła, które czyni, przyznaje Prawu, że jest dobre.*

σύμφυτος (*symphytos*) (G4854) – zrośnięty · ww. 6:5 – *Obraz roślin, które zrosły się w jedno. W Nowym Testamencie tylko w 6:5. Zob. przypis przy 6:5.*

συναντιλαμβάνομαι (*synantilambanomai*) (G4878) – przychodzić z pomocą · ww. 8:26 – *Dosłownie „chwytać razem z kimś", brać na siebie część ciężaru. W 8:26 Duch przychodzi z pomocą naszej słabości.*

συναπάγομαι (*synapagomai*) (G4879) – skłaniać się ku · ww. 12:16 – *W 12:16 ku ludziom niskiego stanu. W Ga 2:13 to samo słowo w złym sensie: Barnaba „dał się pociągnąć".*

συνείδησις (*syneidēsis*) (G4893) – sumienie · ww. 2:15; 9:1; 13:5

συνήδομαι (*synēdomai*) (G4913) – cieszyć się · ww. 7:22 – *Dosłownie „radować się razem z". W Nowym Testamencie tylko w 7:22: wewnętrzny człowiek cieszy się Prawem Boga, choć w członkach działa inne prawo (7:23).*

συνθάπτομαι (*synthaptomai*) (G4916) – pogrzebać z kimś · ww. 6:4 – *Jedno z kilku słów z przedrostkiem „razem" w tym rozdziale: wierzący dzielą z Chrystusem śmierć, pogrzeb i życie. Tak samo w Kol 2:12. Zob. przypis przy 6:4.*

συνίστημι (*synistēmi*) (G4921) – ukazywać · ww. 3:5 – *Pokazać jasno, dowieść. W Kol 1:17 to samo słowo znaczy co innego („trzyma się razem"). Wraca w 5:8.*

συντέμνω (*syntemnō*) (G4932) – skracać · ww. 9:28 – *W Nowym Testamencie tylko w 9:28, o wyroku, który Pan wykona nagle, bez zwłoki. Zob. przypis przy 9:28.*

σύντριμμα (*syntrimma*) (G4938) – ruina · ww. 3:16 – *Dosłownie „złamanie, zgruchotanie".*

συνωδίνω (*synōdinō*) (G4944) – razem rodzić w bólach · ww. 8:22 – *W Nowym Testamencie tylko w 8:22: stworzenie razem rodzi w bólach, jak kobieta przed narodzinami dziecka. Ból zapowiada nowe życie.*

συσταυρόομαι (*systauroomai*) (G4957) – zostać współukrzyżowanym · ww. 6:6 – *Zostać ukrzyżowanym razem z kimś. W 6:6 stary człowiek wierzących, w Ga 2:19 sam Paweł: „Z Chrystusem jestem współukrzyżowany".*

συστενάζω (*systenazō*) (G4959) – razem wzdychać · ww. 8:22 – *W Nowym Testamencie tylko w 8:22: całe stworzenie razem wzdycha. Pierwsze z trzech wzdychań (8:22, 8:23, 8:26).*

συσχηματίζομαι (*syschēmatizomai*) (G4964) – dostosowywać się · ww. 12:2

σφραγίς (*sphragis*) (G4973) – pieczęć · ww. 4:11 – *Odcisk, który potwierdza to, co już napisane. Pokrewny czasownik: „przypieczętował" (J 3:33), „opieczętowani" (Ef 1:13).*

σῴζω (*sōzō*) (G4982) – zbawić · ww. 5:9; 5:10; 8:24; 9:27; 10:9; 10:13; 11:14; 11:26

σωρεύω (*sōreuō*) (G4987) – nasypać · ww. 12:20 – *W 12:20 obraz z Prz 25:22: nasypać rozżarzonych węgli na głowę wroga. Najpewniej chodzi o palący wstyd, który może prowadzić do skruchy; zob. przypis przy 12:20.*

σωτηρία (*sōtēria*) (G4991) – zbawienie · ww. 1:16; 10:1; 10:10; 11:11; 13:11

σωφρονέω (*sōphroneō*) (G4993) – myśleć trzeźwo · ww. 12:3

ταλαιπωρία (*talaipōria*) (G5004) – nieszczęście · ww. 3:16 – *Jak w Jk 5:1. Pokrewny czasownik w Jk 4:9, przymiotnik w 7:24.*

ταλαίπωρος (*talaipōros*) (G5005) – nieszczęsny · ww. 7:24 – *Udręczony, w położeniu bez wyjścia: okrzyk z 7:24. Ten sam rdzeń co „nieszczęście" w 3:16.*

ταπεινός (*tapeinos*) (G5011) – niskiego stanu · ww. 12:16 – *Słowo można odnieść do ludzi albo do skromnych spraw; zob. przypis przy 12:16.*

τάσσω (*tassō*) (G5021) – ustanowić · ww. 13:1 – *W 13:1–2 ten sam rdzeń w czterech słowach: „poddawać się", „ustanowione", „sprzeciwiać się", „ustanowienie". Zob. przypis przy 13:2.*

τάφος (*taphos*) (G5028) – grób · ww. 3:13 – *Inne słowo niż „grobowiec" u Jana (μνημεῖον, mnēmeion).*

τέκνον (*teknon*) (G5043) – dziecko · ww. 8:16; 8:17; 8:21; 9:7; 9:8 (3×) – *W 8:16–21 wierzący są dziećmi Bożymi. W 9:8 Paweł odróżnia „dzieci ciała" od „dzieci obietnicy": o tym, kto jest dzieckiem Boga, nie rozstrzyga samo pochodzenie. Zob. przypis przy 9:8.*

τέλειος (*teleios*) (G5046) – doskonały · ww. 12:2

τελέω (*teleō*) (G5055)

→ spełniać · ww. 2:27 – *Doprowadzić do końca, wykonać: w 2:27 nieobrzezany „spełniając Prawo". W 13:6 to samo słowo znaczy „płacić" podatki.*

→ płacić · ww. 13:6

τέλος (*telos*) (G5056)

→ kres · ww. 6:21; 6:22; 10:4 – *To, do czego coś prowadzi, i jego skutek. W 6:21–22 dwie drogi mają dwa kresy: śmierć i życie wieczne. W 10:4 Chrystus jest kresem Prawa; zob. przypis przy 10:4. Tak samo „kresem" w Hbr 6:8.*

→ cło · ww. 13:7 (2×)

τίθημι (*tithēmi*) (G5087)

→ ustanowić · ww. 4:17 – *Nadać komuś pozycję, jak w Hbr 1:2; obok znaczenia „położyć".*

→ kłaść · ww. 9:33; 14:13

τρέχω (*trechō*) (G5143) – biec · ww. 9:16 – *Obraz biegacza na zawodach, którym Paweł mówi o wysiłku. W 9:16 miłosierdzie nie zależy od tego, „kto biegnie"; obraz wraca w 9:30–31. Tak samo w Ga 2:2 i 5:7. Zob. przypis przy 9:16.*

τύπος (*typos*) (G5179) – wzór · ww. 5:14; 6:17 – *Najpierw odcisk* (*J 20:25 „ślad"*), *potem wzór* (*Hbr 8:5*). *W 5:14 Adam zapowiada kształt Tego, który miał przyjść. Zob. przypis przy 5:14.*

υἱοθεσία (*hyiothesia*) (G5206) – usynowienie · ww. 8:15; 8:23; 9:4 – *Przyjęcie za syna z prawem do dziedzictwa. W 8:15 wierzący otrzymali Ducha usynowienia, w którym wołają „Abba, Ojcze!"; w 8:23 usynowienie dopełni się w odkupieniu ciała. Tak samo w Ga 4:5 i Ef 1:5.*

ὑπακοή (*hypakoē*) (G5218) – posłuszeństwo · ww. 1:5; 5:19; 6:16 (2×)

ὑπακούω (*hypakouō*) (G5219)

→ być posłusznym · ww. 6:12; 6:16 – *Dosłownie „słuchać kogoś"; ten sam rdzeń co „posłuszeństwo"* (*ὑπακοή, hypakoē*) *w 1:5 i 6:16.*

→ usłuchać · ww. 6:17; 10:16 – *Posłuszeństwo jako jeden czyn: w 6:17 „usłuchaliście z serca", w 10:16 nie wszyscy usłuchali ewangelii.*

ὕπανδρος (*hypandros*) (G5220) – zamężna · ww. 7:2 – *Dosłownie „poddana mężowi". W Nowym Testamencie tylko w 7:2, w przykładzie z małżeństwa: śmierć męża zwalnia żonę od prawa, które ją z nim wiązało.*

ὑπερεντυγχάνω (*hyperentynchanō*) (G5241) – wstawiać się · ww. 8:26 – *W Nowym Testamencie tylko w 8:26: Duch wstawia się za nami. To samo słowo co w 8:27 i 8:34, z przedrostkiem „za".*

ὑπερέχω (*hyperechō*) (G5242) – stać wyżej · ww. 13:1

ὑπερνικάω (*hypernikaō*) (G5245) – zwyciężać z nawiązką · ww. 8:37 – *W Nowym Testamencie tylko w 8:37: „zwyciężać" z przedrostkiem „ponad", dosłownie „więcej niż zwyciężać". Zob. przypis przy 8:37.*

ὑπερπερισσεύω (*hyperperisseuō*) (G5248) – zaobfitować ponad miarę · ww. 5:20 – *„Obfitować" z przedrostkiem „ponad": łaska przerasta grzech. Zob. przypis przy 5:20.*

ὑπερφρονέω (*hyperphroneō*) (G5252) – myśleć wyżej · ww. 12:3 – *W 12:3 gra słów z jednym rdzeniem: „żeby nie myślał … wyżej, niż należy myśleć, lecz myślał tak, by myśleć trzeźwo".*

ὕπνος (*hypnos*) (G5258) – sen · ww. 13:11

ὑπόδικος (*hypodikos*) (G5267) – podsądny · ww. 3:19 – *Słowo prawnicze, tylko tu: ten, kto musi odpowiadać przed sądem.*

ὑπόλειμμα (*hypoleimma*) (G2640) – reszta · ww. 9:27 – *W Nowym Testamencie tylko w 9:27: z wielkiego ludu zostanie zbawiona reszta* (*Iz 10:22*). *Zob. przypis przy 9:27.*

ὑπολείπω (*hypoleipō*) (G5275) – zostać · ww. 11:3

ὑπομένω (*hypomenō*) (G5278) – wytrwać · ww. 12:12

ὑπομονή (*hypomonē*) (G5281) – wytrwałość · ww. 2:7; 5:3; 5:4; 8:25; 15:4; 15:5 – *Wytrzymałość, która nie ustępuje pod ciężarem. W 5:3–4 ucisk wypracowuje wytrwałość; w 8:25 z wytrwałością wyczekujemy tego, czego nie widzimy. Tak samo w Jk 1:3.*

ὑποτάσσω (*hypotassō*) (G5293) – poddać · ww. 8:7; 8:20 (2×); 10:3; 13:1; 13:5 – *W 8:7 zamysł ciała nie poddaje się Prawu Boga; w 8:20 stworzenie zostało poddane marności ze względu na Tego, który je poddał, w nadziei.*

ὕψωμα (*hypsōma*) (G5313) – wysokość · ww. 8:39 – *To, co wysoko. W 8:39 razem z „głębokością" obejmuje całą przestrzeń stworzenia. Zob. przypis przy 8:39.*

φείδομαι (*pheidomai*) (G5339) – oszczędzić · ww. 8:32; 11:21 (2×) – *W 8:32 Bóg nie oszczędził własnego Syna; tym samym słowem grecki przekład Księgi Rodzaju mówi o Abrahamie i Izaaku* (*Rdz 22:12, 16*). *Zob.*

przypis przy 8:32.

φθόγγος (*phthongos*) (G5353) – głos · ww. 10:18

φθορά (*phthora*) (G5356) – rozkład · ww. 8:21 – *Rozpad tego, co żyje. W 8:21 stworzenie zostanie wyzwolone od niewoli rozkładu ku wolności chwały dzieci Bożych.*

φιλαδελφία (*philadelphia*) (G5360) – miłość braterska · ww. 12:10

φιλοξενία (*philoxenia*) (G5381) – miłość do obcych · ww. 12:13 – *Gościnność. W 12:10 miłość braterska, w 12:13 miłość do obcych, w 12:14 prześladowcy. Tak samo w Hbr 13:2.*

φιλόστοργος (*philostorgos*) (G5387) – serdeczny · ww. 12:10 – *Słowo o czułości, jaką mają do siebie najbliżsi w rodzinie. Zob. przypis przy 12:10.*

φοβέομαι (*phobeomai*) (G5399) – bać się · ww. 11:20; 13:3; 13:4

φόβος (*phobos*) (G5401)

→ bojaźń · ww. 3:18; 13:7 (2×) – *Jak w Ef 5:21. W 13:7 bojaźń, którą jest się winnym władzy. To samo słowo o zwykłym strachu stoi w J 20:19 i 1 J 4:18. Zob. przypis przy 3:18.*

→ lęk · ww. 8:15 – *Strach, który zniewala. W 8:15 oddany czasownikiem: „by znowu się lękać"; niewola i lęk stoją razem także w Hbr 2:15. Inne znaczenie w 3:18: „Nie ma bojaźni Boga".*

→ postrach · ww. 13:3 – *W 13:3 to, co budzi strach: przywódcy są postrachem dla złego uczynku, nie dla dobrego.*

φονεύω (*phoneuō*) (G5407) – zabijać · ww. 13:9

φορέω (*phoreō*) (G5409) – nosić · ww. 13:4

φόρος (*phoros*) (G5411) – podatek · ww. 13:6; 13:7 (2×)

φρονέω (*phroneō*) (G5426)

→ myśleć · ww. 8:5; 12:3 (2×) – *W 8:5 nie samo myślenie, lecz to, czym człowiek się zajmuje i do czego dąży: „myślą o tym, co należy do ciała". Od tego słowa pochodzi „zamysł"* (*8:6*).

→ myśleć wyniośle · ww. 11:20; 12:16 – *Z przymiotnikiem „wysoki": myśleć o sobie z wyższością. W 11:20 przestroga dla wszczepionych gałęzi: „Nie myśl wyniośle, ale się bój".*

→ myśleć jednakowo · ww. 12:16; 15:5

→ wyróżniać · ww. 14:6 (2×) – *Z dopełnieniem „dzień": obchodzić dzień, darzyć go szczególnym szacunkiem. W 8:5 i 12:3 to samo słowo oddajemy „myśleć". Zob. przypis przy 14:6.*

φρόνημα (*phronēma*) (G5427) – zamysł · ww. 8:6 (2×); 8:7; 8:27 – *To, ku czemu zwraca się myślenie i dążenie człowieka. W 8:6–7 zamysł ciała prowadzi do śmierci, a zamysł Ducha do życia i pokoju; w 8:27 Bóg zna zamysł Ducha.*

φρόνιμος (*phronimos*) (G5429) – mądry · ww. 11:25; 12:16

φυλή (*phylē*) (G5443) – pokolenie · ww. 11:1

φύραμα (*phyrama*) (G5445)

→ bryła · ww. 9:21 – *Masa gliny albo ciasta, z której się coś robi. W 9:21 z tej samej bryły gliny garncarz robi dwa różne naczynia. W Ga 5:9 to samo słowo: „całe ciasto".*

→ ciasto · ww. 11:16 – *W 11:16 ciasto, z którego pierwszą część oddawano Panu* (*Lb 15:19–21*). *W 9:21 to samo słowo oznacza bryłę gliny.*

φῶς (*phōs*) (G5457) – światłość · ww. 2:19; 13:12

χαίρω (*chairō*) (G5463) – radować się · ww. 12:12; 12:15 (2×)

χαρά (*chara*) (G5479) – radość · ww. 14:17; 15:13

χαρίζομαι (*charizomai*) (G5483) – darować · ww. 8:32 – *Dać z łaski. W 8:32 Bóg, który wydał Syna, daruje nam z Nim wszystko. Tak samo w Ga 3:18; w Kol 2:13 i 3:13 to słowo mówi o darowaniu win.*

χάρισμα (*charisma*) (G5486) – dar łaski · ww. 1:11; 5:15; 5:16; 6:23; 11:29; 12:6 – *Jedno słowo greckie, zbudowane na „łasce"; zob. przypis przy 1:11.*

χρεία (*chreia*) (G5532) – potrzeba · ww. 12:13

χρηματισμός (*chrēmatismos*) (G5538) – Boża odpowiedź · ww. 11:4 – *W Nowym Testamencie tylko w 11:4: odpowiedź, którą Bóg dał Eliaszowi (1 Krl 19:18).*

χρηστότης (*chrēstotēs*) (G5544) – dobroć · ww. 2:4; 3:12; 11:22 (3×)

χωρίζω (*chōrizō*) (G5563) – odłączyć · ww. 8:35; 8:39 – *Rozdzielić to, co złączone. W 8:35 i 8:39 nic nie odłączy wierzących od miłości Boga w Chrystusie. W Flm 15 i Hbr 7:26 to samo słowo mówi o oddaleniu i odrębności: „oddzielić".*

ψάλλω (*psallō*) (G5567) – śpiewać · ww. 15:9

ψεῦσμα (*pseusma*) (G5586) – kłamstwo · ww. 3:7 – *W Nowym Testamencie tylko tu. Ten sam rdzeń co „kłamstwo" w 1:25 i „kłamca" w 3:4.*

ψωμίζω (*psōmizō*) (G5595) – nakarmić · ww. 12:20

ὥρα (*hōra*) (G5610) – godzina · ww. 13:11

ὡραῖος (*hōraios*) (G5611) – piękny · ww. 10:15

ὠφέλεια (*ōpheleia*) (G5622) – pożytek · ww. 3:1 – *Dobro, które z czegoś wynika. Ten sam rdzeń co czasownik „przydaje się" w 2:25.*

O tym wydaniu

Ten przekład ksiąg Pisma Świętego ma jeden cel nadrzędny: pomóc lepiej poznać Boga przez uważne słuchanie tego, co On mówi w swoim Słowie. Dlatego trzymamy się litery oryginału, jego szyku, obrazów i chropowatości, a zrozumiałości nie zgadujemy, tylko sprawdzamy ją testami zrozumienia; tam, gdzie litera naprawdę myli, przypis ° mówi to samo prościej. Każdy trudny wybór ma przypis z uzasadnieniem i źródłem. Gdzie greka dopuszcza dwa odczytania, a polski uniesie oba, zostawiamy oba; gdzie trzeba wybrać, wybór jest jawny, a druga możliwość stoi w przypisie. Stąd nazwa „otwarty": każda decyzja jest jawna, a całość jest na wolnej licencji.

Widać to już w tytułach ksiąg, które podajemy tak, jak brzmią w tekście greckim: „Jakuba", „Jana", „Do Hebrajczyków". Nie dopisujemy „świętego" nie z braku szacunku dla autorów, ale dlatego, że w Nowym Testamencie to imię należy do wszystkich wierzących: „Pozdrówcie wszystkich waszych przewodzących i wszystkich świętych" (Hbr 13:24), a przewodzących wymieniono osobno, obok nich. Sam Jakub przedstawia się zaś w pierwszym zdaniu nie jako święty, lecz jako „sługa" (Jk 1:1).

W tym przekładzie tłumaczy sztuczna inteligencja; człowiek prowadzi warsztat i redaguje. Nie znaczy to, że „wrzucono tekst do czatu". Przy każdym wersecie sięgamy do dorobku pokoleń biblistów: do tekstu krytycznego SBLGNT, do morfologii i składni (MACULA, STEPBible), do leksykonów LSJ i Abbott-Smith, do Septuaginty i tekstu hebrajskiego przy cytatach ze Starego Testamentu. W tej pracy maszyna jest dokładniejsza niż człowiek: sprawdza w źródłach każde słowo, nie męczy się, widzi naraz całą księgę i księgi obok niej, powroty tego samego greckiego słowa i echa Starego Testamentu, a argumenty waży bez przywiązania do szkoły czy tradycji. Ponieważ sztuczna inteligencja potrafi też zmyślać, każde twierdzenie w przypisie ma sprawdzalne źródło, a tekst przechodzi kolejne rundy kontroli, z testami zrozumienia na osobnym modelu włącznie. Człowiek ustala zasady, czyta, kwestionuje i decyduje, kiedy tekst jest gotowy, i za niego odpowiada.

Ten przekład stoi na pracy pokoleń (kopistów, wydawców tekstu krytycznego, leksykografów, tłumaczy i tych, którzy udostępnili swoje zbiory za darmo) oraz na wspólnocie, w której czytamy Pismo razem. Jeśli coś jest tu dobre, jest dobre cudzą pracą, którą zebraliśmy.

Granice nazywamy wprost: zespół jest mały, recenzji naukowej nie było, a przypisy nie zastąpią wspólnoty ani nauczycieli. Reguły tłumaczenia z wykazami miejsc, grecki tekst werset po wersecie i wydanie czytelnicze są na stronie wydania. Przekład jest otwarty także na czytelników: jeśli coś zgrzyta albo nasuwa lepsze rozwiązanie, prosimy o wiadomość na adres redakcja@przekladotwarty.pl.

Kolofon. Tekst grecki: SBL Greek New Testament © 2010 Society of Biblical Literature i Logos Bible Software (CC BY 4.0). Dane językowe: MACULA Greek Linguistic Datasets © Biblica, Inc. (CC BY 4.0); STEP Bible (www.STEPBible.org), Tyndale House Cambridge (CC BY 4.0). Domeny semantyczne Louw-Nidy pochodzą z projektu MARBLE Zjednoczonych Towarzystw Biblijnych (© UBS) i w MACULA są udostępnione za zgodą UBS – przywołujemy je jako odsyłacz, bez przedruku definicji. Leksykony LSJ i Abbott-Smith – domena publiczna. Septuaginta: wyd. H. B. Swete (domena publiczna). Komentarz W. Sandaya i A. C. Headlama (ICC, wyd. 10, 1905) – domena publiczna. Przekład i przypisy: CC BY-SA 4.0.